

УДК 373.3/.5.013.42-051
ББК 74.6+74.200
П64

Редакційна рада:
М. Мосієнко — кандидат філологічних наук,
Д. Долгова, О. Калюжна, О. Семібаламут

Дизайн і верстка:
Домащенко Микола

Рецензенти:

Лях Т. Л., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка;
Гулевич Т. М., завідувач навчально-методичного центру психологічної служби РНМЦ Управління освіти Деснянської районної в місті Києві державної адміністрації.

Потоцька Ю.

64 Соціальний педагог у школі. Рекомендації для початківця / Ю. Потоцька, О. Зайкіна. — Київ : «Вид. група «Шкільний світ», 2017. — 112 с. (Бібліотека «Шкільного світу»).

ISBN 978-966-451-000-1

ISBN 978-617-7287-51-2

Видання містить рекомендації щодо організації соціально-педагогічної роботи у загальноосвітньому навчальному закладі, корисні посилання на нормативно-правову базу соціального педагога. Розглядаються напрями роботи соціального педагога, подаються зразки оформлення соціально-педагогічної документації, пропонуються орієнтовні методичні теки; висвітлюються можливості та умови ефективного здійснення соціально-педагогічної роботи молодими фахівцями-початківцями. Посібник рекомендовано до друку Методичною радою Університетського коледжу Київського університету імені Бориса Грінченка, протокол від 17 січня 2017 року № 6.

Для соціальних педагогів, керівників загальноосвітніх закладів, студентів вищих навчальних закладів спеціальностей «Соціальна педагогіка» і «Соціальна робота».

УДК 373.3/.5.013.42-051
ББК 74.6+74.200

ISBN 978-966-451-000-1 (серія «б-ка «Шк. світу»)
ISBN 978-617-7287-51-2

© Потоцька Ю. В., Зайкіна О. П., 2017
© ТОВ «Видавнича група «Шкільний світ»,
дополіграфічна підготовка, 2017

ЗМІСТ

Передмова.....	4
Розділ I. Соціальний педагог. Перші кроки.....	5
Соціальний педагог у школі. Що потрібно знати?.....	6
Діагностичний і консультативний сегмент соціально-педагогічної роботи.....	10
Використання виховних годин і казок як профілактична складова роботи соціального педагога.....	16
Публічні виступи перед великою аудиторією.....	19
Підготовка до проведення батьківських зборів.....	23
Співпраця соціального педагога і заступника директора з виховної роботи.....	26
Організація робочого простору як передумова якісної комунікації та взаємодії.....	28
Розділ II. Соціально-педагогічна робота з девіантними підлітками.....	32
Соціально-педагогічна корекція девіантної поведінки.....	33
Корекційно-розвивальна програма «Мій світ» із корекції та запобігання девіантної поведінки підлітків.....	36
Розділ III. Соціально-педагогічна підтримка сімей у складних життєвих обставинах.....	38
Соціально-педагогічний супровід сімей, які потрапили у складні життєві обставини.....	39
Правила безпечних умов праці соціального педагога поза навчальним закладом під час роботи із сім'ями.....	43
Компетенція та межі можливостей соціального педагога в роботі із сім'ями у складних життєвих обставинах.....	44
Розділ IV. Організаційно-методична тека соціального педагога.....	47
Використані джерела.....	103
Рекомендована література.....	106

ВСТУПНЕ СЛОВО

Якось я* і моя колега**, згадували ті часи, коли ми вперше переступили поріг школи у якості соціального педагога; які були наші очікування і, які перешкоди нам доводилося долати. Пригадували свої перші кроки на посаді соціального педагога, перші хвилювання і перші труднощі. Саме тоді нам спало на думку розробити кишеньковий посібник-шпаргалку, який би став помічником та порадиником у професійному становленні на початковому етапі входження у професію соціального педагога.

Таким чином, з'явилося бажання поділитися своїм професійним стаді-кейсом з соціальними педагогами-новачками, запропонувати такий методичний продукт, який би мав відповіді на безліч запитань молодих фахівців.

Сьогодні, як і раніше, соціальний педагог не має універсальної програми, яка б віддзеркалювала всі його функції. Віковий діапазон, з яким працює соціальний педагог має досить великий обсяг. Це додає труднощів при виконанні профілактичної, діагностичної та консультативної діяльності.

Соціальний педагог – затребувана професія, але в нашому суспільстві й досі недооцінена державою. Шкільні соціальні педагоги й досі перебувають в очікуванні чіткого розмежування нормативної документації, повноважень та обов'язків від шкільних практичних психологів.

Професія соціального педагога знаходиться на стадії реформування. Європейська інтеграція і орієнтир на західні стандарти – стають ключовими у запровадженні нововведень, які стосуються соціальної сфери. Соціальна педагогіка має шанси бути поглиненою соціальною роботою, може стати її історичною складовою, проте кваліфікаційні характеристики соціальних працівників із педагогічним корінням завжди будуть мати вищий потенціал продуктивності при здійсненні соціальної роботи.

Висококваліфікованому фахівцю потрібно постійно перебувати в пошуках сучасних форм та методів роботи, опановувати нові технології соціально-педагогічної діяльності і, водночас, бути «на одній хвилі» з учнями та іншими суб'єктами соціально-педагогічної роботи.

Відсутність сталого алгоритму роботи для соціальних педагогів-початківців стало пріоритетним завданням при розробці методичного посібника, який би детально та предметно розкривав зміст діяльності соціального педагога у ЗНЗ і надавав відповіді на актуальні запитання новачків.

*Потоцька Юлія Вячеславівна – соціальний педагог; викладач циклової комісії з педагогічної освіти Університетського коледжу Київського університету імені Бориса Грінченка; фахівець з арт-терапевтичних практик; тренер просвітницьких та профілактичних програм.

**Зайкіна Оксана Петрівна – соціальний педагог; психолог; юрист; методист соціальних педагогів Деснянського району м. Києва; тренер просвітницьких та профілактичних програм.

Соціальні педагоги-початківці мають потребу у матеріалах практичного змісту, тому організаційно-методична тека соціального педагога – це корисна методична скарбниця. Нормативні документи, вправи, зразки оформлення планів,

спостережень, бесід, розробки занять – все це є рятувальним колом для молодого фахівця.

Цей посібник допоможе налагодити роботу соціального педагога у загальноосвітньому навчальному закладі з перших кроків, детально розглянути повноваження суб'єктів, з якими він співпрацює й вирішити питання із методичними прогалинами, які існують у документації соціального педагога.

Отже, занурення у професію соціального педагога, з використанням цього посібника, стане більш зручним та пролонговано інформаційним з методичного боку.

I. ВСТУП У ПРОФЕСІЮ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

1.1. Перші кроки соціального педагога у школі

Коли я стала працювати соціальним педагогом у школі, у перші ж дні директорка попросила мене виконувати роботу секретарки, яка була на лікарняному. Спочатку я не могла відмовити, але потім, коли секретар вийшла на роботу, мене все одно просили виконувати деякі її функції. Дійшло до того, що я зовсім забула про свої професійні обов'язки. Я була в розпачі. Тоді я підійшла до директорки, подякувала їй за отриману довіру попрацювати секретарем, сказала, що сподіваюся на те, що була корисною, але мені потрібно розпочинати свою роботу, до того ж незабаром в мене запланований великий виховний захід, на який, можливо завітає мій методист. Я запросила директорку на цей захід і пообіцяла, що добре підготуюся і підготую учнів.

Після проведення заходу, директорка стала ставитися до мене з більшою повагою. Вона зрозуміла, що я компетентний спеціаліст і ціную себе, тому виконувати роботу за інших більше не буду.

Марія Олександрівна, соціальний педагог.

Кожен працівник-початківець зазнає певних труднощів щодо організації та впорядкування свого робочого часу і перших кроків на робочому місці. Отже, в першу чергу, соціальний педагог повинен уважно ознайомитися із посадовою інструкцією та нормативною документацією соціального педагога. Основним нормативно-правовим документом, який регулює діяльність соціального педагога у загальноосвітньому навчальному закладі є наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2006 № 864 «Про планування діяльності та ведення документації соціальних педагогів системи Міністерства освіти і науки України». Цим наказом затверджено кваліфікаційні характеристики соціального педагога навчального закладу системи Міністерства освіти і науки України.

Соціальний педагог керується у своїй діяльності законами України, постановами, розпорядженнями Кабінету Міністрів України, наказами (листами) Міністерства освіти і науки України тощо.

Перелік документації соціального педагога, як і практичного психолога, визначений листом Міністерства освіти і науки України від 27.08.2000 року № 1/9–352 «Про планування діяльності, ведення документації і звітності усіх ланок психологічної служби системи освіти України» та доповнений листом Міністерства освіти і науки України від 17.09.2015р. № 1/9-442 «Про оптимізацію діяльності працівників психологічної служби» (Додаток 1.1-1.7) [41].

До нормативно-правових документів належать: закони України, постанови Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, накази, розпорядження, положення Міністерства освіти і науки України, управлінсь (відділів) освіти і науки

місцевих державних адміністрацій щодо діяльності психологічної служби системи освіти України.

До навчально-методичних матеріалів належать: підручники, навчально-методичні посібники, збірники методичних рекомендацій, навчальні програми (плани), фахові періодичні видання тощо.

До довідково-інформаційних матеріалів належать: матеріали науково-практичних конференцій, семінарів, нарад, тематичні проспекти (буклети), доповіді, виступи на педрадах, навчально-тематичні плани роботи з учнями (дітьми), педагогічними працівниками, батьками тощо.

До обліково-статистичних документів належать: облік товарно-матеріальних цінностей соціально-педагогічного кабінету, плани роботи соціального педагога на рік (місяць), форми статистичної звітності встановленого зразка тощо.

До матеріалів для службового використання належать: журнал щоденного обліку роботи, журнал (протоколи) індивідуальних (групових) консультацій, індивідуальні картки психолого-педагогічного діагностування, протоколи корекційно-відновлювальної та розвивальної роботи, матеріали психолого-педагогічних консиліумів, тексти тестових методик, опитувальники, анкети, бланки відповідей тощо.

Окрім звітної документації, соціальному педагогу необхідно знати орієнтовний перелік методичних тек, які потребують постійного наповнення матеріалами та потрібні для поточної роботи (Мал. 1.1).

Добре пам'ятаю свої перші кроки на посаді соціального педагога у школі. Я була першим соціальним педагогом у цьому навчальному закладі. Майже ніхто з вчителів не знав, хто такий соціальний педагог та, що він робить у школі. Після представлення мене педагогічному колективу, я одразу проінформувала всіх про те, чим я буду займатися. Однак, мій кабінет не мав відвідувачів, запитів та звернень не було, а вчителі сприймали мене як чужу людину. Тоді я вирішила, що потрібні більш дієві кроки. Кожного дня вивішувала на дверях свого кабінету план роботи на тиждень, роздрукувала буклети із своїм функціоналом для учнів і стала підходити окремо до кожного класного керівника з пропозицією провести цікавий профілактичний захід (на вибір) або провести групову діагностику (за потребою). Декілька класних керівників зацікавилися моєю пропозицією і скористалися моїми послугами. Після цього моя робота поступово стала налагоджуватися та приносити результати.

Ольга Анатоліївна, соціальний педагог.

Наступний крок – знайомство із адміністрацією закладу та педагогічним колективом: бажано отримати список усіх класних керівників і вчителів з уточненою інформацією щодо закріплених за ними кабінетів та класів.

Використовуючи першу ж нагоду, наприклад, педагогічну нараду (батьківські збори), соціальний педагог має презентувати себе як спеціаліста, коротко ознайомити педагогічний колектив із своїм функціоналом, обов'язками та послугами, які він може надавати учням, вчителям та батькам. Це потрібно для того, щоб всі учасники навчально-виховного процесу добре орієнтувалися, навіщо соціальний педагог прийшов до навчального закладу і чим буде займатися; чим функціонал соціального педагога відрізняється від функціоналу практичного психолога та, на яку допомогу можна очікувати.

У зв'язку з тим, що зі ставками соціальних педагогів завжди була напружена ситуація, у навчальних закладах з невеликою кількістю учнів зберігається тенденція відсутності такого спеціаліста, тому, коли такий спеціаліст з'являється вперше, адміністрація школи не завжди є компетентною у питаннях, що саме входить до кола обов'язків соціального педагога, а звідти – проблеми щодо виконання цих обов'язків. Щоб не потрапити у таку ситуацію, потрібно одразу ж всю свою подальшу діяльність та напрямки роботи обговорити з директором та методистом.

Подальші кроки соціального педагога мають бути спрямовані на отримання методичних рекомендацій від спеціалістів районного Центру практичної психології, затвердження графіку роботи та написання річного плану діяльності, від змісту якого буде залежати якість роботи, розмаїття заходів та їх практичне втілення. Проблема, над якою буде працювати в подальшому соціальний педагог повинна перегукуватися із проблемою, над якою працює навчальний заклад, тому соціальному педагогу необхідно заздалегідь ознайомитися з особливостями свого навчального закладу.

На початку навчального року діяльність соціального педагога розпочинається зі збору соціальних паспортів класів, а потім їх узагальнення. Класні керівники 1-х-12-х класів на початку вересня формують «Соціальний паспорт класу», за зразком, що пропонує заступник директора з виховної роботи. Користуючись цими даними, або використовуючи таблицю визначення дітей «групи ризику» (для класних керівників), визначаються категорії дітей, які потребують максимальної уваги (Додаток 1.8). У подальшому зі списками працює соціальний педагог.

Можна окреслити коло проблемних питань, спираючись на ці дані та іншу інформацію, з якими соціальному педагогу потрібно працювати, а саме:

- визначити учнів «групи ризику» та розробити план заходів для роботи з ними (Додаток 1.9);
- визначити сім'ї, які опинилися у складних життєвих обставинах, соціально-незахищені категорії та зміст роботи у рамках соціального або соціально-педагогічного супроводу з ними;
- здійснювати соціально-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання (згідно до Листа МОН від 26.07.2012 1/9-529 «Про організацію психологічного і соціального супроводу в умовах інклюзивного навчання») [42].
- здійснювати спостереження за класами, в яких потрібно покращувати психологічний клімат (дисципліну), використовуючи аркуш спостережень (Додаток 1.10) та розробляти плани заходів щодо поліпшення ситуації;

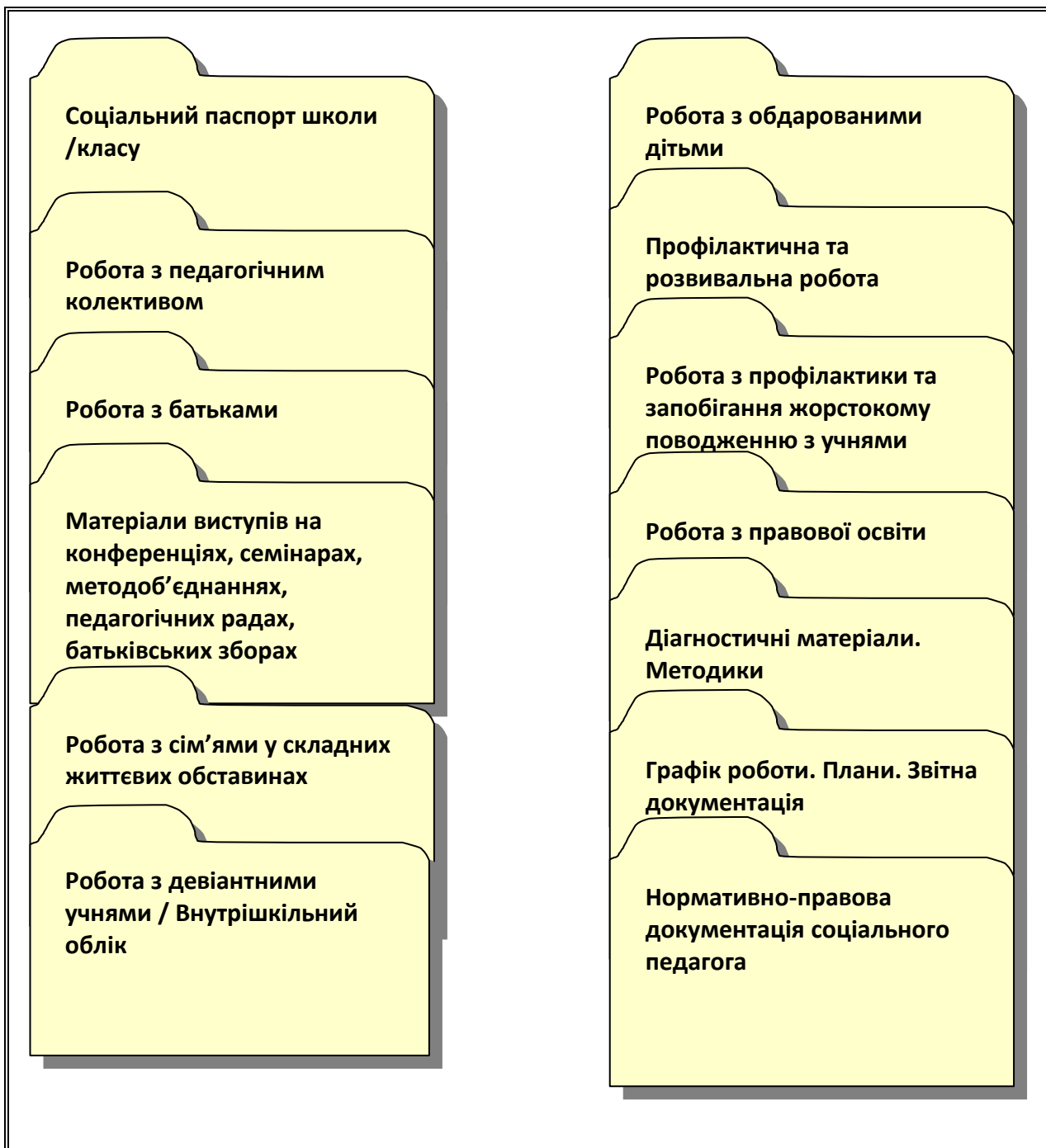
- визначити учнів, які потребують внутрішкільного контролю та заповнити індивідуальну картку роботи з ними (Додаток 1.11);
- сприяти в адаптації новоприбулим дітям-переселенцям із зони АТО (за потребою);
- розробити план профілактичних тижнів (Додаток 1.12), попередньо скоригувавши їх із планом виховної роботи школи тощо.

Одним із пріоритетних напрямків в роботі соціального педагога є соціально-педагогічний та соціальний супровід сімей у складних життєвих обставинах, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Робота з другою категорією передбачає тісну співпрацю з опікуном та самою дитиною, допомогу у процесі соціалізації до сталого дорослого життя.

У налагодженій співпраці, класні керівники разом із соціальним педагогом і заступником директора з виховної роботи (можливе інше комплектування комісії), здійснюючи соціальний або соціально-педагогічний супровід, відвідують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування вдома, складаючи акти обстеження житлово-побутових умов проживання сім'ї (Додаток 1.13). За наслідками відвідування, двічі на рік, складаються відповідні акти обстеження матеріально-побутових умов проживання.

Виконуючи соціально-педагогічну роботу, фахівець орієнтується на нормативи часу, які визначено на основні види роботи соціального педагога згідно до листа Міністерства освіти і науки України від 27.08.2000 року № 1/9–352 «Про планування діяльності, ведення документації і звітності усіх ланок психологічної служби системи освіти України» (Додаток 1.14) [27].

Малюнок 1.1. Перелік методичних тек соціального педагога.

1.2. Діагностичний та консультативний сегмент соціально-педагогічної роботи

Тільки-но я почала працювати у школі, як виникла проблема відсутності окремого кабінету. Директор не розумів, що проводити консультативну роботу з відвідувачами в кабінеті заступника директора з виховної роботи – вкрай незручно і це суперечить нормативно-правовій документації соціального педагога. Згодом з'ясувалося, що соціальний педагог, на місце якого я прийшла зарекомендував себе як фахівець низького рівня. Тому, пам'ятаючи той негативний досвід, від мене якісної роботи не очікували. Цілий рік я доводила свою компетентність та отримувала досвід роботи у майже екстремальних умовах. Після чергового вдалого проведення семінару для вчителів, директор позитивно відгукнувся про мою роботу і я вирішила, що це вдала нагода знов поговорити про виділення окремого кабінету. До того ж, я запропонувала організувати в цьому окремому кабінеті т. з. «хвилини релаксу» для вчителів та учнів. Директор погодився, що окремий кабінет мені потрібний та вже через два дні я отримала свою нову прописку.

Лілія Володимирівна, соціальний педагог

Консультування та діагностика є провідними напрямками роботи соціального педагога в закладі освіти. У соціально-педагогічній діяльності сутність інформаційного консультування полягає в інформуванні об'єктів соціально-педагогічної допомоги про шляхи і засоби вирішення тих проблем, з якими вони звертаються до спеціальних установ.

Інформування передбачає передачу інформації отримувачу соціально-педагогічної послуги (далі – отримувач С-ПП), неупереджено, але з урахуванням особливостей його проблеми. Тому потрібно надавати інформацію так, щоб той, хто потребує допомоги, якомога повніше усвідомив найважливіші аспекти й окремі деталі тієї інформації, яка йому необхідна з приводу звернення. Інформування передбачає виділення головного, посилення на нормативні документи, авторитетних осіб, свідчення інших людей тощо. Для поширення інформації можна використовувати буклети, інформаційні листівки, стенди з інформацією, пам'ятки. При цьому розробляється будь-яка інформація за принципом розмови з обізнаним і доброзичливим співбесідником. Сучасним кроком інформування учасників навчально-виховного процесу можуть бути спеціальні шкільні інтернет-сторінки або сторінки у соціальних мережах.

Соціальний педагог повинен усвідомлювати наявність певних перешкод у сприйнятті інформації. Ці перешкоди умовно можна розділити на три групи: фізичні, соціально-психологічні, особистісні. Найчастіше ними можуть стати:

неприспосоване приміщення, відволікання соціального педагога (телефонні дзвінки, виклики керівництва тощо), власні дії (перебирання речей, погляди на комп'ютер та інші), зосередження на інших речах (одязі, зовнішності), сенсорні та інтелектуальні обмеження (поганий слух тощо), обговорення інформації з іншими людьми, які можуть бути некомпетентними тощо. Такі бар'єри можуть призвести до викривлення інформації і втрати її первісного значення [53, с. 69].

Соціально-педагогічне консультування – професійна допомога учням, учителям, адміністрації, батькам (особам, які займаються вихованням дитини) з метою відновлення та оптимізації соціальних функцій і умов життєдіяльності, розв'язання проблемних ситуацій [44, с. 304]. Процедuru консультування слід розпочинати з визначення мети. Це може бути наступне:

1. Надання оперативної допомоги за запитом (погіршилися взаємини з дитиною, не ходить у школу тощо).

2. Надання допомоги у вирішення таких питань, з якими отримувач С-ПП може впоратися самостійно (як отримати матеріальну допомогу, норми законодавства стосовно пільг, навчитися раціонально розподіляти час, визначити пріоритетні справи, розуміти схильність батьків до гіперопіки тощо).

3. Отримувач С-ПП виробив раціональне рішення і потребує лише моральної підтримки для підкріплення впевненості у собі.

4. Надання тимчасової допомоги отримувачу соціально-педагогічної послуги, який потребує тривалого консультування (стан депресії, фобії тощо).

5. Переадресація іншому фахівцю [7].

Основним методом роботи консультанта є *бесіда*. У загальному розумінні *бесіда* — це форма спілкування з метою обміну думками, інформацією, почуттями тощо.

Консультативна бесіда з одного боку, — це метод одержання даних на основі вербальної комунікації, з іншого — діагностичний метод, що дозволяє отримати інформацію про внутрішні процеси, суб'єктивні переживання й особливості поведінки людини, які не можуть бути виявлені за допомогою об'єктивних методів. І, нарешті, бесіда — це особливий психотерапевтичний засіб установалення контакту [51, с. 111].

Проведення консультативної бесіди передбачає дотримання спеціальної «технології», до якої входять:

1) умови взаємодії (час і місце бесіди, оформлення кабінету, одяг тощо);

2) уміння встановлювати й підтримувати контакт із отримувачем соціально-педагогічних послуг (коректність, уважність, спостережливість і досить високий рівень рефлексії психолога);

3) активне слухання.

Прийоми консультування

Закриті запитання – передбачають дуже стислі односкладні відповіді, як правило – «так» і «ні». Цей прийом дозволяє зібрати інформацію, виявити суть проблеми, зупинити «надміру балакливих».

Відкриті запитання – зазвичай починаються зі слів: «Що...», «Яким чином...», «Чому...». «Навіщо...» - і передбачають розгорнуті відповіді. Вони підштовхують до рефлексії, сприяють виникненню дискусій.

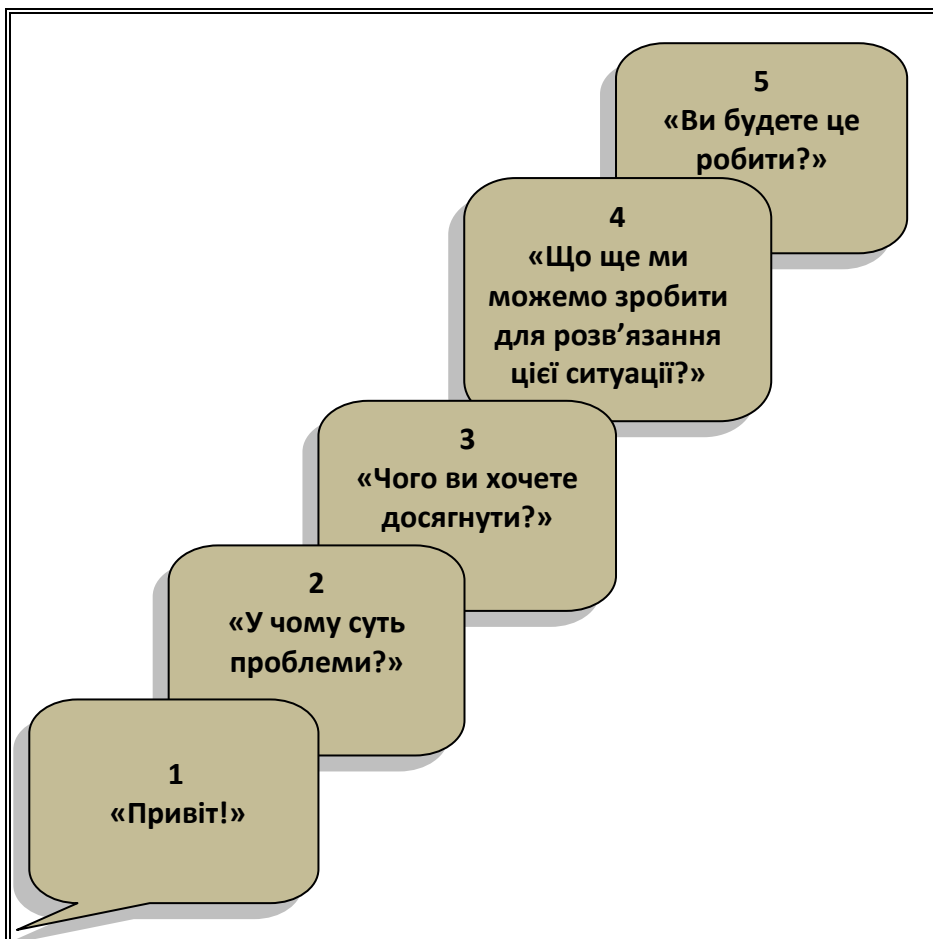
Перефраз (виявлення змісту) – визначення змісту останнього висловлювання, яке вказує отримувачу С-ПП, що його зрозуміли, стимулює до глибшого розкриття проблеми, сприяє розвитку дискусії.

Мінімальне заохочення – повторення кількох слів із висловлювання того, хто отримує консультацію (часто повторюються 2-3 слова). Допомагає продовжити розповідь.

Узагальнення – коротке повторення змісту висловлювання за певний період часу, підсумкове визначення змісту; узагальнення допомагає отримувачу С-ПП помітити прогрес, досягнутий в інтерв'ю, перейти до нової теми або на інший рівень обговорення [7].

У літературі можна зустріти значну кількість моделей структури консультативного процесу. Найвідоміша процедура консультування — «*n'ять кроків*» (А. Айві, М. Айві, В. Меновщиков) (Мал. 1.2), якої дотримуються всі психотерапевти і консультанти:

- встановлення контакту й орієнтування отримувача С-ПП на роботу: «Привіт!»;
- збирання інформації про отримувача С-ПП, вирішення запитання: «У чому суть проблеми?»;
- усвідомлення бажаного результату, відповідь на запитання: «Чого ви хочете досягнути?»;
- вироблення альтернативних рішень, які можна позначити так: «Що ще ми можемо зробити для розв'язання цієї ситуації?»;
- узагальнення соціальним педагогом у формі резюме результатів взаємодії з отримувачем С-ПП послуги: «Ви будете це робити?» [2, с. 23].

Малюнок 1.2. Технологія консультування «П'ять кроків».

З метою ефективного надання інформації соціальному педагогу потрібно дотримуватися таких *правил*:

- подавати інформацію у дозах, у межах означеної проблеми;
- обирати оптимальні способи надання кожного блоку інформації;
- визначати головне при наданні інформації;
- перевіряти, чи правильно зрозумів і засвоїв інформацію отримувач С-ПП;
- основну інформацію потрібно повторювати у різній формі;
- повторювати та уточнювати запитання отримувача С-ПП;
- узагальнювати та підсумовувати відповіді на запитання отримувача С-ПП.

При консультуванні соціальний педагог повинен *пам'ятати*, що:

1. Для розв'язання проблеми слід пропонувати декілька варіантів виходу із проблеми.

2. Давати не лише рекомендації, але й оцінку їх складності у виконанні.

3. Потрібно пересвідчитися, що отримувач С-ПП правильно зрозумів рекомендації.

4. Запропоновану рекомендацію отримувач С-ПП повинен обирати самостійно. Не нав'язувати співрозмовникові свої поради.

5. У ході виконання рекомендації необхідно надавати консультування.

6. Отримувач С-ПП може вносити зміни у хід процесу.

7. Важливо закінчити бесіду на оптимістичній ноті, висловити свою віру в людину, в її особистість, спільно спрогнозувати систему перспективних ліній її розвитку, позитивних змін.

Соціальний педагог веде *журнал обліку індивідуальних консультацій* та *журнал попереднього запису консультацій* (Додаток 1.15; 1.16). Відповідно до листа Міністерства освіти і науки України від 17.09.2015. № 1/9-442 «Про оптимізацію діяльності працівників психологічної служби» консультації *протокуються* (Додаток 1.4) [41].

Отже, у процесі консультування соціальний педагог не повинен нав'язувати отримувачу С-ПП своє розуміння проблеми, а домагатися максимального розширення свободи вибору варіанта розв'язання проблеми. Тому, соціальний педагог виступає медіатором або фасилітатором ресурсних можливостей отримувача С-ПП [53, с.70].

Соціально-педагогічна діагностика – спеціально організований процес пізнання, під час якого відбувається збирання інформації про особистість, соціум та про вплив на них різних факторів [44, с. 303].

За змістом і кінцевою метою вона є педагогічною, а за методикою проведення має багато спільного з психологічними і соціологічними дослідженнями. Метою соціально-педагогічної діагностики є встановлення соціального діагнозу. Крім цього діагностика передбачає проведення профілактичних заходів щодо запобігання асоціальної поведінки особистості.

Об'єктом такої діагностики для соціального педагога в навчально-виховних закладах є особистість дитини в системі її взаємодії з соціальним мікросередовищем та окремими суб'єктами цього середовища, які впливають на формування та розвиток даної особистості. Предметом соціально-педагогічної діагностики є особливості розвитку важкої життєвої ситуації дитини, її поведінка і діяльність, резервні можливості особистості та сім'ї [9].

Соціальний педагог дотримується в діагностичній роботі таких *педагогічних вимог*:

- вивчення особистості повинне бути спрямоване не стільки на розкриття недоліків, як на пошук резервів особистості, її нерозкритих можливостей і потенціалів;
- діагностика не повинна бути самоціллю, а носити стимулюючий характер;
- вивчення особистості необхідно здійснювати в процесі діяльності та спілкування;
- особистість вивчається не ізольовано, а в контексті соціальних відносин;
- дані діагностики не повинні бути спрямовані проти самої особистості;
- робити загальні висновки про особистість, спираючись на декілька методів (мінімум трьох);
- необхідно вивчати особистість дитини в розвитку і порівнювати її досягнення не тільки з успіхами інших дітей, а й власними показниками.

На сьогодні, соціально-педагогічна діагностика – одна з базових технологій соціально-педагогічної діяльності [45, с. 17].

Процес діагностики можна умовно поділити на *етапи*:

1. Аналіз первинної інформації, що одержується на початку роботи;
2. Визначення об'єкта діагностики та способу її проведення;
3. Підготовка до діагностичної діяльності (технічна, методична, психологічна тощо);
4. Процес діагностики – застосування діагностичних процедур;
5. Аналіз результатів діагностики та постановка соціального діагнозу [9].

Мета дослідження – те, заради чого проводиться дослідження, визначається відповіддю на запитання: «Для чого?». Наприклад: виявити рівень вихованості учнів, отримати інформацію про результативність роботи, схильності до тих чи інших явищ, процесів, виявити ціннісні орієнтири особистості учнів та ін.

Гіпотеза – очікуваний результат дослідження, припущення, що висувається для пояснення фактів, явищ та процесів, пов'язаних з досліджуваним протиріччям реальної дійсності. У ході дослідження гіпотеза має бути або підтвердженою, або спростованою.

Вибірка – при підготовці дослідження важливо так підготувати вибірку, щоб вона була презентативною, тобто вона має правильно відтворювати всі характеристики генеральної сукупності, з якої вона походить [33].

Завдання соціально-педагогічної діагностики в роботі соціального педагога навчально-виховного закладу полягають у вивченні:

- особистісних, індивідуально-психологічних особливостей дитини;
- позитивного і негативного впливу мікросоціуму на дитину;
- виховного потенціалу мікросередовища дитини;
- дослідженні «проблемного поля» особистості.

Соціальна діагностика повинна здійснюватись за допомогою певного діагностичного інструментарію, який є сукупністю різних соціологічних та статистичних методів (як мінімум трьох). Загалом діагностичний інструментарій різних видів діагностики досить різноманітний. Тому неможливо дати детальні поради щодо застосування певних діагностичних методик, навіть для типових ситуацій. У своїй роботі соціальний педагог повинен застосовувати комплексне дослідження. Наприклад, бесіди за певною схемою, спостереження, комплекс методик різного рівня складності. У процесі комплексного дослідження доцільно чергувати вербальні та невербальні, малюнкові, ігрові та інші методики. Оскільки *перелік цих методів* досить великий, зробимо короткий змістовний огляд найбільш поширених і тих, які найчастіше використовуються в практиці.

Найбільш розповсюдженими серед них є:

- спостереження;
- методи опитування (інтерв'ювання, анкетування, фокус-група, глибинне інтерв'ю);
- метод аналізу документів (традиційний, контент-аналіз);
- експертна оцінка;
- аналіз соціуму [9].

За результатами соціально-психологічного дослідження соціальний педагог оформлює відповідну документацію і *статистичну звітність* (Додаток 1.5; 1.6). На основі отриманих даних робиться висновок і визначається проблема, що дозволяє

соціальному педагогу перейти до вибору відповідних технологій соціально-педагогічної роботи.

Отримані в ході дослідження (спостереження тощо) дані підлягають інтерпретації. Одержану первинну інформацію треба узагальнити, проаналізувати, науково пояснити, згрупувати одержані дані, скласти таблиці, графіки, діаграми і т. д. Тобто скласти підсумковий документ аналізу інформації.

Структура такого звітнього документу:

- 1) Вступ (мета, завдання, предмет дослідження, вибірка, методи);
  - 2) Основна частина (результати дослідження, аналіз цифрового матеріалу, таблиці, графіки, діаграми, закономірності);
  - 3) Заключення (основні висновки, шляхи розв'язання проблеми, рекомендації)
- [23].

На підставі «Положення про експертизу психологічного і соціологічного інструментарію, що застосовується в навчальних закладах Міністерства освіти і науки України», затвердженого наказом Міністерства освіти і науки від 20.04.2001р. № 330 працівники психологічної служби повинні подавати на *експертизу* психологічний та соціологічний інструментарій, що застосовується в дошкільних, усіх типах загальноосвітніх та інших навчальних закладах системи загальної середньої освіти. Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Положення про експертизу психологічного і соціологічного інструментарію, що застосовується у навчальних закладах Міністерства освіти і науки України» від 20.04.2001 р. № 330, Науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи *має право не допускати проведення опитувань, обстежень та діагностування* всіх учасників навчально-виховного процесу *без попередньої експертизи* діагностичного інструментарію згідно із цим Положенням [37].

Перелік діагностичних методик має відповідати наступним *критеріям*:

- Валідність;
- Надійність;
- Вірогідність (стійкість вимірювання).

Окрім діагностичних методик соціальні педагоги можуть подавати на рецензування до експертної комісії розроблені ними навчально-методичні матеріали соціально-психологічного змісту, які розраховані на вихователів, вчителів, батьків, учнів:

- методичні рекомендації;
- методичні розробки;
- буклети;
- діагностичні програми;
- програми соціально-психологічних тренінгів (використання за наявності сертифікату);
- програми соціально-просвітницьких тренінгів.

Перелік методик може бути затверджений на 3 роки, на 5 років або бути незатверджений [12].

Соціальний педагог *несе відповідальність* за результати діагностичної,

консультативної роботи та за надані рекомендації; не має права поширювати відомості, отримані в процесі такої діяльності, якщо це може завдати шкоди дитині чи її оточенню. Виняток становлять випадки, коли є потреба у залученні інших фахівців до вирішення проблеми (за згодою батьків) або існує загроза життю.

1.3. Використання виховних годин та казок як профілактична складова роботи соціального педагога

Одним із важливих напрямків діяльності соціального педагога є профілактика. Дослідники в сфері соціальної педагогіки та соціальної роботи визначають профілактику як систему заходів, розроблених із метою запобігання виникненню та розвитку будь-яких відхилень у становленні, навчанні, вихованні особистості, а також загалом як комплекс превентивних заходів, які здійснюються шляхом організації загальнодоступної медико-психологічної і соціально-педагогічної підтримки.

Соціально-педагогічна профілактика – прогресивні зусилля, спрямовані на попередження соціальних проблем, життєвих криз, подолання вже наявних труднощів школяра [5, с. 303].

Проведення профілактики – не короткочасна кампанія, а цілеспрямований соціально-педагогічний процес, який здійснюється планомірно, постійно, із комплексним охопленням різних сфер життєдіяльності дитини, з метою набуття знань про негативний вплив явищ і подій суспільства. У навчальному закладі соціальний педагог у рамках профілактичної роботи, проводить виховні години, тренінги; спортивні змагання; інсценує театральні вистави; планує тижні та місячники, спрямовані на формування здорового способу життя; організовує зустрічі з корисними фахівцями.

Перші кроки у профілактичній роботі бажано здійснювати, використовуючи виховні години, профілактичні або виховні програми. На разі, загальна кількість виховних програм, які рекомендовані Міністерством освіти і науки України не велика. Серед них: «Сім Я патріота» (Полозов І.В); «Бути серед людей Людиною» (Заїка Н.О.); «Джерела толерантності» (Шкредова О.Л.); «Сімейні цінності» (Мельник О.В., Кравченко Т.В., Канішевська Л.В., Ковганич Г.Г., Кириченко В.І., Корецька Л.В., Прит В.І.); «Мистецтво бути здоровим» (Пазініч Л.Б.) та деякі інші [29].

Найбільшого поширення в Україні набули такі профілактичні програми: програма досягнення соціально-психологічної компетентності, програма навчання життєвим навичкам, програма зменшення факторів ризику та посилення факторів захисту програми, що базуються на підході альтернативної діяльності, програми за методом «рівний-рівному». Всі ці програми, незважаючи на відмінності в їх змісті та методиках містять три типові завдання: розвиток соціальної та особистісної компетентності молоді людини; вироблення у неї навичок самозахисту; попередження виникнення проблем [5, с. 37].

Для того, щоб розробити авторську програму потрібно пройти процедуру експертизи, а це займає час і вимагає педагогічного досвіду. Класичним кроком у рамках профілактичної роботи є проведення виховних годин, занять з елементами тренінгу з профілактики ВІЛ/СНІДу, адиктивної поведінки, дисциплінарних порушень. Профілактична робота в навчальному закладі починається з першого класу і триває до закінчення навчального закладу. Для початкової ланки

використовують виховні години (переважно з метою попередження дисциплінарних порушень) з іграми та вправами (Додаток 1.17).

Виховна година — це одна з найпоширеніших форм організації фронтальної виховної роботи (М. І. Болдирев). До основних рис виховної години варто віднести такі:

— по-перше, це форма позаурочної виховної діяльності, тому, на відміну від уроку, їй не повинні бути властиві академізм і повчальний тип педагогічної взаємодії;

— по-друге, це форма організації фронтальної (масової) виховної роботи з дітьми, але важливо пам'ятати й те, що при підготовці та проведенні виховної години можливе використання і групових, й індивідуальних форм виховної діяльності;

— по-третє, це гнучка за складом і структурою форма виховної взаємодії, однак це не означає, що всі педагогічні контакти з колективом учнів класу можна вважати виховними годинами. Наприклад, навіть збори класного колективу, дуже схожі за низкою параметрів до виховної години, не є тотожною формою виховної роботи, тому що мають не тільки спільні, а й відмінні риси;

— по-четверте, це така форма спілкування соціального педагога і дітей, в якій пріоритетну роль в організації відіграє саме педагог [47].

У профілактичній роботі соціальні педагоги та практичні психологи досить часто використовують казки. Вони озброюють дітей соціальними вміннями, знайомлять дітей із нормами життя, способами спілкування з іншими людьми і з можливими моделями поведінки в різних ситуаціях.

Казкотерапія — метод, що використовує казкову форму для інтеграції особистості, розвитку її творчих здібностей, розширення свідомості, удосконалення взаємодії з оточуючим світом. Казкотерапію використовують у дитячих садочках, школах, кризових центрах та лікарнях.

Сьогодні казкотерапія — це:

- лікування казкою;
- процес пошуку сенсу буття, розтлумачення знань про світ і систему взаємозв'язків у ньому;
- процес створення зв'язку між казковими подіями та реальним життям. Процес перенесення казкових персонажів у реальне життя;
- процес активізації особистісного потенціалу та власних ресурсів людини;
- процес об'єктивізації проблемних ситуацій;
- процес покращення внутрішнього та навколишнього світу;
- можливість доторкнутись до таємниці, реалізувати власну мрію, відчувати почуття захищеності.

Казки навчають дітей берегти здоров'я, акцентують увагу на загальнолюдських цінностях.

Важливо пам'ятати, що:

- необхідно підбирати для роботи за методикою такі казки, які створять для дитини, підлітка — банк життєвих ситуацій;
- якщо не аналізувати казку, то її сенс і уроки залишаться неусвідомленими;

- грамотно вибудований аналіз казки дає можливість вплинути на процес формування ціннісних орієнтирів, які дозволять подолати ряд складних життєвих ситуацій у майбутньому;

- процес групового обговорення казкових подій дає можливість збагатити життєвий досвід дитини: чим більше буде у неї варіантів відгуку, тим більшою буде її адаптивність.

Переваги казки у програмах із профілактики ризикованої поведінки та формування здорового способу життя серед дітей та молоді наступні:

- казка без зайвого моралізаторства, суворих настанов чи вимог дозволяє дитині самостійно зробити висновки;
- казка дає можливість спробувати поглянути на себе очима іншого;
- дозволяє без ризику для власного здоров'я та життя — приміряти різноманітні моделі поведінки, обравши найбільш влучну та адекватну модель.

Під час роботи з казкою можна використовувати безліч *допоміжних методів та форм:*

1. Використання казки як метафори;
2. Обговорення поведінки і мотивів дії персонажів;
3. Програвання епізодів казки;
4. Постановка казок за допомогою ляльок;
5. Малювання (ліплення) за мотивами казки;
6. Творча робота за мотивами казки (дописування, переписування);
7. Вигадування казки тощо.

Завдання, які можуть пропонуватися в контексті казкотерапії:

- намалювати казкову країну;
- намалювати улюбленого казкового героя;
- намалювати найкращий вихід із ситуації, що склалась у казці тощо.

За допомогою казки, життєвій вибір, відповідальність, толерантне ставлення та дружба можуть стати власним переживанням дитини та її попередженням про можливі небезпеки; казка навчить дитину думати, аналізувати [14].

Отже, казки виступають ефективним профілактичним інструментом у роботі соціального педагога, особливо з учнями молодшої та середньої школи, вчать берегти здоров'я та допомагають зробити акцент на загальнолюдських цінностях; допомагають дитині розвиватися в особистісному плані, закладають морально-етичну базу, формують правильні поведінкові принципи, які допомагають справлятися з тією чи іншою важкою ситуацією. Корисні казки можна знайти як серед народних, так і серед авторських творів. Соціальному педагогу для здійснення профілактичної роботи можна рекомендувати накопичувати подібну «казкову скарбничку» (Додаток 1.18). Закріплення стійкого ефекту від почутої профілактичної казки варто очікувати, пропонуючи дітям зробити ілюстрації до неї.

1.4. Публічні виступи перед великою аудиторією

*Не завжди важливо - що говорять,
Але завжди важливо - як говорять.
М. Горький*

Добре відомо, що навіть для працівника психологічної служби, який працює в школі багато років і чудово знає свою роботу, може встановити тісний контакт із дітьми, дружні стосунки з колегами, серйозною проблемою є виступ на педагогічній нараді. А для початківців – це стрес, який виводить із рівноваги. Якщо соціальний педагог знайомий із методикою аутотренінгу, він зможе за лічені хвилини розслабитися, заспокоїтися, неупереджено проаналізувати ситуацію. В іншому випадку, можна запропонувати використовувати дихальні вправи. Треба зробити кілька глибоких вдихів животом. Коли людина відчуває острах чи стрес, її пульс пришвидшується і вона починає часто-густо дихати. Змусити себе дихати повільно – означає переконати організм, що стрес проходить, незалежно від цього, пройшов він чи ні.

Цікавою та корисною в цьому плані є вправа «Мій ресурс». Джерело ресурсу – це ви самі, бо все, що вам потрібно, у вас вже давно є. Важливо навчитися цим користуватися. Технологія актуалізації ресурсних станів надає таку можливість. Припустимо, ви бачите, що для оптимальної поведінки вам необхідно почуття впевненості. Згадайте ситуацію, в якій ви завжди відчуваєте впевнено. Ще раз у всій повноті переживіть її, немов би все це відбувалося зараз. Відчуйте в собі впевненість і силу. Здобута перемога приносить відчуття гордості за себе, відчуття сили та витримки і здатність давати відсіч. Таким чином, у вас зміцнюється впевненість у собі і ви відчуваєте, що маєте достатній запас міцності, щоб винести будь-яке випробування. За допомогою прийому актуалізації свого особистого ресурсу ви можете покликати до себе на допомогу будь-яке потрібне вам почуття: спокій, зосередженість, компетентність, витримку тощо.

Якщо проблеми із комунікацією ви відчували і раніше, то ця проблема потребує негайного вирішення, адже соціальний педагог працює у сфері «людина-людина» і слово є його головним ресурсом впливу.

У діловій, психологічній і психотерапевтичній літературі основна частина рекомендацій з техніки читання лекцій присвячена розробці способів нейтралізації хвилювання і страху лектора: як допомогти доповідачу зняти внутрішню напругу, не «боятися» своїх слухачів і вільно, розкуто виступати перед аудиторією.

Для цього варто спробувати визначити основну причину свого хвилювання. На думку Н.Самоукіної, воно може бути зумовлене наступними чинниками:

- браком досвіду читання публічних лекцій;
- власними індивідуальними особливостями: сором'язливістю, боязкістю, підвищеною тривожністю, невпевненістю у собі тощо;
- сумнівами у тому, що слухачам буде цікаво;
- невдалим особистим досвідом попереднього читання лекцій;
- надмірним зануренням у власні переживання.

З метою визначення істинних чинників хвилювання Н.Самоукіна радить напередодні публічного виступу виконувати вправу «Як зрозуміти самого себе».

Вправа спрямована на активізацію самопізнання процесу виникнення власного стану напруженості в аудиторії під час читання лекції.

З цією метою якомога виразніше уявити одну з таких ситуацій, де потрібно виступати публічно. Заплющити очі і дати можливість внутрішньому погляду побачити деталі цієї ситуації – обстановку кімнати або актової зали, обличчя слухачів тощо.

Уявити, як прямуєте до місця виступу та що починаєте відчувати. Рухатися у власних внутрішніх образах поволі, намагатись не випускати жодних тонкощів власних відчуттів. Намагатись якомога повніше і реальніше відчути зміну свого стану. З'ясувати, які образи у власній свідомості виникають. З ким із присутніх пов'язані хвилювання? Із слухачами? («Вони дивляться на мене», «Вони будуть мене критикувати, ставити складні питання», «Вони не слухатимуть».) Із самим собою? («Боюся сказати щось не так», «Боюся бути неприйнятним слухачами», «Дуже хочу бути блискучим оратором і викликати захоплення аудиторії», «Боюся критики і незгоди з моєю точкою зору».) Отже, виконана вправа допоможе визначити, чому виникає власне хвилювання і напруга.

Орієнтовно за день до лекції в аудиторії, де відбудеться лекція, доцільно влаштувати собі генеральну репетицію без свідків: пройти до того місця, на якому ви знаходитиметеся, читаючи лекцію; подивитися у порожній зал, відпрацювати, якими будуть власні засоби зовнішньої виразності, техніка мовлення; подумати над тим, якими будуть початок і кінцівка власного виступу тощо.

За декілька годин до лекції, сидячи в кріслі із заплющеними очима, програти власний виступ (спланувати сценарій). При цьому намагатись відчути радість від того, що лекція пройде успішно (спланувати успішний сценарій).

Увечері, перед сном, дати собі установку побачити всю ситуацію уві сні: як збираються слухачі, як ви проходите до місця виступу, як починаєте... Головне у цій візуалізації відчути, що лекція буде успішною.

Якщо робота над собою та власним емоційним станом позитивно вплинула на позбавлення від страхів і хвилювання перед публічним виступом, варто застосувати низку порад щодо саморегуляції лектора. У формулюванні Н. Самоукіної вони такі.

Якщо хвилювання пов'язане переважно із слухачами:

- при читанні лекції варто вибрати кілька доброзичливих слухачів і говорити на початку лекції ніби тільки для них (головне - навчитися дивитися слухачам в очі);

- як тільки відчуєте, що між вами і вашими доброзичливими слухачами виник візуальний та емоційний контакт, спробувати перевести погляд на осіб, що знаходяться поряд з вашими доброзичливими слухачами - розширити кількість осіб для візуального контакту;

- намагатись навчитися дивитися на слухачів відкрито і доброзичливо, бачити їх живі очі, поступово переводити погляд від слухача до слухача;

- навчитися відкрито усміхатися аудиторії й отримувати у відповідь усмішки із залу;

Якщо хвилювання пов'язане з власним внутрішнім станом:

- перед початком лекції налаштуватись на режим мовної активності - поговорити з кимось зі слухачів;
- постійно практикувати, виступаючи публічно;
- уявити себе актором, якому потрібно зіграти роль лектора;
- шляхом концентрації уваги та образної уяви навчитися створювати власне внутрішнє позитивне переживання очікування лекції як найбільш успішної у власному арсеналі форми роботи та позитивних її результатів [30].

Особливості людської уваги такі, що через 15-20 хвилин виступу потрібно починати застосовувати спеціальні прийоми залучення уваги. Прийоми риторики, візуалізація пропонованого матеріалу, перемикання уваги, гумор і багато іншого, своєчасно і доречно включене в канву виступу, дозволять тримати слухачів у стані зацікавленості та уваги до вас і до того матеріалу, що ви представляєте. Найвища концентрація уваги - протягом перших і останніх 30 хвилин виступу, якраз той час, який потрібен на вирішення завдань вступу і висновку [46]. Ніколи не кажіть, що не бажаєте відповідати на питання. Почніть відповідь із фрази: «Дякую за цікаве питання», «А тепер, будь ласка, ставте питання», «Буду радий(а) відповісти на ваші запитання».

Сила дії дорівнює силі протидії. Не потрібно боротися з «інтелектуальними терористами» — подаруйте їм увагу, зверніть увагу залу на глибину і ширину їх знань.

Якщо запитання незрозуміле попросіть повторити. Повторіть самі. Попросіть кілька хвилин на роздуми, одночасно відповідаючи на інші запитання – щось придумасться. «Самовираження» слухача можна зупинити фразою «Отже, ваше запитання».

Якщо питань немає, – допоможіть аудиторії. Перед початком можна попросити когось із знайомих поставити перше питання. Застосуйте прийом: «Часто запитують...» або «Перед початком виступу мені поставили ось яке цікаве питання...».

Удосконалення своїх професійних компетентностей, у тому числі і покращення взаємодії з усіма учасниками навчально-виховного процесу, – одне із завдань молодих соціальних педагогів.

Цікавими є *правила успішної взаємодії* (Р. Бройнинг).

1. Довгі речення ускладнюють розуміння. Короткі речення (8-15 слів) більш наочні, легше сприймаються і розуміються.

2. Голос є сильним інструментом переконання, він може викликати як симпатії, так і антипатії до людини.

3. Паузи є дуже потужним, але часто недооцінюється інструментом впливу. Вони посилюють увагу, заспокоюють, підкреслюють сказане. Після довгої паузи можна, наприклад, легко змінити тему розмови.

4. Частіше використовуйте у своїй промові дієслова. Вони надають висловлюванню наочність і спонукають до дії. Прикметники додають мові відтінок чогось особистого.

5. Чим абстрактніше те чи інше поняття, тим багатозначніше його можна інтерпретувати. Тому вже на початку розмови потрібно пояснити партнеру сенс, який ви в нього вкладаєте.

Сюди ж хочеться додати ще декілька рекомендацій:

• Говоріть рівно стільки, скільки потрібно, щоб співбесідник зрозумів вас. Не варто «пов'язати» в деталях і закидати співрозмовника непотрібної уточнюючої інформацією. При необхідності це можна зробити потім.

• Не відхиляйтеся від теми розмови.

• Уникайте двозначних виразів [21].

Отже, *загальні поради із подолання страху* при публічних виступах:

1. Якщо є можливість, виступайте на своїй території.
2. Якщо немає можливості, заздалегідь відвідайте місце виступу, звикніть до нього.
3. Тримайте в руках або в кишені тези виступу на картках. Навіть якщо вони не знадобляться, це зробить вас впевненішим.
4. Знайдіть спосіб отримати максимум інформації про склад аудиторії.
5. Посадіть у зал колегу, яку ви добре знаєте або познайомтеся з ким-небудь із учасників перед вашим виступом.
6. Репетируйте мінімум тричі.
7. Приходьте в аудиторію раніше тих, перед ким будете виступати.
8. Перед виступом активно рухайтесь.
9. Слідкуйте за диханням, воно має бути глибоким, ритмічним і спокійним.
10. Ніколи не використовуйте алкоголь і заспокійливі препарати.
11. Постійно практикуйте, використовуйте кожну можливість виступити публічно.

Пам'ятайте, що з кожним виступом страх зменшується, а якість виступів поліпшується [30].

Страх спілкування безпосередньо пов'язаний з впевненістю і самооцінкою. Коли людина постійно наражається на критику і нерозуміння, то вона стає невпевненою. Якщо людина постійно уникає інших людей, то природно, що вона не вміє спілкуватися. У неї немає практики. А натренувати ефективно спілкування можна тільки при регулярних тренуваннях. Якщо ви хочете подолати страх виступу перед великою аудиторією, то вам доведеться тренуватися.

Фахівці в області психології стверджують, що для *формування впевненості в собі* людина повинна:

1. Поважати себе, знати собі ціну як особистості. Для цього можна, наприклад, виписати на аркуш паперу свої найкращі якості і повісити його у своїй квартирі на видному місці.
2. Перестати займатися самобичуванням і дозволити собі робити помилки.
3. Уникати критики і самокритики.
4. Хвалити себе за будь-які успіхи.
5. Любити себе. Для цього рекомендується подумки сформувати свій ідеальний образ і постійно представляти себе в ньому.
6. Не зациклюватися на промахах.
7. Уникати порівняння себе з іншими людьми або зі своїм ідеалом.
8. Постійно спілкуватися.

Щоб перемогти невпевненість, необхідно також щодня кидати виклик своїм страхам і робити маленькі кроки до позбавлення від них. Ось, наприклад, кілька

практичних вправ, які допоможуть поступово позбутися сором'язливості і невпевненості в собі.

1. Звертайтеся до пасажирів у громадському транспорті з проханнями поступитися вам місце, пояснюючи свою поведінку поганим самопочуттям.
2. Заходьте в модні магазини з дорогим одягом. Подовгу розглядайте і чіпайте товари в ньому, приміряйте речі, на питання продавців відповідайте, що просто хочете подивитися, що у них є. Така поведінка напевно буде дратувати їх, але все одно покидати магазин відразу не потрібно.
3. На вулиці у випадкового перехожого попросіть трохи грошей на поїздку в громадському транспорті. Якщо він висловить обурення, поясніть, що забули вдома гаманець.
4. У колеги по роботі ввічливо попросіть допомогти вам з якою-небудь звичайною справою, що не вимагає особливих умінь. Можна при цьому нічого не пояснювати, якщо ж він почне запитувати, просто пояснити, що не встигаєте все зробити і потребуєте чієїсь допомоги.
5. Стоячи в довгій черзі або сидячи в громадському транспорті, першими почніть розмову з людьми, які опиняться поруч.

Позбутися від страху спілкування і невпевненості допоможе також правильна поведінка під час будь-якої розмови. Психологи рекомендують у цей момент дивитися співрозмовнику в очі, триматися розкуто і спокійно, говорити ввічливо, вживати займенник «я», висловлювати повагу до позиції співрозмовника, вимовляти слова чітко, не вибачатися за прохання.

Робіть ці вправи регулярно, раз за разом долаючи свої страхи й обмеження. Як наслідок, ви станете більш впевненою людиною, яка вміє легко і вільно спілкуватися з будь-ким [13].

Підвищувати свою професійну компетентність – це йти в ногу із часом, знаходити нові шляхи вирішення задач, які раніше здавалися глухим кутом, — саме задля цього соціальний педагог, повинен займатися своїм комунікативним та творчим розвитком, намагатися створювати свій позитивний образ у майбутньому.

1.5. Підготовка до проведення батьківських зборів

Я працювала у школі приблизно півроку, коли вперше почула про запит щодо виступу на батьківських зборах. Мені важко давалися публічні виступи, особливо перед незнайомими людьми. Але це була моя робота і потрібно було її виконувати. Я «погуглила» і знайшла багато рекомендацій для тих, хто не має досвіду публічних виступів. Потім попросила класного керівника провести батьківські збори у навчальному кабінеті, де я працюю з учнями. Я пояснила, що це «моя» територія і там мені буде набагато зручніше. Мій виступ на батьківських зборах відбувся, потім був проаналізований моєю колегою. Кажуть: «На помилках вчаться», то і я поступово отримувала новий комунікативний досвід. Після участі у декількох батьківських зборах, страх пройшов і я усвідомила, що мої комунікативні вміння покращилися.

Анжела Миколаївна, соціальний педагог.

Батьківські збори – як військовий парад. Кожен раз потрібно демонструвати свої можливості. Основне завдання школи, якщо вона справді хоче розірвати ганебне коло протистояння з батьками з приводу прав і обов'язків за виховання і навчання дітей, — переконати батьків у своєму щирому бажанні розділити цю відповідальність порівну [32].

Соціальний педагог знаходиться у тісній співпраці з батьками учнів. Проведення батьківських зборів – одна із складових його діяльності. Молоді спеціалісти досить часто зазнають труднощів при організації та проведенні такої форми роботи. Тому пропонуємо корисні поради, які допоможуть підготуватися до виступу на батьківських зборах.

Загальні поради з підготовки до виступу.

1. Із самого початку налаштуватися на успіх.
2. Почати готуватися відразу, не відкладаючи на останній момент.
3. Визначитися з метою виступу: якої реакції чи дій аудиторії ви чекаєте в результаті виступу.
4. Визначитися з аргументами для переконання аудиторії.
5. Скласти план виступу.
6. Не бажано писати текст виступу повністю – це тільки ускладнить завдання.
7. Проводити репетиції свого виступу, спочатку підглядаючи в план, із кожною репетицією все частіше відриваючи погляд від паперу і все довше затримуючи його на уявній аудиторії.
8. Кожний пункт плану бажано записувати на невеликому прямокутнику з щільного кольорового паперу. Їх зручно тримати в руці під час виступу, звіряючись

у разі потреби, не відволікаючи уваги слухачів та не справляючи враження не зовсім компетентного та не підготовленого лектора.

9. Проводити репетицію у присутності доброзичливої публіки: друзів або родичів.

10. Перед виступом обов'язково потрібно відпочити.

Соціальному педагогу-новачку буває важко визначитися із тим, як побудувати свій виступ перед батьками, яка повинна бути черговість тем для обговорення.

Поради з формування структури доповіді.

1. Надавати суттєвої уваги початку виступу - він задасть відповідний тон на основну та заключну частини.

2. Надавати суттєвої уваги фіналу виступу - це закріпить досягнуте.

3. У вступі обов'язково потрібно сказати, скільки триватиме виступ і про що піде мова.

4. Ніколи на початку промови не говорити, що не готувалися. Не говорити також про своє хвилювання.

5. Пам'ятати, що початок і фінал виступу спрямовують до відчуттів і почуттів, а не до розуму слухачів.

6. Основна частина виступу повинна займати не більше трьох четвертих загального часу виступу. Одна четверта - це вступ і висновки.

7. Відповідати на запитання аудиторії необхідно вкінці основної частини виступу, перед завершальною.

8. Доцільно завчити перші та останні фрази свого виступу напам'ять.

9. Формуючи структуру виступу, продумуйте його тривалість на 20 % меншою відведеного на виступ часу.

10. Не вносити істотних змін у структуру виступу безпосередньо перед його початком [30].

Необхідно переконати себе в тому, що батьківські збори – це теж заняття, але перед вами не діти, а батьки, які прийшли отримати інформацію, дані про вікові особливості своїх дітей, і, можливо, потребують допомоги. Щоб збори пройшли успішно, до них треба добре підготуватися.

По-перше, відмовтеся від стандартного оголошення про дату зборів. Буде краще, якщо кожного з батьків запросите індивідуально. Такий нестандартний підхід справить позитивне враження на батьків, бо це запрошення є офіційним і водночас демонструє вашу зацікавленість, повагу, ввічливість. Якщо ж батьки не зможуть прийти на збори, на зворотньому боці запрошення нехай повідомлять вам про це і про дату відвідування школи іншим разом.

По-друге, разом із класним керівником наведіть лад у класній кімнаті. Подумайте про зовнішній вигляд: він має демонструвати впевненість у собі, хороший смак, діловитість.

По-третє, обов'язково складіть план свого виступу, а якщо треба, то й розгорнутий конспект. Це додасть упевненості у власних силах. Не варто довго затримувати батьків, пам'ятайте, що у них, як і у вас, був важкий робочий день.

По-четверте, формулюйте свої думки коротко, лаконічно, уникайте настанов, повчального тону, виявляйте доброзичливість і тактовність. Найкраще, якщо ви

вирішите всі проблеми за годину, але ні в якому разі не за 20 хвилин, бо тоді батьки не зрозуміють, навіщо ви їх запросили.

По-п'яте, вітаючись із батьками, слід продемонструвати свою радість із приводу зустрічі, подякувати їм за прихід, посміхнутися. Ведіть розмову так, ніби перед вами однодумці, здатні вирішити будь-які проблеми.

І, на останок, ніколи не починайте збори з негативної інформації. Для початку знайдіть добрі слова про клас в цілому, про окремих дітей, спільні справи, нехай і про маленькі, але успіхи. Такий вступ допоможе вам установити контакт із батьками, знайти шлях до співпраці з ними. Якщо у вас є негативна інформація для одного-двох батьків, не повідомляйте про це всім, а попросіть тих батьків залишитися [4].

Тепер можете впевнено переходити до складних питань: проблеми навчання, дисципліни, спілкування, тобто до тієї інформації, що викликає у багатьох батьків неадекватну реакцію. При цьому, говорячи про дітей, уживайте займенник «наші», а не «ваші», такий психологічний підхід виправданий, він інший раз нагадує батькам про спільні проблеми, про необхідність їх спільного вирішення.

Якщо з якогось питання у батьків виникає власна думка, протилежна вашій, не хвилюйтеся, уважно вислухайте їх, а потім, щоб уникнути конфлікту впевненим, але спокійним тоном спробуйте аргументовано переконати. Спокійним голосом, не виявляючи своєї незгоди скажіть, якби ви були на місці батьків, то можливо, думали так саме, але, виходячи з інтересів усього класу, не можете з ними погодитися і запропонуйте на цю проблему подивитися очима педагога.

Завершити зустріч потрібно так, як ви її й почали, – позитивними висновками. Висловіть вдячність за допомогу і впевненість у подальшій співпраці. Не бійтеся використати свою привабливість, гумор, уміння переконувати і подобатися. Пам'ятайте, що ваша мета – зробити батьків своїми союзниками, залишити в них про себе і про заклад, де перебувають їхні діти, гарні враження, бажання зустрітися на зборах іще раз, і впевненості в тому, що у вашій особі вони завжди знайдуть надійного друга, помічника і однодумця. Заздалегідь підготуйте та роздайте батькам корисні пам'ятки, буклети.

Підведення підсумків зборів починається ще на самих зборах – необхідно зробити висновки, сформулювати необхідні рішення, дати інформацію про підготовку до наступного зібрання. Важливо з'ясувати і ставлення батьків до проведення зборів, розумно заздалегідь підготувати необхідні опитувальні листи для фіксування їх оцінок і пропозицій. Все це згодом стане предметом роздумів для соціального педагога. Предметом аналізу повинні також стати:

- явка батьків, причини відсутності;
- персональний склад батьків, які залишилися на особисту бесіду;
- запитання батьків у ході батьківських зборів, їх участі в обговоренні питань.

Інформація про підсумки батьківських зборів повинна бути доведена до адміністрації школи і колег-педагогів [3]. Тематика батьківських зборів має бути різноманітною і торкатися усіх важливих питань виховання й навчання дітей з першого по випускний клас (Додаток 1.19). На самих зборах потрібно піднімати питання загального характеру, важливі для всіх. Всі педагогічні здібності пов'язані з комунікативними вміннями педагога. Отже, готовність соціального педагога до

спілкування з батьками у форматі батьківських зборів є важливою умовою реалізації його комунікативної функції.

1.6. Співпраця соціального педагога і заступника директора з виховної роботи

Класний керівник, соціальний педагог, практичний психолог та заступник директора з виховної роботи (далі - ЗВР) є командою, яка забезпечує координацію та цілісність педагогічного процесу в навчальному закладі, вирішує питання нормального функціонування школи як виховної системи із сприятливим психологічним кліматом. Ефективність цієї роботи багато в чому залежить від узгодженості дій команди.

На початку становлення професії, соціальний педагог підпорядковувався ЗВР. Останні роки, соціальний педагог підпорядковується директору навчального закладу, а в частині науково-методичного забезпечення — районному (міському) методичному кабінету (центру) (або методисту з психологічної служби), про що зазначено в посадовій інструкції соціального педагога. Проте функціональні обов'язки соціального педагога і ЗВР мають багато спільного. Отже, робоча взаємодія соціального педагога і ЗВР – є необхідною ланкою для здійснення продуктивної діяльності при вирішенні питань соціально-виховного характеру.

Важко уявити, що соціальний педагог і ЗВР працюють не на засадах співпраці та взаємодопомоги. Адже кожен свій крок соціальний педагог узгоджує з директором та методистом, але здійснює за допомогою ЗВР.

Досить часто непорозуміння між ЗВР і соціальним педагогом відбувається на підставі неприйняття першим принципу конфіденційності у роботі із отримувачем соціально-педагогічних послуг. В інших випадках, злагоджена робота компенсує всі труднощі. Важливо усвідомлювати, що обидва – є адміністративними одиницями і обидва мають повноваження щодо роботи з усіма об'єктами навчально-виховного процесу. Чітке розмежування функціоналу може знадобитися лише в окремих випадках. В цілому, вся інформація стосовно виховання і навчання, соціального забезпечення, соціально-правових аспектів захисту учнів повинна стояти на порядку денному і у ЗВР, і у соціального педагога.

Умовно кажучи, завуч є координатором виховного процесу, а соціальний педагог є – організатором виховного процесу та посередником між навчальним закладом і соціумом.

Мета діяльності соціального педагога спрямована на підвищення ефективності педагогічного процесу, захист соціального благополуччя усіх його учасників, надання соціально-педагогічної допомоги соціально незахищеним категоріям учнів із метою подолання ними життєвих труднощів та підвищення їхнього соціального статусу.

Мета діяльності заступника директора з виховної роботи – створення цілісної системи позаурочної виховної роботи з учнями, її технологізація та управління.

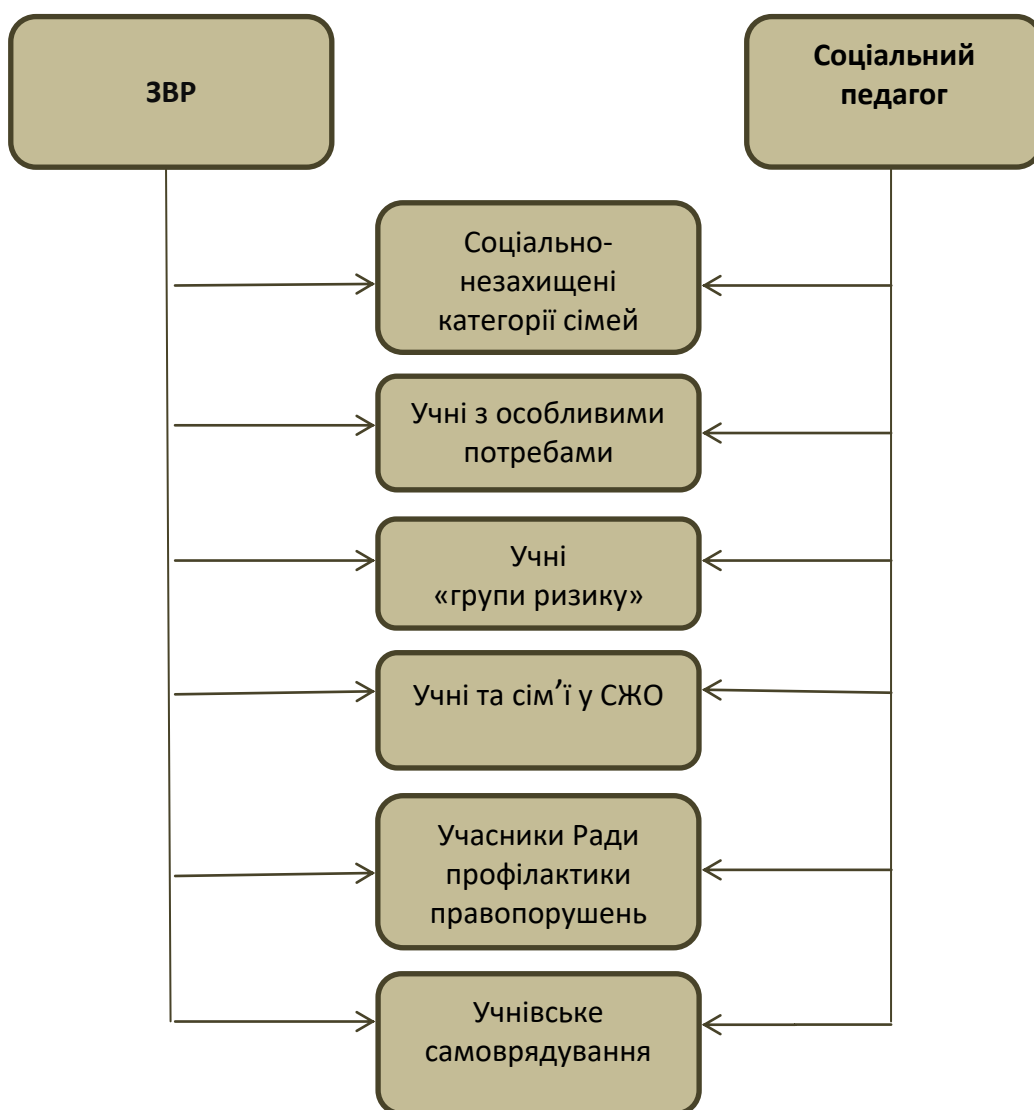
Сучасному ЗВР слід відмовитися від методів адміністрування. Головне – створити атмосферу доброзичливості, взаєморозуміння і співпраці, щоб не тільки учневі, а й колегам, батькам хотілося йти до школи; створювати ситуацію успіху як для дітей, так і для вчителів, попереджати можливі помилки.

Як правило, у циклограмі роботи ЗВР мають місце консультації з соціальним педагогом, практичним психологом, педагогом-організатором по роботі з учнями,

які потребують особливої уваги з боку педагогічного колективу. Це можуть бути учні «групи ризику», учні, сім'ї яких перебувають у складних життєвих обставинах і потребують супроводу, учні з особливими потребами, переселенці, тощо (Табл. 1.1).

Таким чином, командна робота соціального педагога і заступника директора з виховної роботи із зазначеними категоріями буде якісною і корисною за умов довіри, взаємопідтримки та спільної мети, на виконання якої будуть спрямовано всі ресурси навчального закладу.

Таблиця 1.1. Спільні об'єкти роботи ЗВР і соціального педагога.

1.7. Організація робочого простору як передумова якісної комунікації та взаємодії

Парадоксально, але, обговорюючи безліч аспектів діяльності соціального педагога у школі, фахівці вкрай рідко торкаються питання його робочого місця. Робоче місце – це не тільки питання фізичної організації простору діяльності людини. Це – питання статусу особистості в освітньому закладі, питання потенціалу виховного впливу, питання «коефіцієнта корисної дії» фахівця. Робоче місце – це, як мінімум, стіл, стільці і шафи для документів, а в цей час – ще й комп'ютер та підключення до мережі інтернет.

Необхідно організувати свій простір так, щоб у заданих умовах забезпечити найбільш високу ефективність і успішність методичної та практичної роботи, комфортної взаємодії з учасниками навчально-виховного процесу [11].

Соціальний педагог, який працює у закладах освіти при організації та наповненні свого кабінету орієнтується до вимог, що існують до оформлення психологічного кабінету.

В ідеалі кабінет соціального педагога повинен мати два приміщення: робочий кабінет та навчальний кабінет.

Робочий кабінет соціального педагога призначений для проведення індивідуальної психодіагностичної, педагогічно-корекційної та розвивальної роботи; індивідуальної консультаційної роботи з учнями (дітьми), педагогічними працівниками, батьками, а також для підготовки до занять, тренінгів, виступів; обробки результатів психологічних обстежень та оформлення висновків і рекомендацій.

Робочий кабінет розташовується в зручному для відвідувачів місці. На вхідних дверях закріплюється табличка «Соціальний педагог», на видному місці – графік роботи, затверджений керівником навчального закладу.

Під робочий кабінет відводиться кімната площею *не менше 12 кв. м.*

Оформлення кабінету повинно відповідати рекомендованим санітарно-гігієнічним, технічним нормам (освітленості, температури, вологості, швидкості руху повітря) та естетичним вимогам.

Кабінет соціального педагога розташовується в приміщеннях з достатнім природним та штучним освітленням, звуковою ізоляцією, необхідною кількістю розеток. Підвищенню комфортності сприяють кімнатні рослини, акваріуми, зображення природи тощо.

Отже, кімната має бути досить ізольованою, крім цього, вона мусить бути затишною й обладнаною необхідними меблями, краще в стилі «класик». У кабінеті можуть бути два куточки для бесіди: перший — м'які меблі та журнальний столик; другий — кілька напівм'яких стільців і стіл. Також можна задіяти картини і квіти для створення гармонійної, заспокійливої атмосфери. І, звичайно, під рукою у соціального педагога завжди мають бути канцелярське приладдя, графин з водою та одноразові серветки.

Для кращого розсіювання та відбиття світла рекомендується стелю фарбувати у білий колір.

Якщо вікна у приміщенні виходять на сонячний бік, то стіни краще оформлювати у прохолодні тони: блакитний, зеленуватий, салатний. Для приміщень з вікнами, орієнтованими на північ, північний захід, північний схід більше підходять кольори теплої гами: жовтуватий, світло-рожевий, пісковий. Підлога, незалежно від матеріалу, з якого вона зроблена, повинна мати темніший колір, ніж стіни.

Робочий кабінет соціального педагога рекомендується укомплектувати:

- меблями (письмовий та журнальний стіл, стільці, 2-3 крісла, шафи секційні для зберігання книг, навчально-методичних матеріалів, довідково-інформаційної документації, архіву тощо);

- сейфом для зберігання обліково-статистичної документації та документації для службового використання;

- килимами для підлоги;

- оргтехнікою (комп'ютером, засобами зв'язку тощо);

- канцелярськими приладдями: папером (білим та кольоровим) форматом А4, блокнотом А3, фліп-чартом, маркерами, фломастерами, матеріалами для творчих занять (клей, пластилін, фарби, іграшки, ляльки та ін.) тощо.

Навчальний кабінет призначений для проведення занять з дітьми та учнями (навчальні курси, факультативні заняття, педагогічні гуртки, практикуми, тренінги); групової діагностичної, розвивальної та корекційно-педагогічної роботи з учнями (дітьми), психологічної просвіти педагогічних працівників, батьків; систематичного підвищення рівня педагогічної культури всіх учасників навчально-виховного процесу.

Навчальний кабінет розташовується поруч із робочим кабінетом соціального педагога. На входних дверях закріплюється табличка з назвою: «Навчальний кабінет».

Навчальний кабінет обладнується відповідно до вимог наукової організації праці, ергономіки, із дотриманням правил техніки безпеки.

Робочі місця – це столи, які зручно переміщувати по кабінету. Із шаф найбільш зручними є секції, що мають пересувні полицки і напівполички. Приміщення устатковується 10-15 м'якими стільцями, килимом для підлоги, природно-декоративними елементами (рослини, акваріуми, фонтани) тощо.

Навчальний кабінет може обладнуватись і іншим устаткуванням, виходячи із специфіки діяльності та функціонального призначення.

Навчальний кабінет можна організувати за допомогою стандартного приміщення класу. Для цього пропонується розділити його на 6 зон, що відповідає функціям кабінету (Мал. 1.3).

1. Хол.
2. Зона очікування прийому.
3. Зона первинного прийому й бесіди з відвідувачем.
4. Зона консультативної роботи.
5. Зона ігрової терапії (групової роботи).
6. Зона релаксації й зняття психоемоційної напруги.

Малюнок 1.3. Кабінет-клас із зонами.

Залежно від завдань простір кабінету можна перетворювати в нові форми, змінюючи його по висоті, обсягу, колірному, світловому й звуковому оформленню.

Мінливе колірне оформлення створюють покриття стін і підлоги, а також рухливі деталі інтер'єра.

Світлове оформлення змінюється за рахунок чергування природного й штучного освітлення різної інтенсивності й локалізації джерел світла в різних

кутках приміщення по горизонталі й вертикалі. Звукове оформлення кабінету припускає періодичне включення записів звуків природи й музики [38].

Таким чином, за рахунок нескладного переобладнання класу, соціальний педагог отримає робоче місце, яке буде відповідати завданням освітньої установи.

Працездатність соціального педагога безпосередньо залежить і від того, в яких умовах він працює. Задоволеність своєю роботою нерозривно із цим пов'язана. Робота соціального педагога є енергозатратною, тому психоемоційне напруження потрібно грамотно нівелювати. У цьому можуть допомогти спеціальні вправи. Стабілізуючим фактором може виступати і правильно організований робочий простір. Важливо організувати його так, щоб у кабінеті хотілося перебувати, у це місце хотілося повернутися, надихнутися, і – працювати. Юлія Гайдидей пропонує ідеї з благоустрою робочого місця, які підвищують психологічний комфорт працівника та зроблять комфортним перебування відвідувачів (Мал. 1.4).

Особистий простір. Особистий простір повинен бути. На робочому столі можуть бути рамки з фотографіями або листівками.

Квіти. Дар догляду за рослинами даний не кожному. Але, існують маленькі кактуси, фіалки, є безліч кімнатних рослин, які є не примхливими і радують око.

Стікери. Стікери, красиві ручки, олівці, степлери, папки для паперів і органайзери. Канцелярські речі завжди знадобляться – вони можуть приносити також і естетичну насолоду.

Дошка натхнення. Далеко не у всіх є можливість розмістити перед очима плоску поверхню, на яку зручно було б кріпити надихаючі картинки і милі серцю предмети, на кшталт, квитка на довгоочікуваний фільм, обкладинки омріяної книжки, проекту нового заходу. Не обов'язково, щоб вона була на видному місці. Це може бути внутрішній бік шафи.

Впорядкування дротів. Важливим штрихом є відсутність на столі зайвих проводів і кабелів. Ворох шнурів на робочому місці народжує атмосферу заплутаності і здорово порушує уявлення про прекрасне. Щоб уникнути цих непорозумінь найкраще буде привести їх до ладу і потіснити зі свого столу.

Набір чайних пакетиків (цукерки). Найпростіший із доступних на робочому місці способів підняти настрій собі та відвідувачу – запропонувати чай або цукерки. Цукерки бажано тримати у відкритому доступі, на столі. Ароматизовані і класичні, буденні і святкові, чорні, зелені, фруктові-ягідні і білі – всі ці чаї можуть прекрасно урізноманітнити робочі будні, бути приємним моментом у хвилини відпочинку та для ваших відвідувачів

Отже, для успішної діяльності соціального педагога, важливо створити умови. Насамперед, організувати робоче місце, забезпечити себе інструментарієм і не забувати про те, що комфортний і зручний кабінет – це підґрунтя робочого налаштування, якості та ефективності виконаної роботи [8].

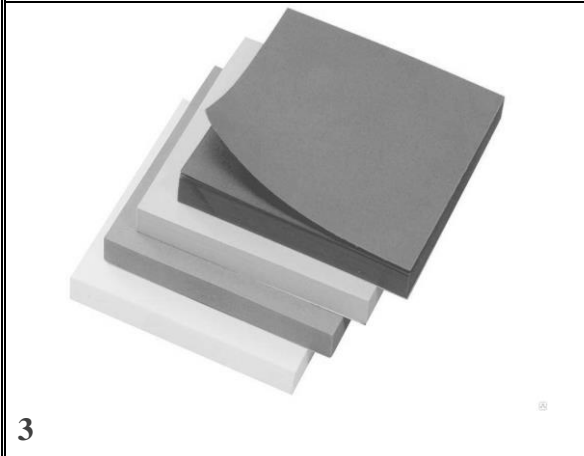
Малюнок 1.4. Ідеї з благоустрою робочого місця.

1

2

3

4

5

6

II. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ДЕВІАНТНИМИ ПІДЛІТКАМИ

2.1. Соціально-педагогічна корекція девіантної поведінки

По допомогу до мене звернувся класний керівник. М. завжди конфліктує, зриває уроки. Мама його поведінку виправдовує та звинувачує педагогів й учнів класу в тому, що це вони його провокують. У цій ситуації, я, в першу чергу, спрямував свої зусилля на зниження «градусу» конфліктної ситуації. Тому мною було запропоновано зустріч із мамою учня і класним керівником. Свою бесіду з ними я продумував, як розмову-підтримку. Ця зустріч була направлена на пом'якшення ситуації та знаходження спільного виходу з неї на користь дитини. Тільки встановлення довірливих відносин сприяло тому, що мама мене почула, перестала бачити в педагогах ворогів і ми змогли надалі працювати продуктивно. Тоді я зрозумів, що робота з девіантними підлітками починається з батьків.

Олександр Володимирович, соціальний педагог.

Девіація – це відхилення в розвитку, функціонуванні, параметрах або якостях об'єкта (процесу, явища чи системи) від визначених для них норм.

Девіантна поведінка – це система вчинків чи окремі вчинки, що суперечать прийнятим у суспільстві нормам і проявляються у вигляді незбалансованих психічних процесів, не адаптованості, порушення процесів само актуалізації та у вигляді ухилення від морального й етичного контролю особистості над власною поведінкою. Девіантна поведінка завжди пов'язана з певною невідповідністю людських вчинків, дій, способів діяльності розповсюдженим у суспільстві чи групах нормам, правилам, стереотипам, очікуванням, цінностям.

Основними видами девіантної поведінки у сучасному суспільстві вважають протиправну (антисоціальну, делінквентну), асоціальну (аморальну, агресивну), адитивну (залежну), та саморуйнівну (суїцидальну, аутоагресивну) поведінку.

Соціально-педагогічна корекція – здійснення соціально-педагогічних заходів для усунення відхилень в індивідуальному розвитку, поведінці дітей та учнівської молоді [5, с.131; 133].

Корекція девіантної поведінки безпосередньо спрямована на поведінкові зміни і має практичний характер. Серед інших переваг варто підкреслити великий спектр можливостей, наочну результативність методів корекції. У практиці корекційного виховання використовуються як загальні, так і спеціальні методи. Корекція особистості вимагає застосування індивідуалізованих методів виховання, які відповідають психологічним особливостям підлітка. Вона ґрунтується на ретельному вивченні особистості, діагностиці його сильних та слабких сторін, постійному аналізі результатів корекції [50, с. 103].

Робота соціального педагога з девіантними підлітками завжди починається із діагностики. Один із найпопулярніших і доступних методів діагностики є бесіда. Пропонуємо орієнтовний зміст бесід з девіантними підлітками (Додаток 2.1).

Форми та методи корекції девіантної поведінки різноманітні. Серед *форм*:

1. Комплексні консультування спеціалістів на основі даних соціально-психологічної, психолого-педагогічної діагностики як окремих учнів, так і класу в цілому, а також батьків.

2. Оздоровлення психосоціального середовища дитини.

3. Просвітницька діяльність у питаннях навчання та виховання, статевовікової специфіки соматичного та психологічного розвитку старшокласників, напряду на підвищення рівня комплексної взаємодії «дитина – дорослий».

4. Попередження психологічних перевантажень у процесі навчання, яке негативно впливає на психіку старшокласника.

5. Проведення спеціального загартування старшокласників із метою підготовки їх до стресових ситуацій, навчання раціональних засобів зняття психоемоційних перевантажень у проблемних ситуаціях.

6. Психолого-педагогічне вивчення та відслідкування дитини протягом усього періоду навчання у школі, своєчасне виявлення стану учня, нервово-психічних та психосоматичних порушень.

7. Спільні семінари для учнів та їх батьків, присвячені проблемам девіантної поведінки.

8. Психолого-педагогічні практикуми для дітей та їх батьків із питань відхилень у поведінці, причин, шляхів подолання та засобів корекції.

9. Санітарно-просвітницька форма роботи.

10. Психогігієнічна та психопрофілактична форми роботи.

11. Організаційно-управлінська форма роботи.

Робота з підлітками здійснюється обережно, за певними рекомендаціями. Такі рекомендації можна вписати у пам'ятку соціального педагога для візуального орієнтира у роботі з девіантними учнями. (Додаток 2.2) [22].

Корекційно-профілактична робота соціального педагога з девіаціями на початковій стадії становлення у професії, може здійснюватися за допомогою вправ, метою яких є формування відповідальності, орієнтація на подолання труднощів; ефективна комунікація, пізнання себе (Додаток 2.3).

Методи педагогічного впливу як корекційна складова роботи соціального педагога включає:

1. В інтелектуальній сфері: методи переконання та самопереконання. Методи переконання формують погляди, поняття, настанови. Методи самопереконання обумовлюють самовиховання, що означає, що старшокласник усвідомлено, самостійно у пошуку розв'язання якоїсь проблеми формує у себе комплекс поглядів.

2. У мотиваційній сфері: методи стимулювання – заохочення та покарання. Заохочення – це вираз позитивної оцінки діяльності старшокласника. Покарання – компонент педагогічного стимулювання, який попереджує небажані дії учнів, гальмує їх та викликає почуття провини перед собою та іншими людьми.

3. В емоційній сфері: метод навіювання та самонавіювання.

Навіювання може бути як вербальним, так і невербальним. Навіювати – означає впливати на почуття, а через них на розум та волю людини.

4. У вольовій сфері: методи вимог та вправ. Ці методи обумовлюють розвиток у старшокласника ініціатив, впевненості у своїх силах, наполегливості, вмінь долати труднощі за для досягнення визначеної мети; формування вмінь володіти собою (витримка, саморегуляція); удосконалення навичок самостійної поведінки та ін.

5. У сфері саморегуляції: метод корекції та самокорекції. Метод корекції спрямовано на створення умов, при яких старшокласник зможе внести зміни у свою поведінку, у ставленні до людей. Корекція не можлива без самокорекції, без саморегулювання. Метод дилем, його сутність у спільному обговоренні учнями моральних дилем. Дилемі можуть створювати різні суб'єкти за умови, що кожна дилема:

- 1) стосується реального життя старшокласників;
- 2) є простою для розуміння;
- 3) є незавершеною;
- 4) включає два або більше питання, наповнених моральним змістом;
- 5) обумовлює вибір старшокласниками варіантів відповідей, акцентує увагу на головному питанні: «Як повинен себе поводити головний герой?»

6. У предметно-практичній сфері: виховні ситуації та соціальні спроби – іспити. *Методи виховних ситуацій* – це методи організації діяльності вихованців у спеціально створених ситуаціях, коли виникають проблеми для дитини та існують умови для самостійного їх вирішення, створюється можливість соціального випробування [20, с. 22].

Серед спеціальних методів корекційної роботи варто виділити такі методи як суб'єктивно-прагматичний, метод природних наслідків, метод відшкодування, метод корекції через працю (трудоий метод) та інші. Зокрема, суть суб'єктивно-прагматичного методу виховання обумовлена зростаючою автономією особистості в сучасному світі. Даний метод заснований на створенні таких умов, коли бути невихованим, неосвіченим, порушувати дисципліну і громадський порядок стає не вигідно.

Конкретні модифікації суб'єктивно-прагматичного методу такі:

- 1) контракти, які укладають вихованці з соціальним педагогом, де чітко визначаються обов'язки сторін;
- 2) особисті картки самовдосконалення (програми самовиховання), які складаються педагогами і батьками;
- 3) диференційовані групи за інтересами, які робляться платними для посилення особистої зацікавленості;
- 4) моніторинг, тобто безперервне спостереження за поведінкою, соціальним розвитком вихованця за допомогою новітніх технічних засобів;
- 5) тести вихованості, соціальної зрілості, громадянськості, що «накладаються» на ігри (змагання, конкурси), які постійно проводяться;
- 6) штрафи (у балах), які відповідають цілком реальним покаранням – за неправильну поведінку, позбавлення певних привілеїв тощо. Цей метод ще не оформився остаточно, не відповідає гуманістичному спрямуванню та поки що мало використовується на практиці.

Загалом, стратегічними цілями корекції девіантної поведінки вважається: формування конструктивної мотивації (позитивних цінностей, орієнтація на виконання соціальних вимог та самозбереження), інтеграція індивідуального досвіду, підвищення стійкості до стресів та розширення ресурсів особистості, удосконалення саморегуляції, вироблення життєво важливих навичок та умінь, розширення соціальних зв'язків та позитивного соціального досвіду, підвищення рівня соціальної адаптації [25].

2.2. Корекційно-розвивальна програма з попередження та корекції девіантної поведінки підлітків «Мій світ»*

Соціальним педагогам-початківцям часто бракує досвіду для розробки власних програм із профілактики та корекції девіантної поведінки, не вистачає практичних навичок роботи з девіаціями. Тому на початку роботи можливе використання програм своїх колег та накопичування досвіду проведення окремих корекційних занять. Пропонуємо вашій увазі корекційно-розвивальну програму з попередження та корекції девіантної поведінки підлітків за авторством *Н.М. Гладкої та О.О. Ляски* [17].

Пояснювальна записка

Становлення девіантної та делінквентної поведінки – це складний і багатогранний процес в якому діє багато чинників. Найгостріше постає проблема даної поведінки у підлітковому віці, коли відбувається перехід від і до нового щабля особистості.

Напружена, нестійка соціальна, економічна, екологічна, ідеологічна обстановка, що склалася в даний час у нашому суспільстві, обумовлює зростання різних відхилень в особистісному розвитку і поведінці зростаючих людей.

Підлітки більше за інших вікових груп страждають від нестабільності соціальної, економічної і моральної обстановки в країні, втративши сьогодні необхідну орієнтацію в цінностях, ідеалах, - старі зруйновані, нові - не створені.

Таким чином, на сьогодні у нашому суспільстві є серйозний дефіцит позитивного впливу на зростаючих дітей. Поведінка деяких дітей і підлітків звертає на себе увагу порушенням норм, невідповідністю одержуваних порад і рекомендацій, відрізняється від поведінки тих, хто укладається в нормативні вимоги сім'ї, школи і суспільства. Це поведінка, що характеризується відхиленням від прийнятих моральних, а в деяких випадках і правових норм називають девіантною.

При зіткненні підлітка з нерозумінням його прагнень до самостійності, а також у відповідь на критику фізичних здібностей чи зовнішніх даних виникають спалахи афекту.

Надмірна самовпевненість і категоричність поєднуються з чутливістю і невпевненістю у своїх силах. Прагнення до широких контактів уживається з бажанням бути на самоті, безцеремонність з сором'язливістю, романтизм із прагматизмом та цинізмом, потреба в ніжності з садизмом.

Корекційно-розвивальна програма з попередження та корекції підлітків із девіантною поведінкою «Мій світ» (Додаток 2.3) розроблена для підлітків, оскільки цей період в житті є кризовим. Програма розрахована на 12 занять, тривалістю 60-90 хвилин, які проводяться один раз на тиждень.

*Пропонуємо на розгляд програму авторів Н.М. Гладкої та О.О. Ляски для використання в роботі соціального педагога із підлітками.

Мета програми. Сприяти досягненню позитивних змін у поведінці підлітка, усунення девіантних та делінквентних проявів у стосунках; формувати вміння контролювати свої емоції, прояв толерантності під час спілкування.

Завдання програми:

- діагностування та моніторинг поведінки девіантних учнів;
- сприяння створенню особистісної шкали девіантної поведінки, яка дозволить скласти уявлення про оптимальні стилі реагування в різних ситуаціях;
- навчання підлітків рефлексії та навичкам відповідальної поведінки у різних ситуаціях.

Методи та форми, які застосовуються на заняттях

У ході роботи використовуються елементи лекцій (інформаційні повідомлення), проєктивні малюнкові методики, тренінгові ігри, тілесно-орієнтовані методики, арт-терапевтичні техніки, рольові ігри.

Кожне заняття проводиться за певною схемою та включає у себе наступні елементи: привітання, оголошення теми заняття; вправа-розминка; базові вправи; вправа-енергізатор; заключний тренінг, ритуал прощання.

Кількість занять: 12 занять

Тривалість заняття: 60-90 хв.

Кількість учнів групи: 8

Форма занять: заняття з елементами тренінгу.

План програми «Мій світ»

Дата	Тема та мета занять	К-ть занять
1	«Мій світ». Ознайомлення учнів з умовами роботи та створення атмосфери безпеки для подальшого розвитку групи. Обговорення очікування учасників заняття. Представлення учасників.	1
2	Продовження знайомства. Спільне вироблення групових правил роботи. Встановлення позитивного психоемоційного клімату та довірливої атмосфери роботи групи.	1
3	Знайомство з власними проступками та дрібними провинами	1
4	Індивідуальна оцінка девіантної та делінквентної поведінки.	1
5	Створення особистісної шкали проступків та дрібних провин.	1
6	Вид реагування на особистісну шкалу проступків та провин.	1

7	Відпрацювання конструктивних засобів керування власною поведінкою.	1
8	Вироблення індивідуальних навичок поведінки.	1
9	Більш глибоке усвідомлення та проживання власних агресивних паттернів поведінки.	1
10	Опанування конструктивними та ефективними видами поведінки.	1
11	Закріплення досягнутих результатів у груповій роботі.	1
12	Підведення підсумків роботи. Отримання зворотного зв'язку. Закінчення роботи групи.	1

III. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА СІМЕЙ В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

3.1. Соціально-педагогічний супровід сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах

Тільки-но я почала працювати, мені хотілося робити все ідеально. Пам'ятаю свій перший супровід сім'ї. Я вважала, що сім'я готова до цього. Але все виявилось не так, як написано в підручниках. Мені здавалося, що коли людина живе в жахливих умовах, для благополуччя своєї дитини, вона буде готова на все. Я помилялася. На всі мої пропозиції: сприяти у пошуках роботи батькові, звернутися в соціальні служби, сприяти у косметичному ремонті, - я чула «ні». Мені чітко дали зрозуміти, що втручатися в сім'ю не потрібно. Тоді, всю свою роботу я зосередила на дитині. У хлопчика були прогалини в знаннях і схильність до бродяжництва. У школі ми організували дитині безкоштовне харчування, домовилися про додаткові заняття з предметів, залучили хлопця до гурткової роботи, участі у театральній виставі. Але під час підліткової кризи, він став прогулювати школу, і ми, змушені були поставити його на внутрішкільний облік, а також звернутися за допомогою до Служби у справах дітей. Тоді мені здалося, що я потерпіла фіаско. Було багато розчарувань, хотілося, навіть піти з професії. Для мене це був урок. Згодом, я зрозуміла, що інколи наших бажань замало. Нести відповідальність за своє життя повинні самі клієнти. Інколи, їм достатньо просто знати, що поруч є соціальний педагог, до якого вони можуть звернутися за допомогою, але вчитися робити своє життя кращим кожен повинен самотійно.

Тетяна Віталіївна, соціальний педагог

Для сучасного українського суспільства сьогодні є актуальною проблема сімей, які потрапили в складну життєву ситуацію. Вона вимагає свого розв'язання, оскільки сім'я – найважливіший фактор соціалізації дитини, від неї залежить, яким буде наше майбутнє, наше суспільство. Зараз соціальний супровід став повноправним методом соціальної роботи з різними категоріями сімей, у тому числі з сім'ями, що опинилися у складних життєвих обставинах (далі – СЖО).

Соціальний супровід сім'ї – це різновид соціально-педагогічної діяльності, що є формою соціальної підтримки та передбачає впродовж певного (іноді досить тривалого) терміну надання конкретній особі чи сім'ї комплексу правових, психологічних, соціально-педагогічних, соціально-економічних, соціально-медичних, інформаційних послуг соціальним педагогом (соціальним працівником), а також у разі потреби, спільно з іншими фахівцями з різних установ та організацій [5, с. 301].

Мета соціального супроводу – подолання життєвих труднощів, мінімізація негативних наслідків чи навіть повне розв’язання проблем сім’ї або особи [39].

Соціально-педагогічні послуги включають в себе виявлення та допомогу у розвитку інтересів і потреб осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, організацію індивідуального, навчального, корекційно-виховного процесів, спортивно-оздоровчої, технічної та художньої діяльності, дозвілля, тощо, а також залучення до роботи різноманітних установ, закладів, громадських організацій.

Відповідно до наказу Міністерства соціальної політики України від 31.03.2016 за № 318 «Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах» потрібно зазначити, що соціальний педагог може входити у склад мультидисциплінарної команди¹ [34].

Слід зазначити, що соціальний супровід і соціально-педагогічний супровід не є тотожними поняттями. Їх розмежування потрібно для визначення послуг, які може надавати соціальний педагог у рамках здійснення такої діяльності (Табл. 3.1).

Соціально-педагогічний супровід – специфічний вид роботи соціального педагога, який у співпраці з іншими суб’єктами навчально-виховного процесу здійснюється в межах компетенції навчального закладу та може розглядатися як складова навчально-виховного процесу у двох аспектах, а саме:

– загальний соціально-педагогічний супровід: вид роботи соціального педагога із залучення всіх учасників навчально-виховного процесу до профілактики та попередження негативних явищ як у дитячому середовищі, такі в сімейному;

– цільовий соціально-педагогічний супровід як комплекс соціально-педагогічних і психологічних послуг, які надаються конкретній сім’ї чи окремим її членам з метою забезпечення прав дитини в сім’ї, а також функціональної спроможності сім’ї як соціального інституту виховання і соціалізації особистості.

Мета соціально-педагогічного супроводу сімей:

- формування в дитини загальнолюдських цінностей з раннього віку;
- надання дитині допомоги та підтримки в гідному самоствердженні та повноцінному житті;
- підвищення рівня готовності сімей до виконання виховної функції, первинної соціалізації дитини;
- формування педагогічної культури сім’ї – набуття членами сім’ї знань і навичок, достатніх для реалізації завдань повсякденного життя, які виникають під час спілкування з оточенням.

Соціально-педагогічний супровід сім’ї в системі освіти спрямований на створення соціальних умов для задоволення законних інтересів, свобод, реалізації права дитини на освіту, її розвиток і сприяє взаємодії закладів освіти, сім’ї і суспільства у вихованні дітей, їхній адаптації до умов соціального середовища, забезпечує консультативну допомогу батькам та особам, які їх замінюють.

Особливість соціально-педагогічного супроводу полягає в тому, що він: спрямований на захист прав дитини у сім’ї; має превентивно-профілактичний характер; здійснюється як опосередковано (через дитину, у разі відмови батьків від співпраці з суб’єктами соціально-педагогічного супроводу), так і безпосередньо (за згодою членів сім’ї або за їх особистим зверненням) протягом усього часу перебування дитини в конкретному навчальному закладі [15].

У свою чергу соціально-педагогічний супровід – це довготривала, різноманітна допомога різним типам сімей у СЖО, яка спрямована на створення умов для ліквідації причин неблагополуччя (чи їх можливої компенсації), форсування формування здатності сім'ї самотужки розв'язувати свої проблеми, долати труднощі, виконувати функції, реалізовувати свій соціальний і виховний потенціал, права в суспільстві; корекцію і покращення внутрішньо сімейних стосунків, стосунків сім'ї з мікро- і макро-середовищем [48].

Робота соціального педагога передбачає спілкування з сім'єю учня. Налагодження контакту з членами сім'ї є основою подальшого конструктивного спілкування. Кожна родина має свої цінності, рівень культури взаємин, характер та стадії переживання сімейної кризи. Знання технік конструктивного спілкування в такій справі будуть для соціального педагога корисними.

Правила-рекомендації для налагодження позитивного спілкування з членами сім'ї можуть бути наступні:

- *Говорити мовою партнера.* Мова повідомлення має бути зрозумілою всім суб'єктам спілкування, а не скидатися на цитати з педагогічної конференції чи педради. Мовні конструкції мають бути простими, емоційними, які виражатимуть щире занепокоєння наявною ситуацією, виявлятимуть бажання допомогти. Адже перші повідомлення вирішальні для подальшого сприйняття однієї людини іншою.

- *Виявляти повагу до партнера.* Це означає підкреслити його значущість, що задовольняє потребу людини в повазі й визнанні. Цей принцип можна реалізувати як вербальними, так і невербальними засобами.

- *Демонструвати єдність.* Це може бути єдність інтересів, завдань, поглядів. Особливо позитивно, коли члени сім'ї теж зацікавлені допомогти своїй дитині, вбачають педагога союзником, налаштовані на співпрацю. У будь-якому випадку краще підкреслювати спільність певних позитивних рис,

намірів, ніж різницю, несхожість позицій, критикувати.

- *Виявляти зацікавлення проблемами партнера.* Воно має бути явним і помітним, розрахованим на інтереси дитини. Протилежність цій настанові — явне нехтування проблем партнера. Зацікавлення виявляється в уважному слуханні, додаткових запитаннях, співчутті [1, с. 164].

Вважаємо за доцільне, враховуючи відповідний соціально-педагогічний досвід, до цих *порад* додати ще й такі:

1. Не перебивати членів сім'ї (це викликає внутрішнє роздратування), дати їм можливість до кінця висловити свої думки, почуття. Пам'ятати, що уважний слухач викликає вдячність і бажання поглибити саморозкриття, продовжити розмову.

2. У випадку, якщо соціальний педагог не може погодитися із співрозмовником, доцільно використати прийом, розроблений на основі принципу доповнюваності Нільсона Бора. Для цього, уважно вислухавши співрозмовника, одразу необхідно

¹Група спеціалістів, уповноважених різними суб'єктами чи надавачем соціальних послуг (психолог, лікар, юрист, педагог, реабілітолог та інші), тимчасово створена для забезпечення колегіальності рішень й узгодженості дій під час надання послуги соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах.

погодитися з ним. Але тут же, не затягуючи, слід допомогти йому визначити ті рамки часу, обставин, умов і ситуацій, у яких його думка зберігатиме свою істинність і за якими вона її втрачає. Запропонувати розширити ці рамки за рахунок міркувань соціального педагога.

3. У випадку, коли напочатку розмови співрозмовник мовчазний і замкнутий знаходиться у позиції «замкненого кола», відвідувачу також доцільно зайняти цю позицію. Для цього, сидячи на стільці, можна обняти коліна руками, схрестивши пальці рук «у замку». Згодом із появою в розмові ноток щирості соціальному педагогові можна, демонструючи порив відкритості та щирості, різко роз'єднувати руки, розривати «коло» і цим самим провокувати співбесідника на подібний розрив. Досить часто таке «розірване коло» відкриває дорогу щирості [28, с. 396].

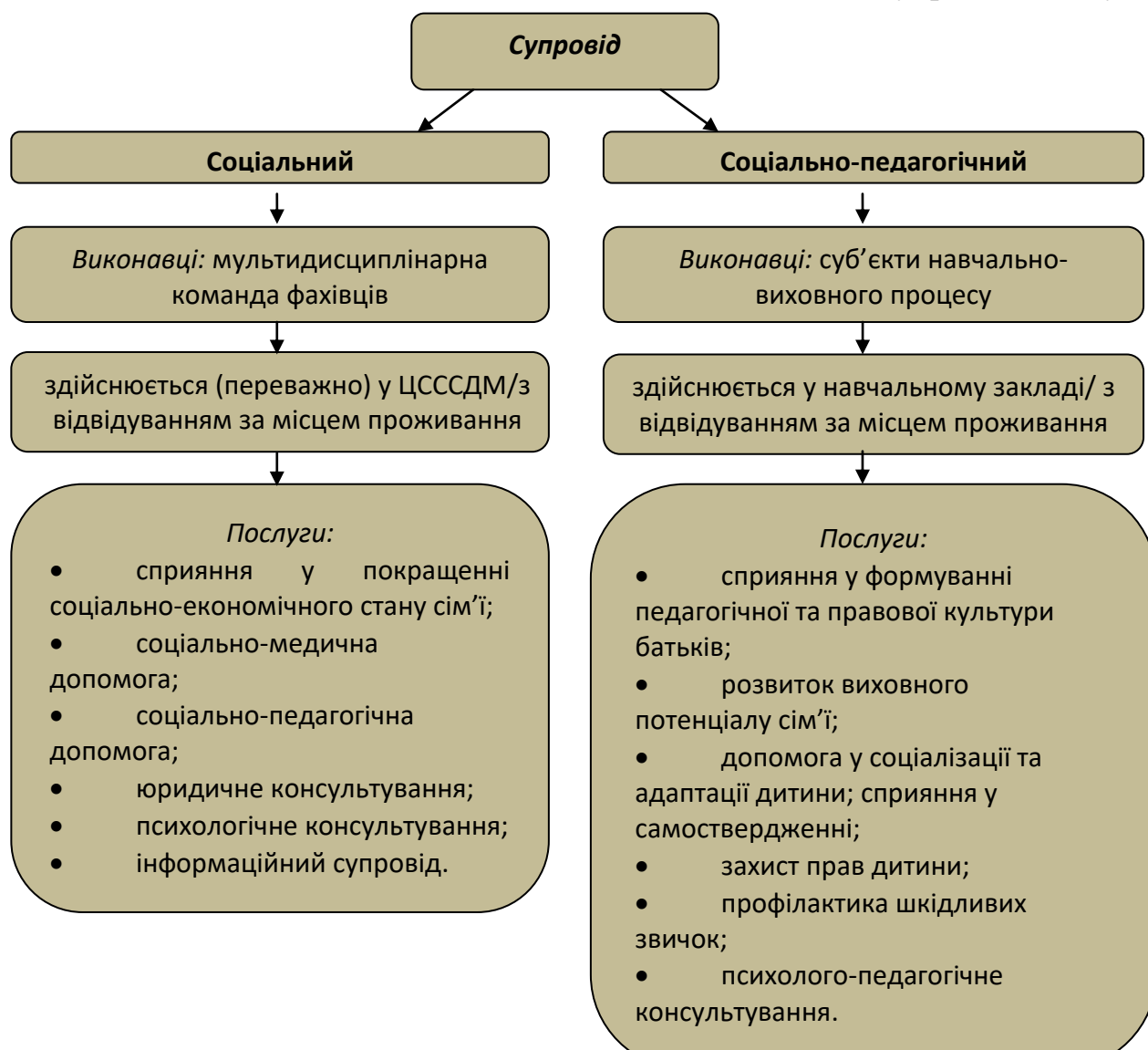
Працюючи з родиною, соціальний педагог виступає у трьох основних ролях: як порадник, як консультант та як захисник.

Основними напрямками діяльності соціального педагога із сім'єю вважають:

- освітній (педагогічна модель допомоги);
- соціально-педагогічний (психологічна і діагностична моделі);
- посередницький (медична і соціальна моделі) [53, с.127].

Кожна сім'я у СЖО має свої особливості, а тому соціально-педагогічна робота з такою сім'єю носить специфічний характер та потребує індивідуального підходу, особливого такту, виваженості і проводиться на основі соціальної діагностики.

Таблиця 3.1. Соціальний та соціально-педагогічний супровід сімей у СЖО.

3.2. Правила безпечних умов праці соціального педагога поза навчальним закладом під час роботи з сім'ями

Соціально-педагогічна робота з сім'єю може набувати різних форм. Досить часто виникає потреба відвідати родину учня вдома з метою складання акту обстеження житлово-побутових умов проживання сім'ї. Така форма роботи допомагає підтримувати зв'язок, своєчасно вивчати проблеми, здійснювати моніторинг ситуації, що склалася у сім'ї. Відвідування родини дитини вдома відбувається за участю комісії з педагогічних працівників навчального закладу (іноді, за участю голови батьківського комітету школи або представників правоохоронних органів).

На жаль, сьогодні існують прогалини в нормативній документації соціального педагога щодо безпечних умов праці поза навчальним закладом під час роботи з сім'єю. Не існує затвердженої в нормативно-правовій площині інструкції з охорони праці соціального педагога при відвідуванні сім'ї. Проте цей документ є нагальною потребою для захисту умов праці соціального педагога поза навчальним закладом при роботі із сім'єю, тому ми пропонуємо проект цієї інструкції з метою уточнення деяких незрозумілих моментів задля безпечного здійснення такої діяльності (Додаток 3.1).

Інструкція затверджується в управлінні освіти та представляє собою офіційний документ, що стоїть на захисті умов праці соціальних педагогів при відвідуванні сім'ї учня вдома [31, с. 6].

3.3. Компетенція та кордони можливостей соціального педагога в роботі з сім'ями, що опинилися в складних життєвих обставинах

Здійснюючи своєчасне виявлення та надання необхідної соціальної допомоги чи підтримки сім'ям, які опинилися в складних життєвих обставинах соціальний педагог, керується у своїй роботі, наступною нормативно-правовою базою:

- закон України «Про охорону дитинства» №2402-III від 26.04. 2001р.;
- закон України «Про освіту» № 1060-XII від 23 05.1991р.;
- закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» № 2558-III від 21.06.2001р.;

- закон України «Про попередження насильства в сім'ї» № 2789-III від 15.11.2001 р.;

- спільний Наказ Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, МВС України, МОН України та МОЗ України «Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення» від 16.01.2004 р.;

- спільний наказ Міністерства соціальної політики України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України від 19.08.2014 № 564/863/945/577 «Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або загрози його вчинення»;

- постанова Кабінету Міністрів від 24.09.2008 р. № 866 «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини» та інші [27].

Важливим завданням та поштовхом до дій, які покладаються на заклади освіти у вищезгаданих документах, є першочергова роль навчального закладу щодо своєчасного виявлення дітей та їх сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах. Своєчасне та відповідне реагування класного керівника і соціального педагога дає можливість з'ясувати причини складних життєвих обставин, в яких опинилася дитина та її сім'я. Порушенням за будь-яких умов буде замовчування виявлених соціальних проблем дитини або родини. Адекватним кроком стане своєчасне повідомлення до установ та органів районної влади щодо допомоги у вирішенні питання виходу сім'ї зі складних життєвих обставин.

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 28.12.2006р. № 864 «Про планування діяльності та ведення документації соціальних педагогів, соціальних педагогів по роботі з дітьми-інвалідами» визначено коди сімей у СЖО:

- 01 – інвалідність батьків або дітей;
- 02 – вимушена міграція;
- 03 – наркотична або алкогольна залежність одного з членів сім'ї;
- 04 – перебування одного з членів сім'ї у місцях позбавлення волі;
- 05 – важковиховуваність дитини, девіантність;
- 06 – насильство в сім'ї;
- 07 – безпритульність;
- 08 – сирітство;
- 09 – складні стосунки в сім'ї, психологічний розлад;
- 10 – відсутність житла або роботи;

11 – бездоглядність;

12 – виникнення ризику для здоров'я та життя (зокрема, проживання на екологічно забруднених територіях, в районі епідемії, антисанітарних умовах тощо);

13 – інше (дописати).

Порядок виявлення сімей у СЖО навчальним закладом та подальшої міжсекторної взаємодії з установами та органами районної влади щодо вирішення соціальних питань та виходу сім'ї зі складних життєвих обставин визначає те, що першочергова відповідальність за виявлення дітей та сімей, які перебувають у СЖО покладається на заклад освіти, зокрема, на злагоджену роботу класного керівника, соціального педагога та заступника директора з виховної роботи. На сім'ю у СЖО складається картка соціально-педагогічного супроводу (Додаток 3.2).

Соціальний педагог у своїй роботі взаємодіє зі службою у справах дітей, відділом кримінальної поліції у справах дітей, Центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Налагоджуючи співпрацю із цими службами важливо знати функції та межі повноважень цих установ.

Повноваження служби у справах дітей:

1) організовує розроблення і здійснення заходів, спрямованих на поліпшення становища дітей, їх фізичного, інтелектуального і духовного розвитку, запобігання дитячій бездоглядності;

2) у межах своєї компетенції надає органам місцевого самоврядування, підприємствам, установам, організаціям усіх форм власності, громадським організаціям та громадянам практичну, методичну та консультаційну допомогу і координує їх зусилля у вирішенні питань соціального захисту дітей;

3) подає пропозиції до регіональних програм, планів і прогнозів у частині соціального захисту, забезпечення прав, свобод і законних інтересів дітей та запобігання дитячої бездоглядності;

4) у межах своєї компетенції забезпечує додержання вимог законодавства щодо встановлення опіки та піклування над дітьми, їх усиновлення;

5) здійснює контроль за умовами утримання і виховання дітей у закладах для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, спеціальних установах і закладах соціального захисту для дітей незалежно від форми власності;

6) здійснює ведення державної статистики щодо дітей відповідно до законодавства України та міжнародних стандартів;

7) веде облік дітей, які опинились у складних життєвих обставинах, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, усиновлених, влаштованих до прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу та соціально-реабілітаційних центрів;

8) бере участь у правовому вихованні дітей, забезпечує їх інформування з питань працевлаштування, навчання, оздоровлення та відпочинку, разом з іншими заінтересованими органами сприяє їх працевлаштуванню;

9) організовує правове, соціально-психологічне консультування дітей та їх батьків;

10) готує висновки про можливість утворення прийомної сім'ї та дитячого будинку сімейного типу;

11) аналізує стан справ у сфері соціального захисту дітей, запобігання дитячій бездоглядності та подає відповідним органам, підприємствам, установам, організаціям усіх форм власності пропозиції щодо удосконалення роботи з дітьми;

12) організовує і здійснює разом з іншими структурними підрозділами районної державної адміністрації, кримінальною міліцією у справах дітей заходи щодо соціального захисту дітей, виявлення причин та умов, що спричиняють дитячу бездоглядність;

13) виявляє разом з іншими структурними підрозділами районної державної адміністрації, органами внутрішніх справ, центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді за участю громадськості дітей, які залишилися без піклування батьків, веде облік дітей, які можуть бути усиновлені, формує банк даних про таких дітей, а також кандидатів в усиновлювачі, опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів;

14) здійснює контроль за дотриманням законодавства про працю дітей на підприємствах, в установах та організаціях усіх форм власності;

15) приймає в установленому порядку рішення про направлення до спеціальних установ для дітей, навчальних закладів (незалежно від форми власності) дітей, які опинились у складних життєвих обставинах, неодноразово самовільно залишали сім'ю та навчальні заклади;

16) розробляє і подає на розгляд районної державної адміністрації пропозиції щодо бюджетних асигнувань на реалізацію програм і здійснення заходів соціального захисту дітей та утримання підпорядкованих їй закладів;

17) забезпечує розгляд в установленому порядку звернень громадян;

18) проводить інформаційно-роз'яснювальну роботу в межах своєї компетенції через засоби масової інформації [40].

Повноваження відділів кримінальної міліції у справах дітей:

1) організовує та здійснює заходи профілактики з дітьми в навчальних закладах, за місцем проживання з метою запобігання вчиненню ними адміністративних і кримінальних правопорушень;

2) організовує та здійснює заходи індивідуальної профілактики з дітьми, що вчинили адміністративні та кримінальні правопорушення, були засуджені до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, звільненими зі спеціальних виховних установ;

3) уживає заходів щодо недопущення рецидивної злочинності серед дітей;

4) установлює місцезнаходження дітей у разі їх безвісного зникнення;

5) розкриває кримінальні правопорушення, учинені дітьми;

6) виявляє та припиняє факти жорстокого поводження з дітьми, учинення стосовно них насильства, у тому числі батьками, законними представниками;

7) організовує надання правової та психологічної допомоги дітям, які є потерпілими в кримінальному провадженні чи стали свідками кримінального правопорушення [36].

Повноваження місцевого Центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді:

1) виявляє та веде облік сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги;

2) здійснює соціальну та/або психологічну підтримку учасників антитерористичної операції та внутрішньо переміщених осіб, організацію надання їм допомоги з урахуванням визначених потреб;

3) здійснює соціальну та психологічну адаптації дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб з їх числа з метою підготовки до самостійного життя;

4) здійснює соціальний супровід прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу;

5) інформує населення про соціальні послуги, які надаються відповідно до законодавства;

6) проводить оцінку потреб сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги, у тому числі сімей учасників антитерористичної операції та внутрішньо переміщених осіб, визначає види соціальних послуг та методи соціальної роботи;

7) надає соціальні послуги сім'ям, дітям та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги, у тому числі особам, які постраждали від насильства в сім'ї та торгівлі людьми та у разі потреби здійснює їх соціальний супровід;

8) за повідомленням установ виконання покарань здійснює соціальний патронаж осіб, які відбували покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк;

9) впроваджує нові соціальні технології, спрямовані на недопущення, мінімізацію чи подолання складних життєвих обставин;

10) узагальнює на місцевому рівні статистичні дані та готує інформаційно-аналітичні матеріали стосовно проведеної соціальної роботи, які подає регіональному центру та відповідному місцевому органу виконавчої влади [35].

В процесі практичної роботи із сім'ями у СЖО, відповідно до законодавчої бази, соціальний педагог повинен грамотно взаємодіяти з вищезазначеними установами, володіти визначеною термінологією та чітко відокремлювати свої кордони компетенції від кордонів функціональних обов'язків соціальних служб й інших відомств.

V. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНА ТЕКА СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

ЗАТВЕРДЖЕНО

Директор _____
(назва навчального закладу)_____
(підпис)_____
(П.І.Б.)

ПОГОДЖЕНО

Директор (методист) районного
(міського) центру
практичної психології і соціальної
роботи __________
(підпис)_____
(П.І.Б.)**ПЛАН****роботи практичного психолога/соціального педагога**_____
(назва навчального закладу)_____
(прізвище, ім'я, по батькові)

на 20____-20____ навчальний рік

№ з\п	Зміст роботи з учнями (дітьми), педпрацівниками, батьками, адміністрацією навчального закладу	Термін проведення	Де і з ким проводиться
	1. Психодіагностична робота		
	2. Консультативна робота		
	3. Корекційно-відновлювальна та розвивальна робота		
	4. Психологічна просвіта		
	5. Навчальна діяльність		
	6. Організаційно-методична робота		
	7. Зв'язки з громадськістю		

ЗАТВЕРДЖЕНО

Директор _____
(назва навчального закладу)_____
(підпис)_____
(П.І.Б.)

ПОГОДЖЕНО

Директор (методист) районного
(міського) центру
практичної психології і соціальної
роботи __________
(підпис)_____
(П.І.Б.)

ГРАФІК РОБОТИ*
практичного психолога/соціального педагога

_____
(назва навчального закладу)_____
(прізвище, ім'я, по батькові)

Дні тижня	Інтервали робочого часу	
	з _____ год.	по _____ год.
Понеділок		
Вівторок		
Середа		
Четвер		
П'ятниця		

**Організаційно-методична робота* зазначається у графіку на вимогу директора навчального закладу та відповідно до специфіки роботи навчального закладу.

**ПРОТОКОЛ
індивідуальної консультації**

_____ (назва навчального закладу)

Дата: _____

П.І.Б. дитини (учня/студента) _____

Хто звернувся _____

Тематика звернення (запит) _____

Короткий опис звернення: _____

Зміст проведеної роботи: _____

Висновки: _____

Рекомендації: _____

З висновками і рекомендаціями ознайомлений:

П.І.Б. _____

_____ (підпис)

Практичний психолог/соціальний педагог

_____ (П.І.Б.)

_____ (підпис)

**ПРОТОКОЛ
індивідуального діагностичного обстеження**

_____ (назва навчального закладу)

Дата (строки) проведення _____

Дитина (учень/студент) _____

Клас (група) _____

Мета обстеження _____

Хто звернувся _____

Тематика звернення (запит) _____

Короткий опис звернення: _____

Зміст проведеної роботи: _____

_____

_____

Висновки: _____

_____

Рекомендації: _____

_____

З висновками і рекомендаціями ознайомлений:

П.І.Б. _____

_____ (підпис)

Практичний психолог/соціальний педагог

_____

(П.І.Б.)

_____ (підпис)

ПРОТОКОЛ
діагностичного обстеження класу/групи

Дата (строки) проведення _____

Мета дослідження _____

Проблема: _____

Психодіагностичний інструментарій

Характеристика вибірки _____

Клас/група _____

Кількість дітей (учнів/студентів) _____

Вік від ____ до ____ років. Середній вік _ років.

_____ дівчат (____ %), _____ хлопців (____ %).

Результати обстеження:

Висновки:

Рекомендації:

З висновками і рекомендаціями ознайомлений:

П.І.Б. _____

_____
(підпис)

Практичний психолог/соціальний педагог

_____
(П.І.Б.)

_____
(підпис)

ПРОТОКОЛ*
психологічного аналізу уроку (заходу)

_____ (назва навчального закладу)

Дата: _____

Клас/група _____

Прізвище вчителя/ вихователя, який проводив заняття / урок

_____ Хто звернувся _____

_____ Тема (назва) уроку (заходу) _____

_____ Мета уроку/заходу _____

Зміст проведеної роботи:

_____ Висновки: _____

_____ Рекомендації: _____

З висновками і рекомендаціями ознайомлений**:

П.І.Б. _____

_____ (підпис)

Практичний психолог/соціальний педагог

(П.І.Б.)

_____ (підпис)

* - психологічний аналіз уроків (занять) здійснюється виключно за запитом адміністрації навчального закладу;

** - зазначається особа, якій надається копія цього протоколу

Таблиця
визначення дітей «групи ризику»
 (для класних керівників)
 клас _____ 20__-20__ навчальний рік

Групи критеріїв	Діти	П.І.Б. учня
<i>Медичні</i>	1. Мають хронічні захворювання. 2. Мають проблеми з органами слуху, зору, мови. 3. Часто і довго хворіють (пропускають через хворобу більш 40 навчальних днів у році).	
<i>Соціальні</i>	Проживають у: А) асоціалній родині (зневажливе чи агресивне відношення до дитини, між батьками); Б) малозабезпечені родині; В) родині біженців/ переселенців (проблеми адаптації/ мовні).	
<i>Навчально-педагогічні</i>	1. Мають стійку неуспішність. 2. Прогулюють, пропускають заняття без поважних причин. 3. Інше.	
<i>Поведінкові</i>	1. Мають стійкі порушення поведінки. 2. Труднощі у взаєминах з однолітками, вчителями і батьками. 3. Підвищена тривожність. 4. Вживання психоактивних речовин. 5. Схильні до тютюнопаління. 6. Схильні до вживання алкогольних напоїв. 7. Інше (вказати що саме)	

Класний керівник _____

Затверджую

Директор _____

(назва навчального закладу)

_____
(підпис) (прізвище, ім'я, по батькові)_____
(дата)

Зразок

План роботи

соціального педагога _____ з учнями «групи ризику»

на 20__-20__ н.р.

№ з\п	Зміст роботи	Термін проведення	Відповідальний
1.	Вивчення індивідуальних особливостей учнів «групи ризику» : - соціометричні дослідження - спостереження	Вересень, 20__ р Протягом року	Соціальний педагог
2.	Виявлення труднощів у навчанні (бесіди з вчителями, діагностика мотивів навчання)	Жовтень, 20__р	Соціальний педагог
3.	Обстеження матеріально-побутових умов проживання учнів «групи ризику», складання актів	Вересень, 20__р	Комісія, соціальний педагог
4.	Бесіди з учнями та їх однокласниками (анкетування, діагностика)	Протягом року	Соціальний педагог
5.	Бесіди з батьками (анкетування, діагностика)	Протягом року	Соціальний педагог
6.	Бесіди з класними керівниками	Протягом року	Соціальний педагог
7.	Врахування інтересів учня та залучення його до суспільно-корисної діяльності колективу, класу, школи	Протягом року	Соціальний педагог
8.	Співпраця з психологом школи, працівниками служби у справах дітей, центром соціальних служб для дітей, сім'ї та молоді тощо.	Протягом року	Соціальний педагог

Зразок

Аркуш спостережень за поведінкою /дисципліною класу під час уроку

Дата « ____ » _____ 20__ р.

Клас: ____

П.І.Б. вчителя _____ Предмет _____

Урок 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7

К-ть учнів _____

Мета: вивчення стану поведінки/ дисципліни _____ класу під час уроку

Показники	
Емоційний стан класу: • на початку уроку • всередині уроку • наприкінці уроку	а) збуджений; б) емоційно піднесений в) спокійний; г) гальмівний а) збуджений; б) емоційно піднесений в) спокійний; г) гальмівний а) збуджений; б) емоційно піднесений в) спокійний; г) гальмівний
Емоційний стан вчителя: • на початку уроку • всередині уроку • наприкінці уроку	а) збуджений; б) емоційно піднесений в) спокійний; г) гальмівний а) збуджений; б) емоційно піднесений в) спокійний; г) гальмівний а) збуджений; б) емоційно піднесений в) спокійний; г) гальмівний
Увага класу:	а) зосереджені; б) ситуативно зосереджені; в) неуважні
Загальна активність учнів: а) дуже активні; б) більш активні ніж пасивні; в) більш пасивні ніж активні; г) пасивні	
Прояви порушення поведінки та дисципліни на уроці: 1. Розмови з іншими учнями. 2. Відволікання. 3. Ненормативна лексика. 4. Відмова виконувати завдання, вправи тощо. 5. Вживання їжі. 6. Бійка. 7. Пересування по класу. 8. Інше	
Психологічний мікроклімат: - позитивний; - негативний; - потребує додаткового вивчення	Зауваження під час уроку отримали: _____ _____ _____ Реакція на зауваження:
Педагогічний такт вчителя	- агресивна _____ - виправдовувальна _____
Виховний елемент уроку	- спокійна _____ - на зауваження не реагує _____
Право висловлювати свою точку зору учням	
Діалогічна взаємодія у спілкуванні вчителя з учнями: - високий рівень; - середній рівень; - високий рівень	Висновок: _____ _____ _____

Соціальний педагог _____

Зразок

Картка індивідуальної роботи

соціального педагога з учнем, який перебуває на внутрішкільному обліку

школи _____

на учня _____ класу

П.І.Б. _____

Дата народження _____

Адреса _____ Тел. _____

Причина перебування на внутрішкільному обліку (+)

Незадовільна поведінка	Незадовільний стан відвідування школи	Схильність до адиктивної поведінки (тютюнопаління, токсикоманія, вживання алк., наркот.)	Жебрацтво/ Бродяжництво	Скоєння злочину	Код складної життєвої ситуації

Примітка _____

П.І.Б. мати _____

Місце роботи _____

П.І.Б. батька _____

Місце роботи _____

Сім'я: повна; неповна; багатодітна; малозабезпечена; неблагополучна; інше _____

Участь у гуртках, секціях _____

Стиль виховання у сім'ї _____

Відмітки про спостереження за поведінкою дитини у школі

I. Навчання: (*підкреслити потрібне*): незадовільне; навчальних інтересів не має; задовільне; добре; відмінно; багато читає; виконує домашнє завдання; не виконує домашнє завдання; при виконанні задає багато питань; припускається помилок у завданнях; завдання виконує без помилок; вимагає більш детального індивідуального пояснення; часто перепитує; уважний; неуважний; «не чує» інструкцій вчителя.

II. Поведінка: (*підкреслити потрібне*): посидючий; непосидючий; порушує дисципліну; не порушує дисципліну; робить зауваження іншим дітям; перебиває вчителя; вступає в суперечку з вчителем, з дітьми; конфліктів з вчителями не має; конфліктів з учнями не має; відмовляється працювати на уроці; лягає на парту.

III. Суспільна активність: (*підкреслити потрібне*): гарний організатор; слабкі організаторські здібності; байдужий спостерігач; ініціативний; безініціативний; виконує доручення; відмовляється виконувати доручення.

Затверджую

Директор _____
(назва навчального закладу)_____
(підпис) (прізвище, ім'я, по батькові)_____
(дата)

Зразок

Тиждень профілактики шкідливих звичок

з _____ 20__ по _____ 20__ р.

Мета: пропагувати здоровий спосіб життя; виховувати почуття відповідальності за свої вчинки; спонукати дітей до роздумів щодо відповідального життєвого вибору; виховувати розуміння переваг здорового способу життя.

ПЛАН

№	Зміст	Термін виконання	З ким	Відповідальний
1	Виховна година «Здоровим бути легко»	03.10.2016	5-А, 5-Б, 5-В	Соціальний педагог
2	Робота інформаційного куточку «Школа здоров'я»	Протягом тижня	1-11 класи	Соціальний педагог
3	Виставка малюнків «Геть паління. Ми здорове покоління»	Протягом тижня	2-А, 2-Б, 2-В класи	Соціальний педагог
4	Інтерактивні бесіди про наслідки вживання алкоголю	04.10.2016	6-7-мі класи	Соціальний педагог
5	Випуск стіннівки за темою «Міфи про паління»	Протягом тижня	8-Б клас	Соціальний педагог
6	Виховна година «Модно бути здоровим»	05.10.2016	9-10 класи	Соціальний педагог
7	Гра з профілактики ВІЛ/СНІДу та ризикованої поведінки «Володар кілець».	За запитом класних керівників	«Група ризику»	Соціальний педагог
8	Виховна година «Міфи про алкоголь»	06.10.2016	8-А клас	Соціальний педагог

Затверджую
 Директор _____
 (назва навчального закладу)

_____
 (підпис) (прізвище, ім'я, по батькові)

_____
 (дата)

АКТ

обстеження житлово-побутових умов проживання родини неповнолітнього (ї)

П.І.Б. _____

Дата відвідування" ____ " _____ 20__ р.

Ми, що нижче підписалися, комісія у складі:

П.І.Б.	Місце роботи, посада
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____

провели акт обстеження сім'ї, яка мешкає за
 адресою: _____

Телефон: _____

Склад сім'ї:

П.І.Б.	Наявність свідоцтва про народження (неповнолітніх дітей)	Ступінь спорідненості	Дата народження	Місце роботи
_____	_____	_____	_____	_____

АНАЛІЗ УМОВ ПРОЖИВАННЯ

1. Житлові умови

Кількість кімнат _____, житлова площа _____ м²

Субсидія на комунальні послуги _____

Наявність окремого спального місця неповнолітнього _____

Санітарний стан _____

Інша важлива інформація _____

2. Навчання та дозвілля:

Регулярність відвідування _____

Стосунки у навчальному закладі _____

Позанавчальна діяльність _____
Наявність окремого робочого місця _____
Інша важлива інформація _____

4. Характеристика сімейного мікроклімату:

Чи є ознаки негативного впливу сім'ї (вживання алкоголю, наркотиків, аморальний спосіб життя) _____

Чи були батьки або члени родини засуджені (коли і за що) _____

Взаємостосунки між членами сім'ї _____

Сімейні традиції _____

Проведення дозвілля _____

Стан здоров'я членів сім'ї _____

5. Підстава вважати сім'ю такою, що перебуває в складних життєвих обставинах _____

Загальні висновки та рекомендації щодо роботи з сім'єю:

_____
_____
_____
_____

Підписи членів комісії
(П.І.Б.)

_____
_____
_____
_____

Підписи

_____
_____
_____
_____

Нормативи часу на основні види роботи соціального педагога*

№з/п	Найменування виду робіт	Одиниця виміру обсягу роботи	Нормативи часу (год.)
1	2	3	4
1	Організаційно-методична робота		
	Складання плану роботи: на місяць на рік	план	2,5 6
	Складання звіту про виконану роботу: за місяць (чверть) за рік (півріччя)	Звіт	4 8
	Підготовка до проведення тренінгів, інтерактивних занять, ділових ігор тощо з учнями (дітьми), батьками	Один захід	7
	Підготовка до педагогічних консилиумів	Один захід	5
	Підготовка до виступів на батьківських зборах, педагогічних нарадах, семінарах для педагогів	Один захід	3
	Підготовка до проведення виховних годин з учнями (дітьми), навчальних занять (курси за вибором)	Один захід	3
	Робота в бібліотеці, самопідготовка	Місяць	8
	Консультації в навчально-методичних та наукових центрах (закладах)	Один захід	5
	Участь в навчально-методичних семінарах (нарадах) соціальних педагогів	Місяць	8
	Складання та корекція банку даних (списків учнів, сімей різних соціальних категорій тощо)	Один список	Фактично
	Робота з документами: опрацювання нормативно-правових актів, написання листів, позовів та ін.	Один документ	Фактично
	Проведення / участь у благодійних акціях	Один захід	Фактично
2	Соціально-педагогічні дослідження		
	Індивідуальна діагностика (обстеження, обробка результатів, оформлення висновків і рекомендацій)	Один учень, педпрацівник, батько	3
	Групова діагностика (обстеження, обробка результатів, оформлення висновків і рекомендацій): - спостереження - анкетування - соціометричне дослідження - референтометрія - експертне опитування	Один клас (група дітей), група педпрацівників, батьків	6
3	Консультативна робота		
	Індивідуальне консультування (консультативна бесіда): а) учнів (дітей) у т.ч.: - початкових класів - середніх класів - старших класів	Одна бесіда	1 1,5 1,5 1,5

	б) педпрацівників в) батьків/опікунів		2
	Проведено групових консультацій а) учнів (дітей) всього: - початкових класів - середніх класів - старших класів б) педпрацівників в) батьків/опікунів	Одна група	1 1 1 1,5 2
4	Профілактична та розвивальна робота		
	Соціально-реабілітаційна та розвивальна робота з учнями (дітьми) у т.ч.: а) індивідуальна б) групова	Один учень Один клас (група)	12 18
	Проведення ділових ігор, тренінгів для учнів, педпрацівників, батьків/опікунів	Одна група	20
	<i>Психологічна просвіта</i>		
	Виступ перед учнями (дітьми), педпрацівниками, батьками/опікунами, в установах та організаціях тощо	Один виступ	Фактично
	<i>Навчальна діяльність:</i>		
	Викладання навчального матеріалу за програмами курсів за вибором, факультативів, гуртків	Одне заняття	1
	<i>Зв'язки з громадськістю</i>		
	Відвідування учнів (дітей) вдома, бесіди з батьками	Один захід	2
	Відвідування батьків за місцем роботи	Один захід	3
	Участь у судових засіданнях щодо розгляду справ стосовно неповнолітніх	Один захід	Фактично
	Вирішення питань з місцевими органами виконавчої влади та громадського самоврядування	Один захід	2,5
5	Соціальне інспектування		
	Обстеження житлово-побутових умов дітей-сиріт, багатодітних сімей, сімей, які перебувають у кризовій ситуації та ін. категорій (та/або за запитом)	Одне обстеження	3
	Складання акту обстеження житлово-побутових умов (іншого документу)	Один документ	1
	Оформлення документації на оздоровлення дітей	Один документ	1
	Оформлення інших документів	Один документ	Фактично

* Примітки:

У звітах на види робіт, які не включені до даного переліку, але виконувалися практичними психологами (соціальними педагогами), проставляється фактично використаний час, якщо ці роботи відносяться до їх посадових обов'язків.

Зразок
Журнал попереднього запиту на консультацію

№	Дата звернення	Хто звернувся	Зміст та мета звернення	На коли призначена консультація	Відмітка про виконання запиту
1	04.10.2016	Мама учня 6-А класу	Які пільги передбачені законодавством України для малозабезпечених сімей.	06.10.2016	Виконано (чи перенесено на іншу дату)

Зразок
Журнал протоколів індивідуальних консультацій

№	Дата	Проблема звернення	Короткий зміст консультації
1	08.10.2016	Які пільги передбачені законодавством України для малозабезпечених сімей.	Мама розповіла про ... Надана інформація ... Рекомендовано: ...

Виховна година

«Я — школяр: про правила поведінки для кожної дитинки»
(1-й клас)

Мета: попереджувати дисциплінарні порушення, закріплювати і розширювати знання учнів про правила поведінки у школі; виховувати свідому дисципліну, бажання виконувати правила і поводити себе зразково.

Форма проведення: заняття з елементами тренінгу.

Ресурси: мультфільм «Про Петрика П'яточкіна», інтерактивна дошка, Картки «Добре і погано», паперові метелики, малюнок квітки на ватмані.

План

1. Вправа «Добрий день».
2. Правила поведінки.
3. Картки-ситуації «Добре і погано».
4. Казка про Михайлика та Горе-лихо.
5. Вправа «Веселі рухи».
6. Перегляд мультфільму «Про Петрика П'яточкіна». Обговорення.
7. Завдання «Метелик гарної поведінки».
8. Вправа «Лагідний медведик».
9. Рефлексія.

Вправа «Добрий день».

Мета: створення позитивного емоційного клімату.

Діти стають в коло, промовляють за педагогом «добрий день» і виконують певні рухи, про які йдеться у вірші:

«Треба разом привітатись:

«Добрий день, добрий день!»

Дружно й весело сказати:

«Добрий день, добрий день!»

Туди-сюди повернутись,

Один одному всміхнутись:

«Добрий день, добрий день!»

Можна трішки пострибати

І в долоні поплескати,

«Добрий день, добрий день!»

Нумо в коло всі сідаймо

І заняття починаймо:

«Добрий день, добрий день!» [10].

Соціальний педагог. Ми проживаємо в суспільстві людському, де є порядки і закони. Правил багато, але найголовніше — себе поважати та оточуючих.

Запитання. Що означає, — себе поважати, як ви це розумієте? (Відповіді учнів).

Себе поважати — це означає поводитись так, щоб з тебе брали приклад всі інші, щоб твоя поведінка викликали повагу і захоплення в оточуючих, а не осуд. Тоді люди будуть до тебе ставитись з повагою. А для цього треба добре знати правила поведінки і їх виконувати завжди і всюди. Але правила потрібно знати і виконувати не лише для того, щоб тобою захоплювались, але й для особистої безпеки. Адже та людина, яка знає і дотримується їх, не потрапить у біду, її обминує лихо, бо вона знає як потрібно поступити в тому чи іншому випадку. Тому правила поведінки треба знати всім дітям, щоб бути достойними членами суспільства, в якому вони живуть, та ще зберегти своє життя і здоров'я, яке у кожної людини лише одне.

Запитання. Які правила поведінки знаєте ви?

Кожен з вас знає, щоб жити у безпеці, треба виконувати правила. Правил є багатенько, але коли ти з ними ознайомишся, то зрозумієш, що майже всі ти виконуєш, бо і мама з татом вдома, а вчителі у школі вимагають одного і того ж — гарної поведінки, щоб ти привчився змалку до порядку, а далі буде дуже все просто. Тому відразу звернемось до цих правил.

1. *На уроки приходь вчасно, ніколи не спізнюйся.* Ви уявіть таку картину, коли ви вже зосередились на роботі, а тут відчиняються двері і заходить запізняйка. Запам'ятай народну мудрість: «Краще прийти на п'ять хвилин раніше, ніж на секунду пізніше». А щоб не поспішати — вийди завчасно, щоб у тебе був час на непередбачені ситуації. Мало що може трапитись?

2. *Веди себе чемно, вітайся з учнями, вчителями, працівниками школи, батьками.* Вам цього часом робити не хочеться і ви йдете по коридору шкільному, як буки-бяки, ні собі задоволення, ні людям радості... А хіба так гарно? (Відповіді учнів). І взагалі візьми собі за звичку вітатися першим з усіма, бо коли ти вітаєшся, то бажаєш добра людині, здоров'я, щастя. Запам'ятай просту істину: чим більше людина доброти і тепла віддає іншим, тим більше одержує!

3. *На уроці не розмовляй, уважно слухай пояснення вчителя і відповіді учнів.* - Чому треба бути уважним? (Відповіді учнів). Навчись слухати — це дуже потрібно для людини, адже коли ти неуважний, то запросто можеш пропустити щось дуже важливе. Вміння слухати — це ознака високої культури!

4. *Не вигукуй, а підними руку, коли хочеш про щось сказати чи ститати.* Уяви собі, коли всі почнуть вигукувати, що це буде? (Відповіді учнів). Шум, гам, крик, а це негативно впливає на розумові здібності, знижується працездатність, настає втома.

5. *На перерві грайся з друзями в ігри.* Не бийся і не штовхайся. Чому це від вас вимагають порядку ще й на перервах? (Відповіді учнів). Гра — це завжди цікаво і весело, бо всі діти разом, радісно і приємно відпочивати. А ти добре знаєш, що хаотична біганина коридорами школи може привести до зіткнення і тяжкої травми, а крик негативно впливає на психіку і не дає відпочити.

6. *В роздягальні охайно вішай свої речі і не розкидай одяг дітей.* Ви повісили свою нову курточку і дуже нею тішитесь, а після уроку заходите в роздягальню, а вона на підлозі і по ній топчуться діти... Як воно вам? (Відповіді учнів). Це, по-перше, привчає тебе до порядку і охайності, які так потрібні у житті, та й речі коштують недешево, їх потрібно берегти. А ще в роздягальні треба особливо дотримуватись порядку, щоб нікого не вдарити, бо ж місця там не так уже й багато, можна когось ненароком штовхнути.

7. *Бережи власне і шкільне майно, не псуй парти, стільці, стіни, двері — це твій дім.* Коли краще, як чисто й гарно чи, як брудно і все поламане? (Відповіді учнів). А у власному домі треба дотримуватись порядку, бо ж ти тут півдня проводиш, то ж краще у чистоті і в затишку сидіти, ніж у бруді, чи не так?

8. *Не псуй книжок — вони тобі дають знання.* А в якому порядку у вас книжки? Чому їх треба берегти? (Відповіді учнів). Ну, так ще ж зовсім малесеньку дитину мама навчає берегти книжку, а ти вже великий, сам розумієш, як культурна людина поводить себе з книжкою, правда?

9. *Тримай у порядку своє робоче місце.* Дотримуйся чистоти в класі, в школі. Ви згодні з цим правилом? Чому? (Відповіді учнів). Порядок — це головне! Бо завжди під рукою потрібна річ, а коли такого порядку нема, людина не може своєчасно приступити до роботи, бо завжди щось шукає, а часу на уроці не так уже й багато, щоб розтринькувати його на пошуки ручки чи олівця. А чистота — це те, без чого не буває здоров'я. Ось так! Хочеш бути здоровим — дотримуйся чистоти скрізь і в усьому!

10. *В їдальні дотримуйся порядку і тиші, прибирай за собою посуд.* Які правила існують в їдальні? (Відповіді учнів). Кожна мудра людина знає про це і ти також, бо ти теж мудра людина і знаєш, що в їдальні потрібно мовчати, щоб не подавитись кусочком, а посуд прибрати — це святий обов'язок кожного.

11. *Правильно користуйся туалетом, поважай працю дорослих.* Поясніть, які там правила повинні всі виконувати обов'язково і чому? (Відповіді учнів). Ти сам розумієш, що користуєшся туалетом у школі не тільки ти, тому думай про інших і про себе також. Бо якщо ти та інші погано поведуть себе в туалетній кімнаті, ну, приблизно так, як собачка біля стовпа, то туди не можна буде зайти із-за антисанітарних умов.

12. *Не сідай на підвіконня і не залазь на вікно.* Чому? (Відповіді учнів). Це може трагічно для тебе скінчитись, бо скло крихке, а ти можеш ненароком вдаритись у нього і вилетіти назовні. Ти можеш чогось злякатись, тебе і штовхнути хтось може, а падіння з висоти і розбита шибка довершать свою справу.

13. *Не принось у школу сторонніх предметів, які можуть бути засобом травматизму.* Чому? І які це сторонні предмети? (Відповіді учнів). Це ті речі, які тобі не потрібні у школі на уроках: цвяхи, скельця, леза, ножі, патрони, гільзи, вибухові, отруйні речовини і всі ті, які можуть принести шкоду здоров'ю дітей і які зовсім не треба, щоб відволікали увагу від навчання.

14. *Не бігай по сходах, не влаштовуй на них забав, не з'їжджай з перил.* Чому? (Відповіді учнів). Сходи — це велика небезпека. Це така собі досить крута кам'яна гора, падаючи з якої, можна все поламати. А любителі покататись з перил можуть дуже легко перегнутись і не втриматись, а падіння з висоти небезпечно. І не треба казати, що ти весь час їдиш на перилах верхом і нічого не сталось. Від біди ніхто не застрахований.

15. *Старанно і наполегливо вчись, багато читай.* Як розуміють учні це правило? (Відповіді учнів). Бо, хто багато читає, той багато знає. А книжка вчить, як на світі жити. Про все на світі людина може дізнатись, читаючи книжки, наполегливо навчаючись. А ти до цього і прагнеш, правда? [55].

Фізкультхвилинка.

Я малюю зайчика для вас – раз! (колові рухи руками над головою)

Це у нього голова – два! (руки кладуть на голову)

Це у нього вуха догори – три! (підняти руки гору)

Це стирчить у нього хвостик сірий – чотири! (повертати тулуб вправо, вліво)

Це очиці весело горять – п'ять! (руки до очей біноклем)

Це стрибає зайчик до шести (стрибати). Всі сліди від вовка потрібно замести (*рухи руками*) [49].

Картки «Добре і погано». Діти роздивляються картки із ситуаціями та дають їм оцінку добре чи погано.

Казка про Михайлика та Горе-лихо

Йдуть уроки, в школі тиша, всі
за партами сидять,
Та порушив тишу Міша,
Бо спізнився хвилин на п'ять.
І урок перериває,
Двері різко відчиняє.
Дітям дуже заважає
Хлопець мало не щодня.
А зайшов, не привітався,
Через клас увесь побрів.
Хоч би що! Ще й усміхався,
А тоді за парту сів.
На уроці розмовляє,
То він булочку жує,
То записки розкидає,
То дівчаток часом б'є.
І не може посидіти
Він спокійно п'ять хвилин.
Я скажу вам щиро, діти,
Добре, що такий один.
А, як дзвоник залунає,
На перерву час іти.
Він на партах вже стрибає,
Почина когось трясти.
То потягне за косичку,
То з перил по сходах мчить,
То розбризкає водичку
Й стрімголов кудись летить.
То він дошку розмалює,
То вазони поскида.
Каже він, що так жартує,
Ну, не хлопець, а біда!
То книжки порозкидає,
Дітям зошити порве,
То стілець візьме зламає —
Так у школі він живе.
Принесе у школу карти,
То із кактуса шпички,
То ножем поріже парту,
Порозв'язує стрічки.
То він крейду розкидає,
То стрибне на когось вмить.
Неспокійну вдачу має,
П'ять хвилин не посидить!

Косинцем когось штрикає,
А лінійка в нього — спис!
То він циркуля виймає,
З ним біжить кудись униз.
Приладдя шкільне ламає,
Б'є й штрикає ним усіх.
Він таке заняття має:
Комусь — горе,
Хлопцю ж — сміх!
І не думає хлопчина,
Що скалічить він когось.
Ох, погана він дитина,
Плакати би не довелось...
Як з таким хлопчиськом жити?
Збунтувались діти враз.
Хто захоче з ним дружити?
Всі стомились від образ.
Перестали розмовляти,
Мов Михасика й нема.
Хоче слово він сказати,
А кругом — стіна німа.
Він до того, він до цього
Підійде поговорить,
Та тікають всі від нього,
Не бажають з ним дружити.
Та не журиться хлопчина,
Він ще бігає, кричить.
Але ж є якась причина,
Що не хочуть говорити?
«Ой, ці мамочкині діти,
Що не хочуть гратись з ним!
Відвертаються сердито,
Він покаже їм усім!
Зараз він їх розштовхає,
Гей! Ану з дороги! Брись!»
Але хто це піднімає
Хлопчака й несе увись?
Що з'явилися в нього крила?
Та ніяких крил нема...
Це якась незрима сила
Підняла його й трима.
Раптом в школі стало тихо,
Діти всі завмерли вмить.
Величезне Горе- Лихо

З хлопчиком малим стоїть.
В щупальцях його тримає,
Аж під стелю підняло
І назад не відпускає,
Потім враз, як загуло!
«Ти чого тут бешкетуєш?
Що у світі ти один?
Ти чого дітей травмуєш,
Чий такий поганий син?
Заберу тебе з собою,
В рїг баранячий скручу!
Або розтопчу ногою,
Або правил я навчу!»
Діти всі стояли тихо,
Охопив усіх їх жах.
Здоровезне ж Горе-Лихо
Виростив малий хлопчак.
Раптом все, як закрутилось,
Полетїло сторчака,
Горе-Лихо підхопило
Й дуже стисло хлопчака.
Діти злякано дрижали,
Бо не знали, що робить.
Всі, як вкопані стояли,
Але ось, дзвінок дзвенить,
Всіх до класу закликає...
Діти тихо розійшлись.
Горе-Лихо десь літає
І несе Михася ввись.
Вже й уроки закінчились,
Всі розбіглись по хатах.
І затихли в школі кроки,
Та лишився жити страх.
А, як зовсім споночїло,
Спати все живе лягло,
Горе-Лихо прилетїло
Й хлопця в школу принесло.
Стало, бідного, лякати,
Грати в піжмурки взялось.
Правил почало навчати —
Треба ж з ним робити щось!
Хлопець звївся з переляку,
Сам не знає, що робить.
От би виламать гїлляку

Й Горе-Лихо те прибить...
А воно його лякає,
Так, що хлопець ледь не вмер.
Горе-Лишенько кусає
Ще й питає: «Як тепер?
Що подобається, друже,
Як тебе лякають, б'ють?
Щось веселий ти не дуже,
А тебе вже й вдома ждуть...
Але поки не прозрієш
І не станеш мудрим ти,
Й правил всіх не зрозумієш...
Не пущу тебе, прости...»
І взялося знов лякати,
Підкидати вгору, вниз,
Гострим кактусом штрикати
І чїпляти за карниз.
Колобком його котити,
Терти хлопцем по стїні...
Він же мусить зрозумїти
Всі ці правила шкільні!
А саме тряслось від смїху,
Як і хлопець теж, колись.
«Ой, спинися, Горе-Лихе,
Я благаю, зупинись!
Зрозумїв свою провину,
Вивчу правила шкільні.
Чуєш? Ні одну дитину
Я в житті не скривджу! Ні!»
Горе-Лихо зупинилось
І схилилось, мов в журбі...
Нїби й менше враз зробилось:
«Що ж, повірю я тобі...
Вчи, а я тут почекаю
І від тебе — ні на крок!
Бо таких, як ти, я знаю —
Це вже пройдений урок!
Вчи. А як усе розкажеш,
То додому відпущу.
Ти зайдеш і тихо ляжеш...
А як — ні, то знов провчу!
Бо твоє я Горе-Лихо,
Ти щодня ростив мене.
І поведься в школі тихо,

Аж тоді біда мине.»
Ніч пливла, усе мовчало,
Хлопець правила вивчав.
Горе-Лихо засинало,
Він додому почвалав.
А, коли зайшов у хату,
То батькам все розказав,
Та й пішов тихенько спати.
Так до ранку і проспав.
Як послало сонце світло,
Ранок росяний устав,
Серце хлопчика розквітло,
Зовсім іншим хлопчик став.
Він зібрав книжки до школи,
В хаті линув тихий сміх.
Як ні разу і ніколи
Він прийшов раніш за всіх.
З усіма дітьми вітався,
Вчителів усіх вітав.
На перервах гарно грався
І нікого не чіпав.
На уроках не сміявся,
Дітям він не заважав.
За задачу зразу взявся
І найперший розв'язав.
Не кричав, не лінувався,
Краще всіх він став писать.
Дуже хлопчик помінявся,
Став серйозний, не впізнать!
Дні ішли, літа минали,
Дуже всіх Мишко любив.
І тепер всі в школі знали —
Він за правилами жив.
З того часу вже ніколи
Він не бивсь, не ображав.
Закінчив успішно школу
І чудово жити став.
Все скінчилось мирно й тихо.
Десь поділось з серця зло.
Здоровезне Горе-Лихо
Щезло, наче й не було!

Питання для обговорення

1. Як поведився Мишко у школі?
2. Хто виростив Горе-Лихо?

3. Що зробило Горе-Лихо з Мишком? Як заставило вивчити правила?
4. Яким став хлопчик після зустрічі зі своїм Горем-Лихом?
5. Чому навчає казка? [19].

Фізкультхвилинка.

Встаньте діти, посміхніться,
Веретенцем покрутіться,
Вправо, вліво нахилиться,
Раз присядьте, два присядьте
І за парти тихо сядьте [52].

Завдання «Веселі рухи».

Я буду зачитувати вам ситуації, якщо ви вважаєте, що вчинок правильний, то поплескайте у долоні, а якщо неправильний – тупотіть ногами. Отож:

1. Учень запізнився на урок. Зайшов до класу, не привітався з вчителем, і без дозволу сів за парту. Чи правильно вчинив хлопчик?(Ні).

2. У Оленки поганий настрій. Вона сумна іде по коридору, зустрівши вчителя, опустила очі і не привіталась. Чи правильно зробила Оленка?(Ні).

3. Наталка, пообідавши в їдальні, занесла посуд і подякувала кухареві за смачний обід.(Так).

4. Сергійко, захотівши похвалитись перед однокласниками, своїм подарунком на день народження приніс до школи ніж. Чи правильно зробив хлопчик?(Ні).

5. Марійка з'їла цукерку та викинула обгортку на підлогу, а Сашко підняв і викинув у смітник.(Ні,так).

Перегляд мультфільму «Про Петрика П'яточкіна».

Питання для обговорення

1. Як звали неслухняного хлопчика?
2. Який сон йому наснився?
3. Що допомогло Петрику виправити поведінку?

Завдання «Метелик гарної поведінки». Учні отримують паперових метеликів із надписом «_____ дотримується правил поведінки у школі», на яких потрібно дописати своє ім'я та розфарбувати метелика, а потім приклеїти його на квітку. Після закінчення роботи потрібно наголосити, що той, хто дотримується правил поведінки у школі не засмучує вчителів, батьків і не має проблем, тому його життя таке ж легке і барвисте як крила метелика.

Соціальний педагог. Ось і повторили ми з вами всі правила поведінки шкільного життя. Від кожного з вас залежить, яка у вас буде поведінка. А від поведінки буде залежати і успішність, і ваше здоров'я. Всі ви розумні діти і я впевнена, що ви обов'язково дотримуватиметесь всіх правил, щоб шкільне життя ваше було цікавим і безпечним, бо кожен з вас себе поважає.

Вправа «Легідний ведмедик».

Мета: зняття емоційного напруження, підвищення рухової активності.

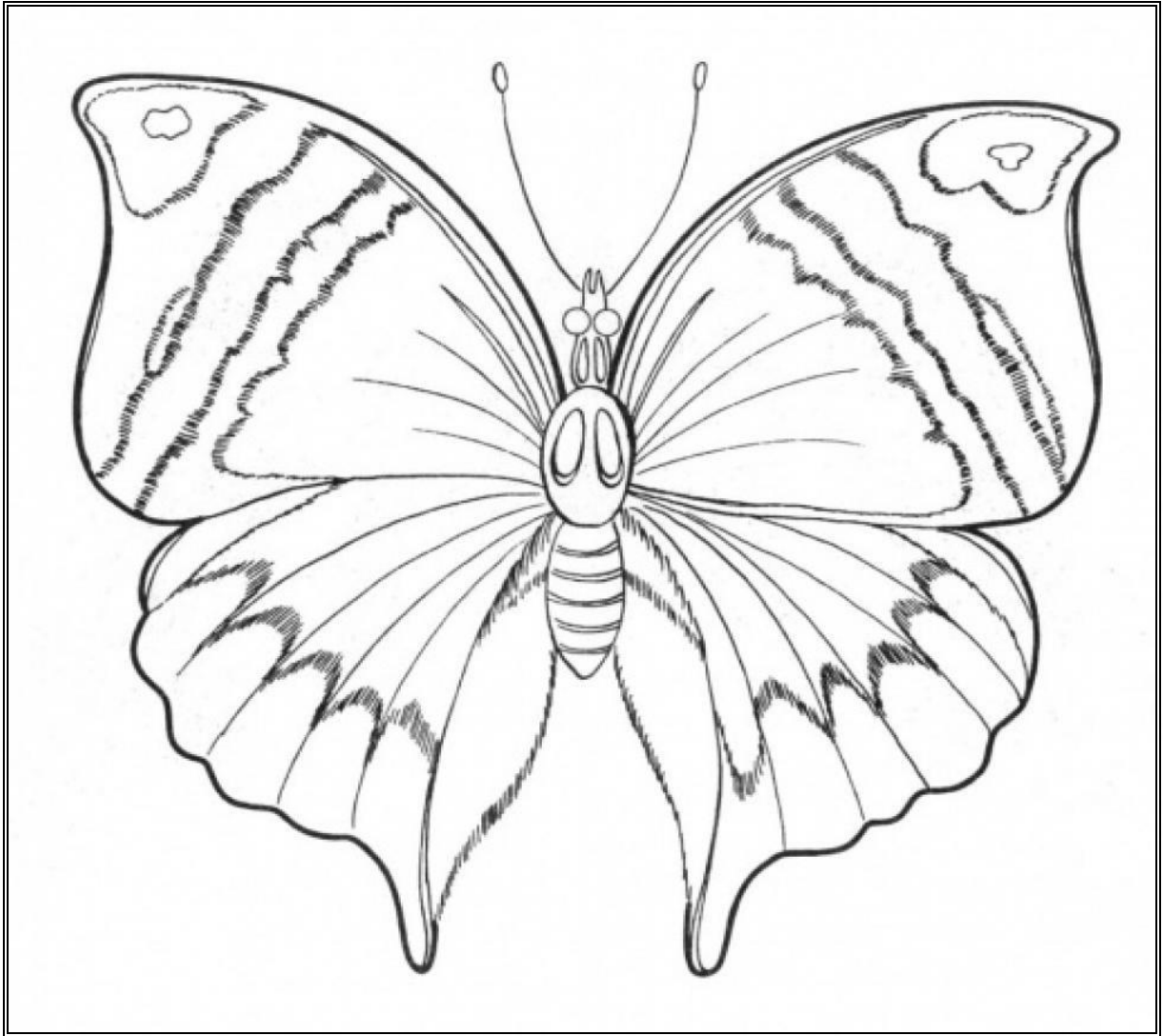
Діти стають у шеренгу. Педагог каже, що всі вони разом – маленький легідний ведмедик. Кожна дитина обіймає за талію того, хто стоїть попереду. Потім дітям пропонують погладити свого сусіда по плечу, по спині, по руці... Після цього дорослий пропонує «ведмедику» походити класом, присісти тощо.

Рефлексія.
Картки «Добре-погано» [18].

Метелик гарної поведінки

*У сіро-білому королівстві
(3-й клас)*

Жив-був в одному Сірому королівстві король Атсап. Непоказний був король: сутулий, худий, зморшкуватий, та ще він постійно кашляв. І так кашляв, ніби грім удалині гримів. Треба сказати, що і піддані у нього були не кращі: у одного теж кашель, у іншого коліна та лікті скриплять при кожному русі, у третього шлунок болить, у четвертого голова погано міркує, п'ятий ночами не спить, а у шостого серце болить. У кожного своя хвороба. Живуть в королівстві всі бідно, так як працювати нікому: по-перше, хвороби не лікують, а по-друге, постійно «перекури» влаштовують. У тому королівстві було дуже сумно: ніхто не посміхався і один з одним намагався не розмовляти. Богач був тільки один, на ім'я Атерагіс. А багатий він був тому, що кожен день всі жителі до нього за товаром приходили, останні грошики віддавали, бо думали, що він зілля продає «від усіх хвороб». Приймати те ліки треба було регулярно. Атерагіс про жителів королівства турбувався і безкоштовно до упаковки «ліки» видавав коробок сірників. А був у того короля Атсапа син, Тропс. Любив його дуже король й розумів, що у власному королівстві він сина здоровим не виростить, і тому відіслав його вчитися в сусідню країну, де всі жителі рум'яні, і веселі та багаті.

Питання: А як насправді звали короля? А його сина? А багатія, який продавав «ліки»? Минуло багато років, вивчився Тропс, отримав спеціальність - тренер. Повернувся додому і жахнувся: жодного здорової людини не залишилося - ні дорослого, ні дитини. Що таке, в чому справа?

Питання:

1. Чому в королівстві всі жителі виявилися хворі? Чому, наприклад, більшість з них кашляли?

2. І що за зілля отримували вони від багатія Атерагіса?

А коли він здогадався, то і за справу взявся. Насамперед зібрав усіх дітлахів, пояснив, що до чого. Спортивний табір для них організував на березі річки. Вранці - зарядка, пробіжка, умивання, чищення зубів. Потім – уроки (вчителів виписав з сусідньої країни). Після – купання в річці, та прогулянки в ліс по гриби і по ягоди. Харчування чотириразове: соки, фрукти, сир та молоко. Звичайно, і супчики, і котлетки були присутні. Після обіду і вечері – чищення зубів під музику. Потім сон на свіжому повітрі. Через місяць про «зілля» Атерагіса ніхто й не згадував. Щоки стали рум'яними, личка засмаглими, посмішки білозубими. Вдався експеримент.

Повернулися дітлахи додому. Батьки їх побачили і зраділи, – які вони стали красиві, та здорові. Тут-то молодше покоління і розповіло старшим, як вони жили-поживали, бігали-вчилися-вмивалися, та «зілля» не приймали. А ще розповіли, чому їх в школі заморські вчителі навчали, – хто такий Атерагіс, який він злодій. Пояснили навіть, чому Атсап перед ним безсилий. І тут зібралися всі жителі, погмоніли і рішення ухвалили: не ходити більше до

Атерагісу, не приймати його ліки. А щоб не було спокуси, виїхали всі: хто до дітей в табір, хто в сусідню державу.

Чекає Атерагіс день, чекає два, чекає тиждень - ніхто до нього не йде. Вийшов у місто – нема нікого. Один Атсап залишився і замкнувся в палаці, а біля дверей щітки зубні виставив, та ще з найжорсткішою щетиною ... Зібрав тоді Атерагіс свої пожитки, упакував зілля (воно називалося Кабат) і поїхав у невідомому напрямку. Тут всі жителі повернулися, стали жити - поживати, так здоров'я наживати.

Питання для обговорення

1. Як називалося речовина, що викликала хвороби жителів королівства?
2. Про яку шкідливу звичку йдеться в казці?
3. Що допомогло жителям королівства знову повернути втрачене здоров'я?
4. А якщо раптом той Атерагіс у вас з'явиться? Що робити будете?

Далі можна запропонувати дитині продовжити казку і вибудувати свої можливі дії з боротьби з однією з найбільш шкідливих звичок – курінням [43].

Як чорні брати вирішили завоювати світ

(3-й клас)

Було це давно. Якось, в країні Хвороби, у головній її столиці, зібралися усі злі чарівники. Сіли вони у великому залі, прикрашеному павутинням та гірляндюю з кігтів летучих пацюків. Грав оркестр з трьох сліпих сов та п'яти жаб. На трон усілася королева країни – Хвороба. Махнув рукою вона заговорила:

- Ми зібралися з вами для того, любі колеги, щоб вирішити одне дуже важливе питання. Мені здається, настала пора завоювати країну Здоров'я, а потім і весь світ!

- Як вірно, як правильно, - зашумукалися чарівники.

- Зробити це нелегко, бо люди просто, без бою не здадуться. Потрібно щось вигадати, але що? І тоді вперед виступили три чарівники, закутані у чорні плащі з голови до п'ят.

- Шановні пані та панове, - почав один з них грубим голосом. – Дозвольте нам, трьом братам – тютюну, алкоголю та наркотику запропонувати свій план. Він дуже простий. Ми першими вирушаємо до країни людей та завойовуємо їх, потім підкоряємо, а потім запрошуємо усіх інших, в першу чергу, звісно, наших чарівних панночок – він вклонився у бік Хвороби, Старості та Біди.

- А чому ви вирушаєте першими? – підняли галас зі всіх боків злі чарівники.

- Вас, - страшних, у чорних плащах люди одразу впізнають та викриють.

- Не викриють, - відповів злий чарівник. – Дивіться! І три брати одночасно розчахнули свої плащі. По залу пронісся вигук здивованості. Було чому дивуватися, бо внутрішній бік плащів чарівників було розшито яскравими шовками. Вони сіяли на сонці чарівними кольорами, а малюнок постійно змінювався.

- Таким одягом ми обдуримо кожного. Ми явимося у образі чарівного друга, який втішає у смутку, веселить у радості. Пройде дуже багато часу, аж поки людина здогадається, що чарівний бік плащу приховує чорну підкладку. А за ним будуть стояти ви, наші вірні супутники, - Хвороба, Біда, Старість та Біль, - злий чарівник посміхався.

В тронній залі панувало мовчання.

- Мені подобається цей план, - голосно та різко промовила Хвороба. Не будемо гаяти часу. В дорогу!

Трьом братам осідлали коней та вони вирушили у дорогу. Так почалася боротьба трьох братів зі здоров'ям та щастям людей. Таким чином, здавна жажливі чарівники намагаються завоювати світ.

Звісно, люди не здавалися їм без бою. Деякі з них давно вже забили тривогу, намагаючись різними способами подолати чарівників. Хтось вважав, що найвірніший спосіб боротьби – це сміх над трьома братами. Наприклад, про прихильників алкоголю говорили, що на початку свого знайомства з чарівником вони нагадують важних, проте безглуздих павичів, потім перетворюються на злих левів, згодом бешкетують як мавпи, і, нарешті, валяються у багнюці як свині.

На Русі, наприклад, тих, хто палив, наказано було бити батогами та відсилати до Сибіру. В Іспанії тих, хто палить, навіть, замурували у стіну. Всіх, хто був у дружніх стосунках з чорними братами, вважали людьми ненадійними, зі слабкою волею. З ними не дружили, не запрошували у гості.

Але й досі людям не вдалося побороти чорних братів. Ось чому потрібно бути обережними, щоб не потрапити до їхніх пасток.

Пройшло багато часу. Але чорні брати продовжують свої злі діяння. Ось в чому їх таємниця. На перший погляд, всі наркотичні речовини відрізняються один від одного. Однак, брати розкидають свої сітки заплутуючи у них жертву зовсім однаково. Вивертаючи свій чарівний плащ приходить чарівник до людини:

- Познайомся зі мною, - пропонує він. – Я можу дати тобі те, чого ніхто не даси. Зі мною ти забудеш про горе та невдачі, а якщо в тебе радість, то зі мною вона стане ще більшою. Говорять що я небезпечний? Безглуздя! Поглянь на мене, що в мені небезпечного? Я не примушую дружити зі мною вічно. Спробуй один раз, ну може, двічі, і достатньо. Побачиш нічого страшного не відбудеться. Сміліше!

Інколи дуже важко встояти проти такої спокуси. Дійсно, вважають люди, чому б не спробувати раз, але злі брати лише цього і чекають. Їм потрібно любою ціною потрапити в організм людини. Проникають вони туди у різний спосіб: нікотин разом з повітрям потрапляє в легені, наркотик та алкоголь до кишківнику. Після цього наркотичні речовини разом з кров'ю розносяться по організму. Але, звісно, в першу чергу шлях лежить до головного командирю організму – мозку. Злі чарівники підходять до клітин мозку та намагаються встроїтися між ними. Якщо це їм не вдається одразу, чарівники не заспокоюються. Найчастіше людина, яка спробувала алкоголь, наркотик або сигарету з нікотинном, цим не обмежується. За першою зустріччю буде друга,

третя ... Раз за разом розбовтують вони зв'язки між клітинами. Брати можуть допомагати один одному, отже, ланцюг, який послабить алкоголь або нікотин буде легко розірвати наркотику.

А після цього починається найстрашніше. Чарівники роблять так, що без них клітинки мозку не можуть «говорити» одна за однією. Дурман підкорює собі мозок: той сам буде посилати накази своїм підкореним частинам тіла: «SOS, мені погано, знайдіть мені чарівника! Очі, руки, ноги, шукайте мого володаря».

Людина починає вважати, що коли вона спілкується з чарівником, в неї покращується настрій. І це не випадково, бо чарівники нападають лише на ті клітини мозку, які відповідають за наш добрий настрій. Ось чому у рабів трьох братів добрий настрій, може бути лише тоді, коли вони разом зі своїми хазяїнами.

Більш їм нічого не потрібно. Вони не будуть радіти першому сніжку на дворі, новій книжці. Вони забудуть своїх друзів, а сльозинки на щоках мати не засмутять їх.

Але це ще не все. Підкорив собі мозок, чорні брати починають руйнувати його. Саме тому, рабу чарівників складніше вирішити математичну задачу, вивчити вірш, написати твір, бо здорових клітин мозку у нього менш ніж у людини, яка не знайома з наркотиком.

Раб чорних братів віднімає в тебе не тільки здоров'я, але щастя, спробуйте уявити, без чого залишається людина, яка товаришує з ними. Зможе вона стати видатним вченим? Звісно ні, бо її мозок повністю підкорили собі злі чарівники. Раб чорних братів ніколи не здобуде успіху у спорті, адже для того, щоб грати в футбол або подолати складну бігову дистанцію, легені повинні бути чистими, м'язи міцними, а серце здоровим, щоб по всьому тілу перекачувалася кров. У того ж, хто палить або п'є м'язи м'які, серце слабке, а легені брудні. Чи раб чорних братів досягне успіху? Чи стане видатним артистом або співаком? Багато людей вважає, що людям цих професій дозволяється товаришувати з дурманом. Чи це так насправді? Поміркуйте, чи довго збереже свій голос красивим та чистим, той хто палить? І в загалі, раб чорних братів кожену хвилину може зірвати концерт або виставу для того, щоб зустрітися зі своїм володарем.

Прибічники дурману ніколи не зможуть стати добрими інженерами та вчителями, лікарями та льотчиками, художниками та письменниками. Про них ніхто не скаже, що вони майстри своєї справи або, що в них – золоті руки. А ще – вони не зможуть бути вірними, надійними друзями, на них не можна покластися у важкий час, бо вони виконують накази чорних братів. Згадуйте про це частіше, особливо коли поблизу промайне плащ чарівника.

Питання для обговорення

1. Як чорним братам вдається обманювати людину?
2. Хто може пояснити, що таке наркотик? (Наркотики – речовини, які потрапляючи до нашого організму шкодять здоров'ю та викликають залежність.
3. Що таке залежність?

4. Як ви можете себе захистити від чарівників?
5. Багато людей палять. Вони стверджують, що це не є небезпечним, бо погіршення здоров'я вони не відчують. Чи згодні ви з ними?
6. На які клітини мозку нападають чорні брати?
7. Чому всі наркотичні речовини називають «братами», що між ними спільного? (Уявіть курця, в якого зникли цигарки. Як він буде почуватися?) [24].

*Історія про вірус
(4-й клас)*

Дуже небезпечний та підступний вірус на ім'я ВІЛ вирішив панувати на Землі. Він розробив підступний план – створити цілу армію вірусів та захопити як можна більше людських організмів. Вірус ВІЛ став шукати шляхи проникнення в людський організм. Колись, сховавшись у шприці, який викинула людина, що вживає наркотики, він чекав слушного часу... «Все одно хто підніме цей шприц – прибиральник або дитина, яка вирішила погратися в лікаря – і, якщо він вколеться... Я буду вільний, вільний!!!» – повторював і повторював ВІЛ. Він чекав. І ось шприц знайшла маленька дівчинка, яка гралася у пісочниці. Вона узяла його та раптово вкололася. «Свобода, свобода!» – кричав задоволений ВІЛ. Нарешті його план почав здійснюватися.

Коли ВІЛ потрапив в організм дівчинки, він почав блукати по кровоносних судинах у пошуках помічника, який йому був потрібен, щоб здійснити свої підступні наміри. І тут його побачили антитіла. Вони знали, що вірус ВІЛ дуже небезпечний для організму, який вони охороняють, тому вони схопили ВІЛа і повели його до Імунної системи, щоб знищити. Проте дорогою ВІЛ побачив Т-Лімфоцит – добру кров'яну клітину. «Ось хто стане моїм помічником...» – приходив на думку ВІЛу. «Ви, жалюгідні антитіла! Ви думали, що можете зупинити мене?» – горланив ВІЛ, відштовхнувши від себе антитіла та хапаючи за руки Т-Лімфоцита. «Не бійся, люб'язний Т-Лімфоците, тобі не буде боляче. Майже не буде...» - говорив та водночас сміявся ВІЛ.

Він проникнув всередину Т-Лімфоциту, - Т-Лімфоцит почав змінюватися: добра кров'яна клітина перетворилася на злого та могутнього помічника вірусу. Під керівництвом підступного ВІЛа зачарований Т-Лімфоцит почав виробляти маленькі копії ВІЛа т.з. «клонів» ВІЛа. Кількість вірусів-клонів ВІЛа – в крові збільшувалася, вони зростали, збираючись у могутнє військо. Для того, щоб набратися сили вони розпочали своє полювання на інші клітини. Деякі з них перетворили спіймані клітини на «сейфи» і ховалися в них про всяк випадок – щоб їх не знайшли ліки.

Військо ВІЛа розпочало штурм імунної системи організму. А інфікована дівчинка навіть не здогадувалася про це, бо нічого не відчувала і поки що добре почувалася. Протягом довгого часу йшла жорстока боротьба ворогуючих сторін – воїни імунної системи – антитіла – боролися з військом ВІЛа. Минає декілька років. Виснажені антитіла гинуть у вирішальній битві... Імунну систему ВІЛ бере у полон. Вражаються різні органи людини. В організмі починаються довгі дні хвороби, яка називається СНІД. Дівчинка важко захворіла, але вона не

здавалася, намагалася застерегти інших від цієї хвороби, тому розповідала історію про цей підступний вірус іншим дітлахам, щоб вони ніколи не потрапили в його полон.

На жаль, сьогодні не існує ліків проти ВІЛ/СНІДу, але вчені і лікарі всього світу працюють над тим, щоб людство перемогло цей вірус!

Питання для обговорення

1. Хто знає, що таке ВІЛ/СНІД?
2. Чому дівчинка захворіла на СНІД?
3. Хто переміг у війні між антитілами та клонами ВІЛу?
4. Як називаються клітини-помічники організму людини?
5. Як називається система, яка захищає організм від хвороб?
6. Чи є ліки, які вбивають вірус ВІЛу, СНІДу?
7. Які корисні знання ви отримали? [6].

Чудесне перетворення

(4-й клас)

Ви мабуть знаєте, що наша країна займає лише невеличку частину поверхні планети Земля і що на цій поверхні існують десятки інших країн. Люди в цих країнах інші, вони навіть говорять на інших мовах. Але є в нашому світі такі слова, які зрозумілі всім і які особливо цінуються всіма людьми на Землі. Для цих слів не існує кордонів, не мають значення країни та відстані. Кожне з цих слів є дорогим для людини. Однак, не дивлячись на високу цінність, цим може володіти не кожен. Однією з таких цінностей є ЗДОРОВ'Я. Історія, про яку ми вам розповімо, відбулася в одній з маленьких країн, які загубилися на світовій мапі. У маленькому містечку на березі моря жили дві веселі сестрички. Вони були життєрадісні, щирі, любили оточуючий світ і ніколи не сварились. Кожного ранку вони прибирали свою постіль, бігли до ванної кімнати, вмивалися, чистили свої білесенькі зубки, готували собі легкий сніданок, який частіш за все складався з різних овочів та фруктів. Вони дуже цінували своє здоров'я, яке давало їм красу та активність, можливість кожного ранку посміхатися сонечку навіть тоді, коли воно ховалося за хмарами. Ще колись давно, коли дівчатка були зовсім малесенькими, вони слухали оповідки своєї прабабусі, яка розповідала їм стародавні казки та легенди про країну Здоров'я, до якої всі прагнуть потрапити. Жити в цій країні цікаво та весело, але втратити можливість проживати в ній дуже легко. Це трапляється з тими, хто перестає цінувати себе, нехтує своїм здоров'ям і дуже швидко його втрачає. Тоді все навкруги тм'яніє і губить свій сенс.

Отож змалечку дівчатка дбали про своє здоров'я та про здоров'я одна одної. підіймали одна одній настрій, прасували одяг, якщо раптом одна забували помити руки перед їжею, то інша відразу ж нагадувала про це.

У сестричок було багато друзів, які також були здоровими та веселими, тому що піклувались про себе та про один одного. Але була в цій компанії одна дівчинка, яку звали Дарлі. Вона постійно сміялась над життям сестер. Дарлі говорила: «Я, наприклад, зуби ніколи не чищу, але ж вони не випали! Ну то й що, що не білі, але вони є! І вуха я так часто не мию! Навіщо? Повз них же ще

нічого не пролетіло!» І ніякі доводи сестер не змогли переконати дівчинку, що вести здоровий спосіб життя дуже класно, вона не хотіла й чути про те, що здоров'я – найвища цінність. Одного разу, гуляючи на вулиці, сестри з подругами помітили, що до сусіднього дому під'їхала велика машина з речами. Скоро дівчатка дізнались, що їх новими сусідами буде родина: батьки і хлопчик, їх одноліток. Хлопця звали Дюк. Дарлі він відразу дуже сподобався. Вона стала частіше заходити до сестричок, приносила фрукти, які сама не їла, та весело посміхалась Дюку, заглядаючи через паркан до сусіднього двору. Одного разу сестри вирішили влаштувати вечірку. Дюк також був у списку запрошених. Дарлі готувалась до вечірки. Яскраво фарбувала очі та губи. Правда, волосся забула помити. Та то не біда, думала дівчинка. Ніхто цього й не помітить. І те, що на платті дві величезні плями, також здалось їй незначною дрібницею. Кому яка справа до її плаття! І ось, насмілившись, вона підійшла до Дюка в розпал вечірки та запросила його потанцювати. Дюк глянув на дівчинку та відсахнувся: - Що? Танцювати з такою бруднулею!? Ні! Я з такими спілкуватись бажання не маю. Подивись на себе! Ти неприємно пахнеш! В тебе брудне плаття та волосся, а ще ти дуже яскраво нафарбована!

Дарлі закрила обличчя руками і вибігла геть! Такого сорому вона ще не відчувала ніколи!

Всю ніч вона проплакала. А вранці подумала: «Що ж це? Дюк спілкується з усіма, окрім неї! Невже вона найгірша?» Наважившись, вона вирішила запитати у сестричок про причину того, що відбулося. Сестри заспокоїли Дарлі та пообіцяли, що за мить вона сама знайде відповідь на свої питання. Вони дістали запашні мила та шампуні, полотенечко.

Через деякий час Дарлі стояла перед дзеркалом і не могла повірити в те, що таке можливо! Її волосся стало густим-густим і дуже блискучим, обличчя біленьким та й зубки побілішали, а маленькі нігтики на пальчиках поблискували перламутром. Вдома Дарлі одягла новеньке платтячко, а інші речі обережно склала – вони давно вже потребували гарного прання. Коли Дарлі вийшла на вулицю, їй здалося, що не лише вона, а й весь світ став набагато чистішим та світлішим! Раптом вона побачила Дюка! Він йшов їй на зустріч разом з компанією друзів. - Хто це? – почувла Дарлі у себе за спиною голос Дюка, - від неї так добре пахне! - Здається, це Дарлі – хтось відповів йому невпевнено. Так і не переконавшись в тому, що ця гарненька дівчинка і є Дарлі, вони пройшли повз неї. А Дарлі побігла до сестричок. - Дівчатка! – вигукнула вона з посмішкою, - дякую вам! Здається в мене почало змінюватись життя. Більше ніщо не примусить мене повернутися до тієї бруднюлі, яка з вами товаришувала раніше! А Дюк тим часом збирав букет у своєму саду для найкрасивішої дівчинки, для нової Дарлі. Увечері, на березі моря Дюк протягнув Дарлі квіти і тихо сказав: - Ти стала зовсім іншою! Я навіть не впізнав тебе... Виявляється, я зовсім тебе не знав. Вибач, що тоді образив тебе на вечірці!-Ні-ні! – заперечила Дарлі, - я дуже вдячна тобі та дівчаткам! Я змінилась завдяки вам та завдяки Здоровому способу життя! Тепер я буду цінувати те що маю! -А що це таке – Здоровий спосіб життя? – запитав Дюк. -

Давай-но я розповім тобі.... – посміхнулась Дарлі. І довго-довго дві фігури сиділи на березі моря, схилившись одна до одної, та тихо про щось говорили.

Питання для обговорення

1. Чи можете Ви назвати людські цінності, які існують у світі?
2. Яка цінність була найважливішою для сестричок?
3. Хто розповідав сестрам стародавні казки та легенди про країну

Здоров'я?

4. Що допомогло Дарлі змінитись?
5. Як би Ви пояснили Дюку, що таке Здоровий спосіб життя? [16].

**Орієнтовна тематика батьківських зборів
за участю соціального педагога**

1. «Підготовка дитини до школи» (батьки майбутніх першокласників).
2. «Режим дня школяра» (1-й клас).
3. «Умови успішного виховання в сім'ї: єдність вимог батьків» (1-й клас).
4. «Психолого-педагогічні особливості виховання підлітків» (7-8-й класи).
5. «Підготовка до екзаменів: як підтримати дитину» (9-11-й класи).
6. «Конструктивне вирішення сімейних конфліктів: шлях до порозуміння» (1-11-й класи).
7. «Вибір життєвого шляху: як не завадити дитині стати щасливою» (9-11-й класи).
8. «Розвиток навичок спілкування у дитини» (1-2-й класи).
9. «Інклюзивна освіта: факти та міфи» (класи, в яких навчаються діти з особливими потребами).
10. «Методи зняття психологічної напруги» (1-11-й класи).
11. «Профілактика залежної поведінки дитини» (5-6-й класи).
12. «Безпечний інтернет та соціальні мережі» (5-11-й класи).
13. «Воля та шляхи її формування в учнів» (7-й клас).
14. «Статеве виховання: роль сім'ї» (7-8-й класи).
15. «Особливості навчальної діяльності учнів 5-х класів у зв'язку з переходом від початкової до середньої ланки освіти» (5-й клас).
16. «Підлітки та правопорушення» (9-11-й класи).
17. «Літній відпочинок та його організація» (1-11-й класи).
18. «Дозвілля дитини» (1-11-й класи).
19. «Типові помилки сімейного виховання» (1-11-й класи).
20. «Профілактика захворювань дітей середнього шкільного віку» (5-й клас).

Орієнтовний зміст бесід з девіантними підлітками

Бесіда «Лінійка настрою»

1. Що для тебе означає «гарно почуватися»?
2. Як ти розумієш, який у тебе настрій?
3. Коли в тебе переважає гарний настрій?
4. Від чого твій настрій псується?
5. Як ти зараз відчуваєшся? Чому?
6. Що може покращити твій настрій?

Бесіда «Мрії та бажання»

1. Чого тобі найбільше хочеться?
2. Яка твоя мрія? Чи здійсненна вона? Чому?
3. Що ти відчуватимеш, якщо вона справді здійсниться? Чому?
4. Від кого або чого залежить здійснення цього бажання?
5. Чого ти найбільше не хочеш? Чому?
6. Що ти можеш зробити, щоб небажане не трапилося?

Бесіда «Про любов»

1. Що для тебе означає «любити»?
2. Як упізнати людину, яка любить?
3. Кого ти любиш? Чому?
4. Хто любить тебе? Чому?
5. Як ти дізнаєшся про те, що тебе люблять?
6. Чи любиш ти себе? За що саме?
7. Чим ти собі не подобаєшся?
8. Кого ти не любиш? Чому?
9. Хто не любить тебе? Чому?
10. Чи можна прожити без любові?
11. Чим відрізняються почуття прихильності, симпатії, закоханості, любові?

Бесіда «Час життя людини»

1. Як ти гадаєш, до якого віку ти доживеш?
2. Що важливе сталося з тобою, коли ти був маленьким? Що ти пригадуєш?
3. Що цікаве відбулося з тобою сьогодні (вчора)?
4. Які приємні (неприємні) події можуть статися з тобою:
  - Найближчим часом?
  - Коли закінчуватимеш школу?
  - Коли будеш дорослим?

- Коли станеш старим?

Бесіда «Особисті цінності»

1. Чи задоволений ти своїм життям? Чому?
2. Що в житті для тебе найдорожче?
3. Чи є в тебе особисті плани? Які саме?
4. Що в житті залежить від тебе?
5. Чого ти домогся власними силами?
6. Що тобі необхідно для перемоги?
7. Чи хороша ти людина? Чому ти так вважаєш?
8. Чим ти особливий?
9. В чому твоя схожість з іншими?
10. Які твої досягнення? [20].

**Пам'ятка соціальному педагогу,
який працює з девіантними підлітками**

1. Під час зустрічі з підлітками говоріть: «Привіт!»
2. Запитуйте їхню думку.
3. Давайте їм відчуття себе прийнятими.
4. Запитуйте їх про них самих.
5. Вислуховуйте їх.
6. Займайтеся їхніми проблемами та конфліктами до того, як вони стануть великими.
7. Дозволяйте робити помилки. Допомагайте їм вчитися на власних помилках.
8. Створюйте безпечні та відкриті взаємовідносини.
9. Розмовляйте з ними відкрито.
10. Дайте зрозуміти, що ви завжди поруч.
11. Під час розмови дивіться їм в очі.
12. Скажіть їм, що готові вислухати їх у будь-який час.
13. Заохочуйте їх високо ставити «планку».
14. Вітайте їхні пропозиції.
15. Прощайте їх. Завжди давайте їм ще один шанс.
16. Радьтеся з ними.
17. Дякуйте їм.
18. Будьте чесними із ними.
19. Дайте їм зрозуміти, що ви їхній друг.
20. Розділяйте разом з ними їхню радість та хвилювання.
21. Допоможіть повірити в себе.
22. Запитайте, про що вони мріють, заохочуйте їх, переконуючи в тому, що мрії можуть стати реальністю.
23. Звертайтеся до підлітків тільки на ім'я.
24. Дайте відчуття відповідальності.
25. Часто й невимушено говоріть компліменти.

Корекційно-розвивальна програма з попередження та корекції девіантної поведінки підлітків «Мій світ»

ЗАНЯТТЯ 1

Мета:

1. Ознайомлення учасників з умовами роботи тренінгової групи та створення правил роботи групи.

2. Первинне засвоєння прийомів самодіагностики та способів саморозкриття, а також активного стилю спілкування та способів передачі і прийому зворотнього зв'язку.

3. Створення позитивної атмосфери.

Вступне слово ведучого.

Бесіда про психологію. Ознайомлення учасників із правилами групової тренінгової роботи. Прийняття правил групи.

Правила групової роботи створює сама група. Це серйозний і відповідальний етап, оскільки на основі цих правил будуватиметься робота групи протягом усіх занять. По ходу роботи тренер вносить свої пропозиції та слідкує за тим, щоб учасники не упустили основні правила.

- *Щирість і відвертість.*
- *Спілкування за принципом «Тут і зараз».*
- *Принцип конфіденційності.*
- *Без запізнь.*
- *Повага до учасників тренінгу.*
- *Активність.*
- *Правило «стоп».*

Привітання та знайомство учасників.

Мета: зняття емоційного напруження, позитивне налаштування на заняття, подолання труднощів висловлюватись «перед публікою».

Знайомство починається з тренера: він називає своє ім'я, коротко розповідає про себе, свої інтереси, досягнення. Далі всі учасники представляються по-черзі: спочатку називають своє справжнє ім'я, потім – бажане, спеціальне для використання під час занять. Кожний учасник по колу розповідає про рід своїх занять, інтереси, хобі, відповідає на питання «Чому я тут?».

Вправа «Дерево очікування»

Мета: усвідомити і визначити, що кожен учасник сподівається від тренінгу та порівняти свої очікування з іншими, виявити рівень зацікавленості проблемою.

Тренер роздає учасникам спеціальні «листочки», на яких вони пишуть свої сподівання від тренінгу та «вивішують» їх на «Дереві очікувань», яке заздалегідь зроблено тренером. Закінчення цієї вправи відбувається наприкінці тренінгу.

Вправа «Знайомство»

Мета: зняття напруження, зменшення тривожності, встановлення довірливих стосунків між учасниками тренінгу, створення доброзичливої, невимушеної атмосфери для роботи; отримання цікавої інформації про інших учасників. Учасники діляться на пари, у яких один – розповідач, другий – слухач. Протягом 5-ти хвилин розповідає про себе усе, що йому здається важливим та відповідає на запитання слухача. Потім партнери міняються місцями. Після завершення вправи кожний учасник представляє групі свого партнера, але від першої особи «Я...». Обговорення відбувається у два етапи. На першому кожний учасник проговорює свої думки та почуття стосовно того наскільки важко чи легко йому було представити групі свого партнера по спілкуванню, на другому – наскільки точно слухач представив його.

Створення та виконання ритуалу прощання.

Учасники тренінгу самі вирішують як вони будуть прощатися після кожного заняття. Це може бути просте «до побачення» або спеціально створений групою унікальний набір жестів чи слів. Таким прощанням буде закінчуватися кожне заняття.

ЗАНЯТТЯ 2

Мета:

1. Встановлення позитивного психоемоційного клімату та довірливих стосунків, налаштування на співпрацю.
2. Діагностика внутрішнього стану учня.
3. Визначення стратегій поведінки в конфліктних ситуаціях та примирення їх на собі.

Привітання.

Учасники заняття вітають одне одного та розповідають, які враження залишилися від попередньої зустрічі, з яким настроєм прийшли на сьогоднішнє заняття, у якому стані зараз знаходяться.

Пригадування правил групи.

Продовження знайомства учасників.

Вправа «Гра в імена».

Мета: презентування себе, налаштування учасників на співпрацю.

Учасники називають свої імена, а потім додають до нього по одній своїй позитивній та негативній якості, які починаються з першої літери імені.

Вправа «Я-образ»

Мета: зняття напруження, вивільнення негативних емоцій. Діагностика внутрішнього стану, самопрезентація.

Учасники малюють себе у будь-якому образі. Тренер пропонує учасникам представити себе у вигляді якоїсь тварини чи квітки, казкового персонажа і т.д. Після закінчення малювання відбувається обговорення. Виконані роботи вивішуються поряд до закінчення тренінгу, а кожний бажаючий має можливість написати на будь-якому малюнку привітання чи

побажання автору. Протягом тренінгу учасники можуть вносити корективи у свої малюнки.

Вправа «Місток»

Мета: визначення стратегій поведінки в конфліктних ситуаціях, примирення їх на собі.

За допомогою крейди тренер малює на підлозі «вузький місток».

Інструкція: «Уявіть собі, що цей вузький місток пролягає високо в горах через глибоку прірву. Ви стоїте на одному кінці містка, а на іншому стоїть ваш партнер. Ви починаєте йти на зустріч одне одному і ваше головне завдання розминутися на містку так, щоб ніхто не впав у прірву». Коли всі учасники побувають у парі один з одним, вправа закінчується. Наприкінці проводиться обговорення. Учасники заняття відповідають на запитання: з якими труднощами вони зіткнулися під час виконання вправи.

Вправа «Свічка»

Мета: встановлення довірливих стосунків.

Учасники об'єднуються у три групи та утворюють три щільних кола. Кожна група обирає одного учасника, який стає у центр кола, заплющує очі та складає руки на грудях. Учасники, які утворили коло, починають повільно штовхати того, хто стоїть у центрі, але не даючи йому впасти. У центрі кола повинен побувати кожний учасник. По закінченню вправи учасники обговорюють свої враження.

Виконання ритуалу прощання.

ЗАНЯТТЯ 3

Мета:

1. Вивільнення емоцій.
2. Програвання проблемної ситуації, пошук рішення.
3. Усвідомлення шляхів вивільнення появи відхилень у поведінці, зняття емоційного та фізичного напруження.
4. Створення позитивного настрою.

Привітання.

Нагадування правил групи.

Саморефлексія емоційного стану.

Вправа «Конфліктний стілець».

Мета: вивільнення емоцій, програвання проблемної ситуації та пошук рішення.

На середину кімнати ставиться стілець. Він виконує роль актуальної проблеми в житті кожного учасника. Учасникам по черзі пропонується підійти до цього стільця і вчинити з ним так, як вони завжди роблять в подібній ситуації (накричати на стілець, вдарити його, перевернути, сісти верхи, викинути за межі кола і т.д.).

Інформаційне повідомлення.

Повідомлення на тему: «Девіантна та делінквентна поведінка підлітків та їх наслідки».

Вправа «Малюнок відхилення норм поведінки».

Мета: усвідомлення шляхів відхилення норм поведінки від загально прийнятих моральних і правових форм.

Кожний учасник отримує аркуш паперу та кольорові олівці для малюнка.

Вправа «Вогонь-лід»

Мета: зняття емоційного та фізичного напруження, створення позитивного настрою. Вправа включає в себе поступове напруження та розслаблення всього тіла. Учасники виконують вправу, стоячи у колі. За командою тренера «вогонь» учасники починають інтенсивні рухи тілом. Плавність та швидкість рухів обирається кожним учасником самостійно. За командою «лід» учасники застигають у позі, у якій застала їх команда, напружуючи все тіло якомога сильніше. Гра триває 5-10 хвилин. По закінченню вправи учасники обговорюють свій досвід.

Виконання ритуалу прощання.

ЗАНЯТТЯ 4

Мета:

1. Усвідомлення учасниками важливості невербальних способів спілкування.
2. Формування навичок адекватної оцінки інших, відкриття внутрішніх проблем для подальшої роботи з ними,
3. Вивільнення негативних емоцій.

Привітання.

Пригадування правил групи.

Рефлексія емоційного стану.

Вправа «Зображення емоцій».

Мета: вміння розрізняти сигнали тіла та подавати їх у невербальному вигляді, оцінка внутрішніх станів.

Учасники прислухаються до того, що відчуває їх тіло та по колу демонструють це відчуття за допомогою невербальних засобів. Під час обговорення учасники роблять акцент на тому, чому, на їхню думку, тіло відчуває себе добре чи погано.

Вправа «Зворотній зв'язок»

Мета: отримання інформації про себе від оточуючих, можливість подивитись на себе збоку. Формування навички адекватно оцінювати інших, поглибити зв'язок між учасниками.

Один з учасників сідає в центр кола та задає питання всім по черзі «Які ти помічаєш труднощі у спілкуванні зі мною?», «Чи є появи відхилень у моїй поведінці і чому?». Відповіді вислуховуються мовчки без коментарів та заперечень. У центрі кола можуть побувати всі бажаючі.

Вправа «Камінець у черевіку»

Мета: відкриття внутрішніх проблем для подальшої роботи з ними, вивільнення негативних емоцій.

Інструкція: Сядьте, будь ласка, в одне загальне коло. Можете розповісти мені, що відбувається, коли у ваш черевик потрапляє камінчик? Можливо, цей камінець не сильно заважає, і ви залишаєте все як є. Може, навіть

траплятись і так, що ви забуваєте про неприємний камінчик і лягаєте спати, а вранці надягаєте черевик, забувши витягнути з нього камінчик. Але через деякий час ви помічаєте, що нозі стає боляче. Зрештою, цей маленький камінчик сприймається вже як уламок цілої скелі. Тоді ви знімаєте взуття і витрушуєте його звідти. Однак на нозі вже може бути ранка, і маленька проблема стає великою проблемою. Коли ми сердимось, буваємо чимось стурбовані або схвильовані, то спочатку це сприймається як маленький камінчик в черевіку. Якщо ми вчасно подбаємо про те, щоб витягнути його звідти, то нога залишається цілою і неушкодженою, якщо ж ні, то можуть виникнути проблеми, і чималі. Тому завжди корисно говорити про свої проблеми одразу. Якщо ви скажете нам: «У мене камінчик у черевіку», то всі ми будемо знати, що вам щось заважає і зможемо поговорити про це. Я хочу, щоб ви зараз гарненько подумали, чи немає зараз чогось такого, що заважало б вам. Скажіть тоді: «У мене немає камінчика в черевіку», або: «У мене є камінчик в черевіку». Розкажіть нам, що ще вас пригнічує.

Вправа «Зняти м'язовий зажим»

Мета: контроль неприємних почуттів, зняття емоційного напруження.

Учасники групи сидять на стільцях. За вказівкою ведучого всі міняють зручну позу на незручну. Наприклад, притискають підборіддя до ключиці; торкаються пальцями руки задньої ніжки стільця; дістають олівець, який лежить на підлозі далеко від стільця і т.д. При цьому має виникнути напруження чи зажим у певних м'язах. Учасники повинні застигнути у цій позі на декілька секунд та чітко виділити місце зажиму, сконцентрувати на ньому свою увагу. Після цього зняти зажим вольовим зусиллям. Під час обговорення тренер задає наступні запитання:

- У кого виникли труднощі під час зняття зажимів?
- Як ви перебороли ці труднощі?

Кожний учасник по черзі розповідає про свій досвід групі.

Виконання ритуалу прощання.

ЗАНЯТТЯ 5

Мета:

1. Налаштування на співпрацю.
2. Вивільнення негативних емоцій.
3. Оцінка внутрішнього стану учасників.

Привітання.

Саморефлексія особистого самопочуття.

Вправа «Випустити пару».

Мета: налаштування на співпрацю, вивільнення негативних почуттів.

Кожен з учасників може сказати іншим, що йому заважає або на що він сердиться, звертаючись при цьому до конкретної людини. Людина, до якої звертаються не виправдовується, а мовчки вислуховує все, що їй хочуть сказати.

Вправа «Створи особистісну шкалу прогулів»

Мета: оцінка внутрішнього стану учасників, налаштування на роботу над собою.

Кожний учасник отримує декілька аркушів паперу і кольорові фломастери. За їх допомогою він повинен намалювати причини які заставляють прогулювати заняття або спілкування антисоціальними компаніями.

Вправа «Нарубати дрова»

Мета: звільнення від негативних емоцій, зняття напруги і зменшення рівня тривоги.

Учасники стають таким чином, щоб навколо було багато місця та уявляють, що їм треба зарубати дрова з декількох великих брусків. Вони показують якого розміру цей брусок, ставлять його на пень, піднімають сокиру високо над головою. Кожний раз, коли сокира з силою опускається, учасники можуть вигукувати голосне «Ха!». Потім ставиться наступний брусок та рубиться знову. Через дві хвилини кожний учасник розказує скільки брусків він зарубав.

Вправа «Особистісна шкала ЗСЖ»

Мета: оцінка внутрішнього стану учасників, налаштування на роботу над собою.

Кожний учасник отримує декілька аркушів паперу і кольорові фломастери. За їх допомогою він повинен намалювати власну шкалу здорового способу життя.

Виконання ритуалу прощання.

ЗАНЯТТЯ 6

Мета:

1. Налаштування учасників на позитивну атмосферу роботи в групі.
2. Зняття тривожності та скутості.
3. Формування навичок адекватної реакції на гармонізацію та оптимізацію розвитку учня.

Привітання.

Саморефлексія почуттів.

Інформаційне повідомлення.

Повідомлення: «Можливі реакції на девіантну та деліквентну поведінку».

Вправа «Паперовий бум»

Мета: налаштувати учасників на позитивну атмосферу роботи в групі, зняття тривожності та скутості.

Всі учасники отримують завдання наробити якомога більше паперових кульок різного розміру, після чого об'єднуються у 2 команди і розташовуються в різних кутах кімнати. За сигналом ведучого команди починають «обстріл суперника» зробленими паперовими кульками. Вправа дозволяє зняти емоційну напругу.

Вправа «Сміх»

Мета: формування навичок адекватної реакції на поведінку.

Всі учасники діляться на пари. Один з пари виконує роль «хулігана» і може виявляти її різними способами, інший повинен за допомогою жартів зупинити опонента. Вправа триває стільки часу поки «хуліган» не посміхнеться. Після чого учасники міняються ролями.

Вправа «Веселий фотограф»

Мета: створення позитивного настрою, формування навички взаємостосунків у антисоціальних ситуаціях.

Один учасник грає роль фотографа до якого завітала група напружених і незадоволених людей. Його завдання зробити таку фотографію на якій всі до одного посміхалися б.

Виконання ритуалу прощання.

ЗАНЯТТЯ 7

Мета:

1. Згуртування групи.
2. Відпрацювання конструктивних засобів керування власною поведінкою.
3. Усвідомлення себе з позиції лідера та формування навичок співпраці, вироблення терплячості до недоліків інших.

Привітання учасників.

Оголошення теми і мети.

Вправа «Плутанина»

Мета: налаштування на співпрацю, згуртування групи.

Учасники стають у коло, одночасно беруться за руки і роблять це так, щоб у кожній руці кожної людини виявилася чиясь одна рука. Після того, як тренер переконається, що всі руки з'єднанні попарно, він пропонує учасникам групи «розплутатися», не згорнувши рук. Під час виконання вправи досить часто виникає ідея неможливості вирішення поставленого завдання. У цьому випадку тренер повинен спокійно сказати: «Це завдання можна вирішити, розплутатися можна завжди».

Інформаційне повідомлення.

Повідомлення: «Альтернатива порушенню існує».

Вправа «Безмовний крик»

Мета: відпрацювання конструктивних засобів керування з відхиленнями у поведінці.

Інструкція: Закрий очі і тричі глибоко і сильно видихни. Уяви собі, що ти йдеш у тихе і приємне місце, де ніхто тобі не завадить. Згадай про того хто залучає тебе до антисоціальних вчинків (курива та алкоголю, прогулювання занять, порушень дисципліни). Уяви собі, що ця людина може підвести тебе до біди. Це діє тобі на нерви. Уяви собі, що ця людина ще сильніше дратує тебе. Хай твоє роздратування посилюється. Визнач сам, коли роздратування стане досить сильним. Та людина теж повинна зрозуміти, що більше

залучати тебе вже не можна. Для цього ти можеш закричати з усіх твоїх сил, але так, щоб цього ніхто не почув. Тобто, кричати треба про себе. Може бути, що ти захочеш заволати: «Досить! Перестань! Зникни!» Відкрий рот і закричи про себе так голосно, як тільки зможеш. У твоєму потаємному місці ти один, там ніхто не може почути тебе. Закричи ще раз, і цього разу кричи ще голосніше! А тепер знову згадай про людину, яка ускладнює тобі життя. Придумай в своїй уяві, як ти зможеш зробити так, щоб вона більше тебе не мучила. Відкрий очі і розкажи нам про те, що ти пережив.

Вправа «Король»

Мета: усвідомлення себе з позиції лідера, формування навичок співпраці, вироблення терплячості до недоліків інших.

Тренер пропонує всім учасникам по черзі стати королем на 5 хвилин. Всі інші стають слугами і повинні робити все, що наказує король. Природно, король не має права віддавати такі накази, які можуть образити його або образити інших, але він може дозволити собі багато чого. Він може наказати, наприклад, щоб його носили на руках, щоб йому кланялися, щоб подавали йому пити, щоб слуги були у нього «на посилках» і так далі.

Виконання ритуалу прощання.

ЗАНЯТТЯ 8

Мета:

1. Створення позитивної атмосфери в групі.
2. Зняття емоційного та фізичного напруження.
3. Визначення причин порушення норм поведінки.
4. Формування вміння знаходити позитивних поведінкових реакцій і переживань.
5. Програвання ролей та навчання різних стратегій поведінки в конфліктних ситуаціях, надання можливості побачити конфліктні ситуації з різних сторін.
6. Формування вміння зображати інформацію в символах, працювати в групі, надання можливості кожному проявити себе.

Привітання учасників.

Оголошення теми і мети.

Пригадування правил групи.

Саморефлексія емоційного стану.

Вправа «Хто починає»

Мета: створення позитивної атмосфери в групі, зняття напруги.

Всі учасники стають по колу. Інструкція: «Нехай хтось з вас вийде за двері. Ми (ті, хто залишиться) виберемо одну людину, яка буде ініціатором руху. Вона буде виконувати будь-які рухи, час від часу змінюючи їх, а ми всі будемо їх повторювати. Учасник, який перебував за дверима, повернеться до кімнати, встане в центр кола і, уважно спостерігаючи за нами, постарается зрозуміти, хто ж є ініціатором руху». Коли один з учасників вийде за двері, група вирішує, хто буде ініціатором руху. У ролях ініціатора руху і того, хто намагається його виявити, можуть виступити кілька людей.

Вправа «Любов - злість»

Мета: визначення причин порушення поведінки, формування вміння знаходити позитивні якості, проговорення та вивільнення від негативних поведінкових проявів.

Інструкція: Сядьте, будь ласка, в одне загальне коло і закрийте очі. Уяви собі, що зараз ти розмовляєш з ким-небудь, хто провокує тебе на антисоціальні дії. Скажи цій людині, за що ти на неї розсердився. Поговори з цією людиною про себе, так, щоб ніхто не міг тебе почути. Скажи дуже чітко і точно, на що саме ти розсердився. А тепер скажи людині, з якою ти розмовляв, що тобі в ній подобається. Скажи про це теж як можна конкретніше. А тепер подумай трохи про те, хто в групі тебе іноді злить. Уяви, що ти підходиш до цієї людини і чітко і конкретно кажеш їй, чому саме вона тебе вивела із себе. Тепер подумки підійди до цієї людини знову і скажи їй, що тобі подобається в ній. Тепер ти можеш знову відкрити очі і подивитися на коло. А зараз ми можемо обговорити, що кожен з вас пережив у своїй уяві.

Завдяки змістовно точному називанню причин свого незадоволення чи образи учасники можуть помітити, що відкидають не всю людину, а лише певний спосіб її поведінки. Коли незадоволення точно сфокусоване, людина не підпадає настільки сильно під його вплив.

Вправа «Соціальні маски»

Мета: програвання ролей та навчання різних стратегій поведінки в конфліктних ситуаціях надання можливості побачити конфліктні ситуації з різних сторін.

Кожний учасник отримує карточку з назвою соціальної маски (керівник, гуманіст, хуліган, провокатор і т.д.). Протягом 2-3 хвилин від повинен зіграти перед іншими учасниками цей образ, а всі решта повинні його вгадати.

Вправа «Піктограми»

Мета: формування вміння зображати інформацію в символах, працювати в групі, надання можливості кожному проявити себе.

Інструкція: Піктограма – це ємне графічне зображення предметів, всякого роду інформації. Ви всі бачили приклади піктограм, наприклад, на дорожніх знаках. Якщо на знакові хрест-навхрест намальовані вилка і ложка – це, звичайно, їдальня або кафе. Червоний хрест – це лікарня або медичний пункт. Давайте пригадаємо, з якими піктограмами ми ще стикаємося в житті? Після того як учасники згадали, які піктограми вони бачили, починається сама вправа. Вона проходить в кілька етапів:

Учасникам пропонується продумати, а потім намалювати такі піктограми: «Веселе свято», «Глуха бабуся», «Дрібний дощик», «Щастя». Після закінчення роботи влаштовується виставка піктограм, а потім проводиться коротке обговорення на тему: «Чому піктограми одного і того ж змісту можуть бути намальовані по-різному?».

Далі група ділиться на дві команди. Командам пропонується самим придумати зміст піктограм і намалювати їх. Малюнок повинно бути стільки

ж, скільки людей в команді. Одна з команд по черзі представляє свої малюнки, а інша повинна вгадати, який зміст приховано за ними. Перемагає та команда, яка вгадувала краще і більш докладно могла пояснити хід своїх міркувань.

Вправа «Компот»

Мета: зняття емоційного та фізичного напруження, створення позитивної атмосфери в групі.

Учасники сидять у колі, ведучий стоїть, так як у нього немає стільця. Ведучий звертається до учасників з проханням: «Нехай зараз встануть і поміняються місцями ті, хто любить морозиво». Коли учасники встали - ведучий швидко займає місце одного з них. Той, хто залишився без місця, стає ведучим. Умови: 1. При обміні місцями гравцям не можна займати стільці сусідів справа і зліва. 2. Важливо стежити за тим, щоб нові ведучі повністю проговорювали формулювання прохання. (Гра повторюється 3-5 разів.)

Виконання ритуалу прощання.

ЗАНЯТТЯ 9

Мета:

1. Налаштування на роботу, зняття тривоги.
2. Розвиток взаєморозуміння.
3. Програвання конфліктних ситуацій, пошук конструктивного виходу з них.
4. Знаходження спільної мови, створення позитивного настрою.

Привітання.

Оголошення теми і мети.

Пригадування правил групи.

Саморефлексія емоційного стану.

Вправа «Дзеркало»

Мета: зняття тривоги, налаштування на роботу, розвиток взаєморозуміння.

Партнери стають обличчям один до одного. Один з них робить будь-які дії, наприклад причісується, а інший дзеркально повторює їх. А потім навпаки.

Вправа «Килим світла»

Мета: програвання конфліктних ситуацій, пошук конструктивного виходу з них, відмова від антисоціальної поведінки.

Матеріали: шматок не дуже товстого пледа розміром 90 на 150 сантиметрів або м'який килимок такого ж розміру.

Інструкція: Сядьте в коло всі разом. Чи можете ви сказати, про що ви іноді сперечаєтесь один з одним? Що ви ділите зі своїми братами або сестрами? Про що ви сперечаєтесь тут, в групі? Як ви почуваетесь після такого спору? Що може статися, якщо в суперечці стикаються різні думки?

Я принесла для всіх нас невеликий шматок тканини, який стане нашим «килимом світла». Як тільки виникне суперечка, «противники» можуть сісти

на нього і поговорити один з одним так, щоб знайти шлях світлого вирішення своєї проблеми.

Давайте подивимося, що з цього вийде. (Покладіть плед у центр кола, а на нього – гарну книжку з картинками або будь-який інший цікавий предмет.) Уявіть собі, що Вадим і Олег хочуть отримати її, але вона одна, а їх двоє. Вони обидва сядуть на «килим світла», а я сяду поруч, щоб допомогти їм, коли вони захочуть обговорити і вирішити цю проблему. Ніхто з них не має права просто взяти цю річ. У кого є пропозиція, завдяки якій можна було б вирішити цю проблему? Кожного разу, коли розгориться суперечка, учасники зможуть використовувати його для вирішення цієї проблеми, обговоривши її. Це прекрасний символ відмови від антисоціальної поведінки.

Вправа «Обзивалки»

Мета: налаштування на співпрацю, знаходження спільної мови.

Учасники гри передають по колу м'яч, при цьому називають одного одного різними необразливими словами. Це можуть бути назви дерев, фруктів, грибів, риб, квітів ... Кожне звернення обов'язково має починатися зі слів «А ти ...». Наприклад: «А ти - морквина!». У заключному колі учасники обов'язково говорять своєму сусідові що-небудь приємне, наприклад: «А ти – мій справжній друг!». Гра корисна якщо проводити її у швидкому темпі.

Вправа «Комплімент»

Мета: створення позитивного настрою.

Кожен учасник повинен сказати своєму сусідові що-небудь приємне. Обов'язкові умови «Комплімент»: 1. Звернення на ім'я. 2. Сказане має бути приємним не для того, хто говорить, а для того, хто слухає.

Виконання ритуалу прощання.

ЗАНЯТТЯ 10

Мета:

1. Активізація знань по пошуку виходу з проблемних ситуацій.
2. Підвищення самооцінки, самопрезентація, створення позитивного настрою.

Привітання учасників.

Оголошення теми і мети.

Інформаційне повідомлення.

Повідомлення: «Керування власними емоціями».

Вправа «Вихід Є!»

Мета: активізація знань по пошуку виходу з проблемних ситуацій.

Всі учасники об'єднуються у 2 команди, кожна має створити плакат, на якому схематично зобразить існуючі шляхи виходу з проблемних ситуацій. При обговоренні варто звернути увагу на ті шляхи, які не згадувалися та на ті, які зустрічалися часто. Тренер акцентує увагу на ефективності представлених способів. Після обговорення хтось з учасників робить загальний підсумок та на дошці виписує весь перелік шляхів виходу з конфлікту.

Вправа «Самопохвала»

Мета: підвищення самооцінки, самопрезентація, створення позитивного настрою.

Учасникам пропонується стати на яке-небудь піднесення, наприклад, на стілець, і похвалити себе за те, що виконував такі важкі завдання.

Виконання ритуалу прощання.

ЗАНЯТТЯ 11

Мета:

1. Налаштування на роботу.
2. Формування групової взаємодії.
3. Підбиття підсумків, отримання від учасників тренінгу інформації про результативність занять.

3. Зняття тривоги, напруги, скутості.

4. Формування колективної взаємодії. Отримання зворотнього зв'язку від учасників тренінгу, рефлексія.

Привітання учасників

Оголошення теми і мети.

Вправа «Скульптура»

Мета: налаштування на роботу, формування групової взаємодії.

Учасникам пропонується об'єднатися у малі групи та створити скульптуру їхньої групи. На виконання завдання дається 10 хвилин. Під час обговорення тренер робить акцент на відчуттях учасників.

Вправа «Повернення до дерева очікувань»

Мета: підбиття підсумків, отримання від учасників тренінгу інформації про результативність занять.

Учасники повертаються до дерева очікувань, кожний бере свій листочок та оцінює наскільки виправдалися його очікування після закінчення тренінгової роботи. Після чого відбувається загальне обговорення.

Вправа «Шари»

Мета: зняття тривоги, напруги, скутості, формування колективної взаємодії.

Кожний учасник уявляє собі, що знаходиться у центрі уявного шару. Центр шару – сам учасник, границі – руки, витягнуті у боки. Завдання – пересуватися по приміщенню, намагаючись не зачіпати інші «шари».

Вправа «Одне слово»

Мета: отримання зворотнього зв'язку від учасників тренінгу, рефлексія.

Учасникам групи пропонується одним словом висловити свої враження від всього тренінгу.

Виконання ритуалу прощання.

ЗАНЯТТЯ 12

Мета:

1. Активізація отриманої інформації.
2. Співпраця в групі.

3. Зняття емоційного напруження.
4. Створення позитивної атмосфери, рефлексія.

Привітання.

Саморефлексія емоційного стану.

Оголошення теми і мети заняття.

Обговорення вражень від тренінгу, зворотній зв'язок тренеру.

Вправа «Я хочу сказати своєму колезі»

Мета: активізація отриманої інформації, співпраця в групі.

Тренер пропонує всім учасникам об'єднатися у 3 групи. Кожна група повинна скласти текст 5-ти хвилинної доповіді на одну із запропонованих тем. На роботу дається 20 хвилин. Після чого кожна група обирає того учасника, який буде робити саму доповідь. Теми доповіді:

- В чому полягає девіантна та делінквентна поведінка та як її диференціювати.

- Що означає антисоціальна поведінка.

- Як наблизитися до ефективної поведінки в конфлікті.

Тренер зосереджує увагу учасників на тому, що вони повинні засновувати свою доповідь на тих знаннях, які були набуті протягом всього тренінгу. Кожний виступ супроводжується словами подяки тренера та оплесками всіх учасників.

Вправа «Груповий звук»

Мета: зняття емоційного напруження.

Всі учасники сидять у колі. По черзі кожний учасник вимовляє (виспіває, викрикує, шепоче...) будь-який звук, який виражав би його сутність. На наступному етапі всі учасники мають відтворити свої звуки одночасно та втримувати цей «груповий звук» стільки скільки потрібно. Під час обговорення вправи учасники роблять акцент на своїх відчуттях.

Вправа «Подарунок»

Мета: створення позитивної атмосфери, рефлексія.

Необхідні матеріали: учасники мають принести з дому будь - які речі, які здаються їм привабливими та які можна використовувати як матеріал для створення якоїсь речі. Тренер просить учасників подумати, який подарунок вони зробили б собі. Важливо придумати той подарунок, який дійсно потрібен. На обмірковування дається 5 хвилин. Після цього кожний повинен зробити для себе цей подарунок з принесених матеріалів. Якщо матеріалів не вистачає, можна позичити щось у інших учасників. Ведучий має нагадати, що подарунки робляться для себе, тому у кінцевому результаті вони мають викликати лише позитивні емоції.

Виконання ритуалу прощання.

Вправа «Мюнхаузен»

Мета: відпрацювання навичок подолання труднощів.

Один з важливих ресурсів подолання життєвих труднощів – це успішний досвід такого подолання. «Закон накопичення досвіду» діє і тоді, коли мова йде про життєві труднощі та кризи. Чим успішніше дитина справлялася з ними в минулому, тим краще це у неї вийде в майбутньому. Досвід подолання труднощів є у кожної людини. Згадати його, отримати доступ до цього особистісного ресурсу допоможе вправа, девіз якої – «Була б проблема, а рішення знайдеться!»

Інструкція. Чи вдавалося тобі коли-небудь зробити щось, що було для тебе дуже складним? Завдання було непростим, але ти все ж впорався з ним! Можливо, інші не звернули уваги на те, що ти зробив щось дуже важливе для себе, але сам ти був задоволений, що зміг подолати себе і впоратися з такою складною проблемою. Згадай пару таких випадків з твого особистого досвіду і опиши їх.

Питання для обговорення

1. Коли у тебе що-небудь добре виходить, кому ти розповіси про це?
2. За якими ознаками навколишні можуть помітити, що ти пишаєшся собою?
3. Що тобі треба, щоб зробити те, про що ти розповів?
4. Коли тобі потрібно зробити щось дуже складне, скільки спроб ти вживаєш?
5. У яких випадках ти буваєш готовий зробити і все кинути?

Вправа «Тільки без рук!»

Мета: розвиток конструктивних навичок спілкування.

Інструкція. Іноді ми намагаємося довести свою правоту будь-що-будь. У такий суперечці може не бути нічого поганого, але вона може перетворитися на справжню відкриту боротьбу. Згадай той випадок, коли твоя суперечка з ким-небудь закінчувалася справжньою бійкою. Можливо, ти був настільки збуджений, що готовий був сам почати бійку, а може бути, інший сперечальник був готовий накинутися на тебе. А можливо, ви обоє готові були битися, але щось дозволило вам уникнути цього. Опиши, що відбувалося тоді, і як ти себе при цьому відчував. Дай цій історії яку-небудь назву.

Питання для обговорення

1. Чи бувають випадки, коли ти змушений битися?
2. Бійка - це хороший спосіб вирішити суперечку?
3. Що ти може зробити, щоб суперечка не перетворилася на бійку?

4. Що ти робиш, коли хто-небудь ображає тебе словами?
5. У чому відмінність між суперечкою та бійкою?

Вправа «Стоп. Подумай. Дій»

Мета: формування відповідального ставлення до небезпечної поведінки.

Соціальний педагог пропонує ситуацію, в якій присутня реальна небезпека, пов'язана з алкоголем. Після ознайомлення з ситуацією, підліток бере картку «Стоп!». На ній розкриваються почуття, переживання, бажання, які можуть виникнути в цій ситуації. Підліток обговорює, чи сходяться ці переживання з його особистими, потім береться друга картка «Подумай!». На ній записані три можливі реакції. Підліток повинен визначити, чи підходять ці реакції до запропонованої ситуації, і при бажанні дописати свої. На останній картці написано слово «Дій!». На листку паперу підліток повинен викласти своє рішення проблеми.

Вправа «Особлива людина»

Мета: розвиток здатності приймати іншу точку зору.

Інструкція. Згадай якщо б з'явився хтось, хто грає важливу роль в твоєму житті. Це може бути людина, яку ти любиш, або людина, з яким у тебе є проблеми. А тепер уяви собі, що ця людина буде розповідати про себе. Нехай вона опише, що думає або відчуває. Запиши те, що вона говорить, від першої особи, наприклад: «Мене звать ... Я дуже люблю ... Мені подобається ...» (5-10 хвилин). А тепер ти можеш записати те, що ти сам хотів би сказати цій людині. Можливо, ти захочеш сказати їй, що тобі в неї подобається; можливо, скажеш якесь своє побажання. Можливо, тобі захочеться попросити її, щоб вона щось робила по-іншому (5 хвилин).

Питання для обговорення

1. Якого особливу для себе людину ти обрав?
2. Чи було важко уявити те, що інша людина говорить про саму себе?
3. Чи хочеш ти чогось від цієї людини?
4. Як тобі здається, чи не хоче вона чогось від тебе?

Вправа «Грамота»

Мета: підвищення самооцінки дитини.

Інструкція. Соціальний педагог роздає кожному учаснику аркуш паперу А-4 і пропонує написати похвальну грамоту собі, вказати, за що він її отримує. Кожен учасник зачитує свої напрацювання.

Питання для обговорення

1. Чи важко було писати грамоту собі?
2. Якщо так, то чому?
3. Чи всі заслуговують на таку грамоту?

*Зразок***Інструкція з охорони праці соціального педагога**
(членів комісії з педагогічних працівників) при відвідуванні сім'ї*1. Загальні положення*

1.1. Інструкція з охорони праці встановлює вимоги щодо безпеки діяльності соціального педагога (членів комісії) поза навчальним закладом при відвідування сім'ї учня вдома.

1.2. Інструкція встановлює порядок безпечного ведення робіт соціальним педагогом (членів комісії) у приміщеннях, поза території закладу освіти та інших місцях, де соціальний педагог виконує доручену йому роботу керівником закладу освіти (начальником управління освіти).

1.3. Інструкція з безпеки діяльності є обов'язковою для виконання адміністрацією вимог із питань охорони праці відповідно до Закону України «Про охорону праці» і Кодексу законів про працю України.

1.4. Відповідальність за розробку і контроль за виконанням адміністрацією інструкції з безпеки діяльності покладається на відповідального з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності закладу освіти.

1.5. Члени комісії, на чолі із соціальним педагогом навчального закладу (у кількості не менше 3-х осіб), здійснюють первинні та контрольні обстеження умов життя і виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (двічі на рік); дітей, батьки яких не забезпечують їм належного виховання; дітей, які зазнають в сім'ї насильство; дітей, що мають пропуски занять без поважної причини з метою надання їм необхідної допомоги.

1.6. Членами комісії можуть бути: соціальний педагог, практичний психолог, заступник директора з виховної роботи, класний керівник учня, сім'ю якого потрібно відвідати, громадський інспектор навчального закладу, член батьківського комітету тощо.

1.7. Соціальний педагог (члени комісії) повинен знати правила дорожнього руху, пожежної безпеки і вміти користуватися первинними засобами пожежегасіння (вогнегасниками).

1.8. Соціальний педагог (члени комісії) повинен мати навички надання першої (долікарської) допомоги.

2. Вимоги до безпеки праці перед початком відвідування сім'ї

2.1. Обрати безпечний маршрут до місця, де проживає сім'я учня.

2.2. Планувати відвідування сім'ї учня не пізніше 20.00 за київським часом.

2.3. У разі, якщо за попередньою інформацією сім'я, яку потрібно відвідати є асоціальною – до складу комісії запрошуються представники правоохоронних органів.

2.4. Зателефонувати та попередити батьків (опікунів) про причину, дату і час відвідування сім'ї вдома.

2.5. У разі, якщо є інформація про те, що в сім'ї здійснюється насильство – попереджувати сім'ю про візит не потрібно.

2.6. Підготувати бланк акту обстеження житлово-побутових умов проживання (бланк акту відвідування сім'ї учня).

3. Вимоги до безпеки під час роботи

3.1. Виконувати роботу згідно зі своїми функціональними обов'язками.

3.2. Перш ніж зайти до квартири переконатися, що той, хто відчинив двері – не перебуває у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння. В іншому випадку – не входити до квартири та не вступати у переговори з такою особою.

3.3. Повідомити про мету вашого відвідування.

3.4. Потрапляючи до помешкання – не роззуватися і не вживати запропоновану вам їжу та напої.

3.5. Мати при собі документ, що засвідчує вашу особу.

3.6. Ознайомитися з умовами проживання дитини згідно до вимог самого акту обстеження житлово-побутових умов проживання сім'ї.

3.7. Проявляти високий такт в розмові з батьками (опікунами) та підкреслювати зацікавленість долею свого учня.

3.8. У випадку, якщо не вдалося потрапити до помешкання сім'ї учня за адресою проживання, а сусіди по будинку нічого не знають про місце знаходження сім'ї, слід звернутися в службу у справах дітей (за місцем проживання учня) для встановлення знаходження учня і його батьків.

3.9. У разі, якщо двері не відчинили – потрібно звернутися до сусідів і отримати будь-яку інформацію щодо сім'ї учня та викласти про цей факт у акті відвідування сім'ї.

4. Вимоги до безпеки після закінчення роботи

4.1. Перевірити наявність заповненого бланку акту житлово-побутових умов проживання сім'ї учня (бланку акту відвідування сім'ї).

4.2. Про виявлені факти невиконання належним чином батьками (опікунами) своїх батьківських обов'язків повідомити керівника закладу освіти (начальника управління освіти) та службам, до компетенцій яких входить робота з такими сім'ями, облік та їх супровід.

5. Вимоги до безпеки в аварійних та небезпечних ситуаціях

5.1. Соціальний педагог (члени комісії з педагогічних працівників) повинен:

при виявленні небезпечної ситуації (пожежа, землетрус, радіаційна небезпека, неполадки в електрогосподарстві тощо) для його життя та життя педагогічних працівників заспокоїтись і заспокоїти оточуючих. Оцінити важкість аварійної ситуації.

5.1. Не усувати самостійно несправностей електромережі та електрообладнання.

5.2. При виявленні пожежі негайно викликати пожежну частину за телефоном 101.

5.3. У разі перешкоджання соціальному педагогу (членам комісії) вільного переміщення по квартирі і неможливості отримати всю необхідну

інформацію для заповнення акту не потрібно наполягати на цьому – зазначте про цей факт в самому акті.

5.4. При спробі нападу на соціального педагога (членів комісії) – необхідно негайно покинути приміщення, зателефонувати до міліції за телефоном 102, засвідчити у акті відвідування сім'ї учня цей факт.

5.4. При появі сторонньої особи у квартирі на момент відвідування сім'ї соціальним педагогом (членами комісії) за місцем проживання, яка застосовує протиправні дії щодо безпеки життєдіяльності мешканців або оточуючих, викликати міліцію за телефоном 102.

5.5. У випадку травмування дітей або працівників закладу освіти під час відвідування сім'ї учня вдома необхідно викликати швидку допомогу (103) або за необхідності надати першу долікарську допомогу, письмово повідомити начальника районного управління освіти, створити комісію з розслідування нещасного випадку, видати акт за формою Н-Н, Н-1 (Н-5), НТ (Н-5), наказ за підсумками розслідування, повідомлення про наслідки нещасного випадку.

Розробив:

Погоджено:

_____
_____

Зразок

Картка соціально-педагогічного супроводу сім'ї, яка опинилася у СЖО
(учня (ці) _____ класу _____)

(П.І.Б.) _____

_____ р.н.,

що мешкає за адресою _____

Дом. телефон _____

П.І.Б. мати _____

Місце роботи _____

Тел. _____

П.І.Б. батька _____

Місце роботи _____

Тел. _____

Склад сім'ї _____

Проблеми сім'ї _____

Ознаки негативного впливу сім'ї (алкоголь, наркотики, аморальний спосіб життя, інше (вказати) _____)

Взаємостосунки між членами сім'ї: дружелюбні, теплі, відчужені, конфліктні, жорсткий контроль, висока самостійність дитини

Сім'я перебуває на обліку в _____

Висновок акту обстеження житлово-побутових умов проживання (окрема чи спільна кімната, місце для одягу, сну, підготовки уроків, наявність книг, іграшок, _____ санітарний _____ стані тощо) _____

Стан здоров'я членів сім'ї _____

Коди складної життєвої ситуації

01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12	13
інвалідність батьків або дітей	вимушена міграція	наркотична або алкогольна залежність одного з членів сім'ї	перебування одного з членів сім'ї у місцях позбавлення волі	важковихованість дитини, девіантність	насилство в сім'ї	безпритульність	сирітство	складні стосунки в сім'ї, психологічний розлад	відсутність житла або роботи	бездоглядність	виникнення ризику для здоров'я та життя (зокрема проживання на екологічно забруднених територіях, в районі епідемії, антисанітарних умовах тощо)	і н е

Проведена робота

№	Дата	Зміст	Примітка

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абетка соціального педагога / уклад.: В. В. Волканова. – Х. : Основа, 2011. – 235с.
2. Айви А. Психологическое консультирование и психотерапия. Методы, теории и техники : практ. руководство / А. Айви, М. Айви, Л. Саймэк-Даунинг. – М. : [б. и.], 2000. – 487 с.
3. Батьківські збори [Електронний ресурс] // Інтернет-газета Віньковецького РМК «Методичні діалоги». – Режим доступу: http://metoddialogu.blogspot.ru/2015/11/blog-post_78.html.
4. Батьківські збори – це творча лабораторія [Електронний ресурс] // модератор: А. І. Тюпа ; Форум МОІППО. – Режим доступу: <http://forum.moippo.mk.ua/viewtopic.php?p=11957>.
5. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : навч. посіб. [для студ. виш. навч. закл.] / Безпалько О. В. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 208 с.
6. ВІЛ/СНІД та їх небезпека [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mybiblioteka.su/tom2/9-8868.html>.
7. Воленчук Т. В. Консультація у роботі соціального педагога [Електронний ресурс] / Воленчук Т. В. – Новоград-Волинський, 2011. – 83 с. – Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/1862895>.
8. Гайдидей Ю. 10 ідей по благоустрою рабочего места [Електронний ресурс] / Гайдидей Ю. – Режим доступа: <http://www.matrony.ru/10-idey-po-blagoustroystvu-rabochego-mes>.
9. Діагностичний інструментарій [Електронний ресурс] / Соціальний педагог в освіті. – Режим доступу: <https://sites.google.com/site/socialnijpedagogvosviti/diagnosticnij-instrumentarij>.
10. Доброзичливість і щирість у взаєминах між людьми [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://ukped.com/vihovni-zahodi/7051-dobrozychlyvist-i-shchyryst-u-vzayemynakh-mizh-lyudmy-urok-14.html>.
11. Дуткевич Т. В. Практична психологія: вступ у спеціальність / Т. В. Дуткевич, О. В. Савицька. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 255 с.
12. Експертиза [Електронний ресурс] / Соціальний педагог в освіті. – Режим доступу: <https://sites.google.com/site/socialnijpedagogvosviti/ekspertiza>.
13. Енциклопедія спільного життя. Як позбутися від страху і невпевненості в собі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sashkotamarichka.com/3382-yak-pozbutysya-vid-strahu-i-nevpevnosti-v-sobi.html>.

14. Журавель Т. В. Використання інтерактивних методів у програмах з формування здорового способу життя [Електронний ресурс] / Т. В. Журавель, Т. Л. Лях // Основи громадського здоров'я: теорія і практика : навч.-метод. посіб. / [Т. П. Авельцева, Т. П. Басюк, О. В. Безпалько та ін.] ; за заг. ред. О. В. Безпалько. – Ужгород : ВАТ «Патент», 2008. – С. 152–216. – Режим доступу: <http://elibrary.kubg.edu.ua>.
15. Захарова Н. М. Соціально-педагогічний супровід сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах / Н. М. Захарова // Вісник Запорізького національного університету : зб. наук. пр. / гол. ред. Г. В. Локарева. – Запоріжжя : ЗНУ, 2011. – Вип. 3(16). Педагогічні науки. – С. 15–18.
16. Збірка казок та оповідань до Програми занять з профілактики ВІЛ/СНІДу та ризикової поведінки серед вихованців притулків для неповнолітніх у регіонах України : навч. програма / Виноградова О. А., Журавель Т. В., Лозован О. М. ; за заг. ред. Т. В. Журавель. – К. : Версо-04, 2005. – 75 с.
17. Збірник корекційних програм з профілактики девіантної поведінки учнів професійно-технічних навчальних закладів / уклад.: Н. М. Сиско. – Хмельницький : НМЦ ПТО ПК у Хмельницькій області, 2014. – 473 с.
18. Игра-лото «Хорошо-плохо» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.darchik.ru/games/1379-igra-loto-horosho-ili-ploxo.html>.
19. Казка Красоткіної Н. «КАЗКА ПРО МИХАЙЛИКА ТА ГОРЕЛИХО» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://yrokiu.ru/literaturni-tvori/kazki/2680-k: azka-n-krasotkinoji-kazka-pro-mikhajlika-ta-gore-likho-kazka-pro-pravila-povedinki>.
20. Колесник А. А. Методичні рекомендації щодо здійснення психологічного супроводу учнів з девіантною поведінкою: метод. посіб. / Колесник А. А. – Новоград-Волинський : Школа сприяння здоров'я, 2011. – 51 с.
21. Коноваленко М. Ю. Деловые коммуникации : учебник и практикум для академического бакалавриата / Коноваленко М. Ю. – 2-е изд., перераб.и доп. – М. : Юрайт, 2015. – 476 с.
22. Методика та технологія профілактичної роботи з учнями з девіантною поведінкою : матеріали роботи творчої групи / Т. І. Вишинська, Н. О. Голишкіна, С. Л. Кузнякова та ін. – Кременчук : [б. в.], 2010. – 38 с.
23. Методичні рекомендації щодо здійснення та оформлення діагностичної роботи соціальним педагогом закладу освіти [Електронний

ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrmodno.com.ua/health/provedennya-diagnostiki-socialenim-pedagogom-v-zakladi-osviti/main.html>.

24. Мифы и факты об алкоголе и никотине. Как черные братья решили мир завоевать [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://festival.1september.ru/articles/518714>.

25. Москалюк О. І. Соціально-педагогічна стратегія профілактики та корекції девіантної поведінки підлітків [Електронний ресурс] / Москалюк О. І. – Режим доступу: <http://www.nbuiv.gov.ua>.

26. Нормативно-правова база [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative>.

27. Нормативно-правова документація [Електронний ресурс] / Центр практичної психології. – Режим доступу: <http://psychologdcpp.in.ua/dokumentaciya/nakazi.php>

28. Пальчевський С. С. Соціальна педагогіка : навч. посіб. / Пальчевський С. С. – К. : Кондор, 2005. – 560 с.

29. Перелік програм виховної роботи, рекомендованих МОН України, науково-методичною радою КВНЗ КОР «Академія неперервної освіти» [Електронний ресурс] / уклад.: М. О. Славінська. – Режим доступу: <http://www.академія.com.ua/wp-content/uploads/2016/07/VYN-ROGRAMY.pdf>.

30. Пихтіна Н. П. Основи педагогічної техніки : навч. посіб. / Пихтіна Н. П. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 316 с.

31. Потоцька Ю. В. Правила безпечних умов праці соціального педагога поза навчальним закладом / Ю. В. Потоцька // Соціальний педагог. – 2015. – № 12 (108). – С. 6–8.

32. Працюємо з батьками (тематика батьківських зборів, рекомендації, поради) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://infourok.ru/pracyuemo-z-batkami-tematika-batkivskih-zboriv>.

33. Проведення діагностики соціальним педагогом в закладі освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zvenschool-inte.ucoz.ua/soc_pedagog/diagnostika.doc.

34. Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах: Наказ від 31.03.2016 р. № 318 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0621-16>.

35. Про затвердження Загального положення про центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді : Постанова Кабінету Міністрів України від 1 серпня 2013 р. № 573 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/573-2013>.

36. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів кримінальної міліції у справах дітей : Наказ від 19.12.2012 р. № 1176 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>.

37. «Про затвердження Положення про експертизу психологічного і соціологічного інструментарію, що застосовується в навчальних закладах Міністерства освіти і науки України»: Наказ МОН України від 20.04.2001 № 330 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cmsps.kr.sch.in.ua/zakonodavcha_baza/dokumenty_scho_reglamentuyut_tj_diyalnistj.

38. Про затвердження Положення про психологічний кабінет дошкільних, загальноосвітніх та інших навчальних закладів від 19.10.2001 р. № 691 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cmsps.kr.sch.in.ua/zakonodavcha_baza/dokumenty_scho_reglamentuyut_tj_diyalnistj.

39. «Про затвердження Порядку здійснення соціального супроводу центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді сімей та осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах» : Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту від 25.04.2008 № 1795 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/nreg,z0471-08>.

40. Про затвердження типових положень про службу у справах дітей : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2007 р. № 1068 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua>.

41. Про оптимізацію діяльності працівників психологічної служби : від 17.09.2015р. № 1/9- 442 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/0B5rM-UOIygmNLTlxZGJmM0hzOHM/view>.

42. Про організацію психологічного і соціального супроводу в умовах інклюзивного навчання : № 1/9-529 від 26.07.12 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua>.

43. Профілактика вредных привычек [Електронний ресурс] / Пьянства и табакокурения среди учащихся 1-11 классов образовательных учреждений. – Режим доступу: <http://exam-ans.ru/psihologiya/35751/index>.

44. Соціальна педагогіка : навч. посіб. / О. В. Безпалько, І. Д. Зверєва, Т. Г. Веретенко та ін. ; за ред. О. В. Безпалько. – К. : Академвидав, 2013. – 312 с.

45. Соціальний педагог загальноосвітнього навчального закладу: перші кроки : довід.-метод. посіб. / авт.-уклад.: Я. В. Сухенко. – Полтава : ПОШПО, 2006. – 80 с.

46. Спивак В. А. Деловые коммуникации. Теория и практика : учебник для академического бакалавриата / Спивак В. А. – М. : Юрайт, 2015. – 460 с.
47. Сутність поняття виховної години. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukped.com/statti/teorija-vihovannja/1969.html>.
48. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю : навч. посіб. / Трубавіна І. М. – К. : ДЦССМ, 2003. – 132 с.
49. Фізкультхвилинки з віршованими текстами [Електронний ресурс] / Вчитель вчителю, учням та батькам. – Режим доступу: http://teacher.at.ua/publ/fizkultkhvilinki_z_virshovanimi_tekstami.
50. Холковська І. Л. Корекційна педагогіка : навч. посіб. / Холковська І. Л. – Вінниця : ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2007. – 328 с.
51. Хомич Г. О. Основи психологічного консультування : навч. посіб. / Г. О. Хомич, Р. М. Ткач. – К. : МАУП, 2004. – 152 с.
52. Цікаві фізкультхвилинки для Сергійка та Іринки [Електронний ресурс] / Вчитель вчителю, учням та батькам. – Режим доступу: <https://docs.google.com/document>.
53. Шевців З. М. Основи соціально-педагогічної діяльності : навч. посіб. / Шевців З. М. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 348 с.
54. «Щодо планування діяльності, ведення документації і звітності усіх ланок психологічної служби системи освіти України»: Лист № 1/9-352 від 27.08.2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cmsps.kr.sch.in.ua/zakonodavcha_baza/dokumenty_scho_reglamentuyut_diyalnistj.
55. Я школярик. Бесіда про правила поведінки для кожної дитинки : виховні бесіди у початкових класах [Електронний ресурс] / уклад.: Надія Красоткіна. – Режим доступу: <https://docs.google.com/document>.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Басов Н. Ф. Социальный педагог : введение в профессию : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений / Басов Н. Ф., Басова В. М., Кравченко А. Н. – М. : Академия, 2006. – 256 с.
2. Безпалько О. В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді: теоретико-методичні основи : монографія / Безпалько О. В. – К. : Наук, світ, 2006. – 363 с.
3. Богданова І. М. Соціальна педагогіка : навч. посіб. / Богданова І. М. – К. : Знання, 2008. – 343 с.
4. Вайнола Р. Х. Особистісний розвиток майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки : монографія / Вайнола Р. Х. ; за редакцією С. О. Сисоєвою. – Запоріжжя : Хортицький навчально-реабілітаційний багатопрофільний центр, 2008. – 460 с.
5. Василькова Т. А. Социальная педагогика : учеб. пособ. / Т. А. Василькова, Ю. В. Василькова. – М. : КНОРУС, 2010. – 240 с.
6. Веретенко Т. Г. М. Вступ до спеціальності: соціальна педагогіка. Модуль 2 : навч. посіб. / Т. Г. Веретенко, О. М. Денисюк. – 2-ге вид., допов. та перероб. – К. : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2013. – 128 с.
7. Відпочиваючи, я вчусь / упоряд.: С. Максименко, О. Главник. – К. : Главник, 2006. – 112 с.
8. Вступ до спеціальності «Соціальна педагогіка» : навч. посіб. / авт.-уклад.: Л. І. Міщик, О. П. Демченко ; за заг. ред. Л. І. Міщик. – К. : Слово, 2013. – 328 с.
9. Главацька О. Основи самовиховання особистості : навч.-метод. посіб. / Главацька О. – Тернопіль : [б. в.], 2008. – 206 с.
10. Гомонюк О.М. Формування професійно-педагогічної культури майбутніх соціальних педагогів у вищих навчальних закладах : [монографія] / Олена Гомонюк. – Вінниця : ТОВ «Фірма «Планер», 2011. – 399 с.
11. Грива О. Л. Соціально-педагогічні основи формування толерантності у дітей і молоді в умовах полікультурного середовища : монографія / Грива О. Л. – К. : Вид. ПАРА-ПАН, 2005. – 228 с.
12. Довідник соціального педагога / практичного психолога / упоряд.: Т. О. Логвиненко, Н. В. Скотна. – Самбір : [б. в.], 2002. – 240 с.
13. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І. Д. Зверєвої. – К., Сімферополь : Універсум, 2012. – 536 с.
14. Жигайло Н. І. Соціальна педагогіка : навч. посіб. / Жигайло Н. І. – Львів : Новий Світ-2000, 2007. – 256 с.

15. Завацька Л. М. Технології професійної діяльності соціального педагога: навч. посіб. [для вищ. навч. закл.] / Завацька Л. М. – К. : Видавничий Дім “Слово”, 2008. – 240 с.
16. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / [Т. Ф. Алексеєнко, Т. П. Басюк, О. В. Безпалько та ін.] ; за ред. І. Д. Зверевої ; М-во освіти і науки України, Ін-т проблем виховання АПН України. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.
17. Соціальна педагогіка : словник-довідник / [Т. Ф. Алексеєнко, Ю. М. Жданович, І. Д. Зверева та ін.] ; за заг. ред. Т. Ф. Алексеєнко. – Вінниця : Планер, 2009. – 542 с.
18. Соціальна педагогіка: теорія і технології : підручник [для студ. вищ. навч. закладів] / [Т. Ф. Алексеєнко, Т. П. Басюк, О. В. Безпалько та ін.] ; за ред. І. Д. Зверевої. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 316 с.
19. Соціальна педагогіка: навч. посіб. / за ред. О. В. Безпалько. – К. : Академвидав, 2013. – 312 с.
20. Соціальна педагогіка : підручник / за ред. А. Й.Капської. – 5–те вид. перероб. та дод. – К.: Центр учбової літератури, 2011 – 488 с.
21. Соціальна термінологія : словник-довідник / П. М. Василенко, В. С. Васильченко, В. М. Галицький, П. В. Швець. – К. : Знання України, 2007. – 368 с.
22. Тимошенко Н. Є. Професійне самовдосконалення соціального педагога : навч. посіб. / Тимошенко Н. Є. – К. : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2016. – 128 с.
23. Шевців З. М. Основи соціально-педагогічної діяльності : навч. посіб. / Шевців З. М. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 248 с.